

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Προβολή Δικτύου Θερμαλιστικού Τουρισμού Περιοχής
Φθιώτιδας σε Συνδυασμό με τους Όμορους Φυσικούς και
Πολιτιστικούς Προορισμούς μέσω Ψηφιακής Εφαρμογής.**

Ευαγγελία Αποστολακοπούλου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Ελένη Μαυραγάνη**

Μάϊος 2017

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Προβολή Δικτύου Θερμαλιστικού Τουρισμού Περιοχής
Φθιώτιδας σε Συνδυασμό με τους Όμορους Φυσικούς και
Πολιτιστικούς Προορισμούς μέσω Ψηφιακής Εφαρμογής.**

Ευαγγελία Αποστολακοπούλου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Ελένη Μαυραγάνη**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάϊος 2017

Περίληψη

Η σημερινή τεχνολογική πρόοδος στον τομέα της πληροφορικής και του Διαδικτύου, παρέχει τη δυνατότητα εύκολης και γρήγορης εφαρμογής όλων εκείνων των εργαλείων, ώστε να παράγονται εύχρηστα ψηφιακά πολιτιστικά προϊόντα. Στο πλαίσιο αυτό, στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε να προσεγγιστούν οι όροι του τουρισμού, του τουρισμού υγείας, των ιαματικών νερών και του θερμαλισμού και να συσχετιστούν με την γεωγραφική περιοχή της Φθιώτιδας. Η δυναμική που προέκυψε ότι υφίσταται στο χώρο αυτό ως προς το θερμαλιστικό τοπίο δεν συνάδει με τις ήδη παρωχημένες παρεχόμενες υπηρεσίες που -με μια πρώτη ανάγνωση- εξηγούν την συνεχή πτωτική τουριστική τάση της περιοχής. Προέκυψε, επίσης, πως μια σύγχρονη διαδραστική ψηφιακή, δικτυακή εφαρμογή η οποία θα πρότεινε ένα δίκτυο αυξημένου τουριστικού ενδιαφέροντος με αλληλοσυμπληρούμενους θερμαλιστικούς, φυσικούς, και πολιτιστικούς προορισμούς θα καθιστούσε τις ιαματικές πηγές ελκυστικότερες στο σύγχρονο τουριστικό κοινό, ως τμήμα του ευρύτερου αυτού δικτύου πολιτιστικών προορισμών. Η δικτυακή εφαρμογή που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της εκπόνησης της μεταπτυχιακής διατριβής εδράστηκε πάνω σε έτοιμη πλατφόρμα της ESRI και έχει την μορφή της Χαρτογραφικής «αφήγησης».

Λέξεις κλειδιά: Θερμαλισμός, Ιαματικές Πηγές, ψηφιακή δικτυακή εφαρμογή, χαρτογραφική αφήγηση.

Summary

The technological evolution, nowadays, in the field of Information Technology (IT) and Internet provides the ability of easy and quick use of the appropriate tools for producing digital cultural products. In that context, the present study attempts to approach the terms of tourism, health tourism, thermal waters and thermalism and to connect them with the spatial area of Fthiotida. The potential that emerged in this area in terms of thermal field is inconsistent with the outdated provided services that – at first reading- explain the continuous touristic degradation which is occurred at the specific region. It also emerged that a modern, interactive, digital, web application which would suggest a network of increased touristic interest consisted of complementary thermal, natural and cultural destinations could improve the attractiveness of thermal springs to the contemporary touristic community, as part of this wider cultural destinations network. The web application created in the framework of the postgraduate dissertation was based on an ESRI ready platform and has the form of a cartographic “storytelling”.

Keywords: Thermalism, thermal springs, digital web application, cartographic storytelling

Ευχαριστώ θερμά

το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κύπρου χάρη στο οποίο σήμερα νιώθω επιστημονικά και προσωπικά πιο ολοκληρωμένη,

την Επιβλέπουσα Ελένη Μαυραγάνη για την βοήθεια που μου παρείχε και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε κατά την περίοδο εκπόνησης της μεταπτυχιακής διατριβής,

τέλος, την οικογένειά μου Θανάση και Σοφία-Ρόζα για την συμπαράσταση και την υπομονή που υπέδειξαν κατά την απουσία μου την περίοδο συγγραφής της μεταπτυχιακής διατριβής. Για το λόγο αυτό θα ήθελα να τους αφιερώσω τη διατριβή τούτη.

Περιεχόμενα

1	Κεφάλαιο Εισαγωγή	13
2	Κεφάλαιο Μεθοδολογία.....	15
3	Κεφάλαιο Τουρισμός	18
3.1	Τουριστική ζήτηση.....	18
3.2	Παράγοντες που επηρεάζουν την τουριστική ζήτηση	21
3.2.1	Κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες που διαμορφώνουν την τουριστική κίνηση	21
3.2.2	Οι κοινωνικο-ψυχολογικοί ή υποκειμενικοί παράγοντες που διαμορφώνουν την τουριστική κίνηση	23
3.2.3	Η επίδραση των παραγόντων που επηρεάζουν την τουριστική ζήτηση και σχετίζονται με το τουριστικό προϊόν της χώρας υποδοχής	23
3.3	Βασικά τουριστικά μεγέθη	24
3.3.1	Τουριστική κίνηση – Προτιμήσεις	27
3.3.2	Εναλλακτικός Τουρισμός	32
4	Κεφάλαιο Τουρισμός Υγείας, Υδροθεραπεία.....	33
4.1	Τουρισμός Υγείας	33
4.2	Υδροθεραπεία.....	34
5	Κεφάλαιο Τα ιαματικά Νερά από την Αρχαιότητα έως Σήμερα.....	37
5.1	Ιστορική εξέλιξη του Θερμαλισμού – Λουτροθεραπείας.....	37
5.1.1	Ο Ασκληπιός και τα ασκληπιεία	37
5.1.2	Ρωμαϊκή περίοδος.....	40
5.1.3	Τα λουτρά κατά την Βυζαντινή περίοδο	41
5.1.4	Από την αναγέννηση στην σύγχρονη εποχή	42
5.1.5	Ιαματικά λουτρά στους νεότερους χρόνους	42
6	Κεφάλαιο Νομοθετικό Πλαίσιο	44
7	Κεφάλαιο Βασικά Μεγέθη του Θερμαλισμού στην Ελλάδα	47
8	Κεφάλαιο Περιοχή Μελέτης.....	57
8.1	Ιαματικές Πηγές Περιοχής Μελέτης Γενικά.....	61
8.2	Ιαματικές πηγές περιοχής μελέτης.....	63
8.2.1	Ιαματική Πηγή Καμένων Βούρλων.	63

8.2.2	Ιαματική Πηγή Θερμοπυλών	71
8.2.3	Ιαματική πηγή Υπάτης	81
8.2.4	Ιαματική πηγή Πλατυστόμου	89
8.3	Σημεία ενδιαφέροντος περιοχής υπερτοπικής σημασίας.	92
8.3.1	Σημεία ενδιαφέροντος στην πρωτεύουσα της Φθιώτιδας Λαμία.	92
8.3.2	Εθνικός Δρυμός Οίτης και προστατευόμενη περιοχή Natura N. Φθιώτιδας.	93
9	Κεφάλαιο Διαδικτυακή Εφαρμογή	96
9.1	Πολιτισμός και Διαδίκτυο	97
9.2	Γενικές αρχές δημιουργίας της δικτυακής εφαρμογής.....	98
9.3	Η ψηφιακή εφαρμογή.....	100
10	Κεφάλαιο Επίλογος.....	108
11	Βιβλιογραφία	111

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΙΚΟΝΑ 1. ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΑΜΦΙΑΡΕΙΟΥ ΩΡΩΠΟΥ (ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.NAFTEMPORIKI.GR/STORY/1013578/ΑΜΦΙΑΡΕΙΟ-ΟΡΟΡΟΥ-ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ-ΣΤΟ-ΙΕΡΟ-ΜΑΝΤΕΙΟ-ΚΑΙ-ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΡΙΟ).....	39
ΕΙΚΟΝΑ 2. ΚΑΣΤΡΟ ΜΕΝΔΕΝΙΤΣΑΣ (ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.KASTRA.EU/CASTLEGR.PHP?KASTRO=MENDENITSA)	68
ΕΙΚΟΝΑ 3, ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΣΩΤΗΡΟΣ (ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.IMFTH.GR)	69
ΕΙΚΟΝΑ 4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΑΣΚΛΗΠΕΙΟΥ ΔΑΦΝΟΥΝΤΟΣ ΣΤΟΝ ΆΓΙΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ. (ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.YPP0.GR/0/ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ/PDFS/ID_ΕΡΚΑ.PDF)	70
ΕΙΚΟΝΑ 5. ΙΑΜΑΤΙΚΗ ΠΗΓΗ «ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ» ΣΤΙΣ ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ (ΠΗΓΗ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 2017).....	71
ΕΙΚΟΝΑ 6. ΟΙ ΛΕΚΑΝΕΣ ΣΤΟ ΚΑΤΑΝΤΕΣ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ ΤΩΝ «ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ» ΣΤΙΣ ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ (ΠΗΓΗ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 2017)	72
ΕΙΚΟΝΑ 7. «ΠΗΓΗ ΛΕΩΝΙΔΑ» (ΠΗΓΗ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 2017)	73
ΕΙΚΟΝΑ 8. ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (Κ.Ι.Ε.Θ.)(ΠΗΓΗ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 2017)	75
ΕΙΚΟΝΑ 9. ΜΝΗΜΕΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΠΤΑΚΟΣΙΟΥΣ ΘΕΣΠΙΕΙΣ ΠΟΥ ΕΠΕΣΑΝ ΜΕΝΟΝΤΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΜΑΧΗ ΠΙΣΤΟΙ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΟ ΤΟΥΣ (ΠΗΓΗ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 2017)	76
ΕΙΚΟΝΑ 10. «ΜΝΗΜΕΙΟ ΛΕΩΝΙΔΑ» (ΠΗΓΗ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 2017)	76
ΕΙΚΟΝΑ 11. ΜΝΗΜΕΙΟ ΣΤΟ ΛΟΦΟ ΤΟΥ ΚΟΛΩΝΟΥ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ (ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.PANORAMIO.COM/PHOTO/4149903#) ..	77
ΕΙΚΟΝΑ 12. . ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ, ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΣΟΚΟΥ (ΠΗΓΗ: WIKIPEDIA)	78
ΕΙΚΟΝΑ 13. Η ΓΕΦΥΡΑ ΤΟΥ ΓΟΡΓΟΠΟΤΑΜΟΥ HTTP://GORGOPOTAMOSVILLAGE.GR/ΑΡΟΡΣΕΙΣ/IMAGES /DOWN_8_SP_BAKAS/P2190227.JPG	79
ΕΙΚΟΝΑ 14. ΚΟΜΠΟΤΑΔΕΣ, ΝΕΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΣΤΗΝ ΚΟΙΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΠΕΡΧΕΙΟΥ.....	80
ΕΙΚΟΝΑ 15. ΟΙ ΠΛΑΤΑΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΠΟΤΑΔΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ ΤΩΝ ΟΠΛΑΡΧΗΓΩΝ ΤΟΥ 1821 (ΠΗΓΗ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ 2017).....	80
ΕΙΚΟΝΑ 16. ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΦΥΤΟΥ ΠΑΡΚΟΥ ΤΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ ΥΠΑΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΒΛΥΣΗ ΤΟΥ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ ΝΕΡΟΥ. (ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.LOUTRAYPATIS.GR).....	81
ΕΙΚΟΝΑ 17. Η ΠΙΣΙΝΑ ΤΟΥ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΥΠΑΤΗΣ(ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.LOUTRAYPATIS.GR)	82
ΕΙΚΟΝΑ 18. ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ (ΠΗΓΗ: WWW.OITI.GR)	86
ΕΙΚΟΝΑ 19. ΆΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΤΑΣΤΡΑΜΜΕΝΟΣ 1944 (ΠΗΓΗ: HTTPS://YPATI.WORDPRESS.COM).....	87
ΕΙΚΟΝΑ 20. ΚΑΤΑΡΡΑΚΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΗΣ ΥΠΑΤΗΣ (ΠΗΓΗ: WWW.OITI.GR)	88
ΕΙΚΟΝΑ 21. ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΑΘΩΝΟΣ (ΠΗΓΗ: HTTP://WWW.IMFTH.GR)	89
ΕΙΚΟΝΑ 22. ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.....	100
ΕΙΚΟΝΑ 23. ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.....	101
ΕΙΚΟΝΑ 24. ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ. ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΥΠΕΡΤΟΠΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ.....	102
ΕΙΚΟΝΑ 25. ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΑΜΑΤΙΚΗΣ ΠΗΓΗΣ ΚΑΜΕΝΩΝ ΒΟΥΡΛΩΝ.....	103
ΕΙΚΟΝΑ 26. ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ ΧΑΡΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΙΑΜΑΤΙΚΗΣ ΠΗΓΗΣ ΚΑΜ. ΒΟΥΡΛΩΝ ΜΕ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΟ ΠΑΡΑΘΥΡΟ ΤΟΥ ΥΔΡΟΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ.	103

ΕΙΚΟΝΑ 27. ΑΝΑΔΥΣΗ ΝΕΟΥ ΠΑΡΑΘΥΡΟΥ ΣΤΟΝ ΙΣΤΟΤΟΠΟ WWW.FLICKR.COM ΣΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΕΧΟΥΝ ΜΕΤΑΦΟΡΤΩΘΕΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΣΕ ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΑΦΗΓΗΣΗΣ	104
ΕΙΚΟΝΑ 28. Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΜΕΝΔΕΝΙΤΣΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΑΜΑΤΙΚΗ ΠΗΓΗ ΤΩΝ ΚΑΜΕΝΩΝ ΒΟΥΡΛΩΝ	105
ΕΙΚΟΝΑ 29. ΕΝΟΤΗΤΑ ΙΑΜΑΤΙΚΗΣ ΠΗΓΗΣ ΛΟΥΤΡΩΝ ΥΠΑΤΗΣ.	105
ΕΙΚΟΝΑ 30. ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΥΠΑΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΙΚΙΣΜΟ ΤΗΣ ΥΠΑΤΗΣ	106
ΕΙΚΟΝΑ 31. ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΗΜΕΙΩΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΤΗΣ	106

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1. ΜΗΝΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΤΗ 2010-2012 (ΠΗΓΗ: ΙΤΕΠ)	20
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. ΜΗ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΠΗΓΗ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΣΤΑΤ, ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)	25
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3. ΧΩΡΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΚΥΡΙΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΡΟΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΠΗΓΗ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΣΤΑΤ, ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)	26
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4. ΠΟΙΟΣ ΗΤΑΝ Ο ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΠΗΓΑΤΕ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΤΟ 2015 (ΈΩΣ 4 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ) (ΠΗΓΗ: FLASH EUROBAROMETER 432, 2016)	28
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5. ΘΕΡΜΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΕΛΛΑΔΑΣ. (ΠΗΓΗ: ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2009: 162)	53
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6. ΘΕΡΜΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΛΟΥΤΡΩΝ ΚΑΜΕΝΩΝ ΒΟΥΡΛΩΝ 1931-2006. (ΠΗΓΗ: ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2009, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦ 5)	66
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7. ΘΕΡΜΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΛΟΥΤΡΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ 1931-2006. (ΠΗΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ: ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2009 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦ 5).....	73
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8. ΘΕΡΜΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΛΟΥΤΡΩΝ ΥΠΑΤΗΣ 1931-2006. (ΠΗΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ: ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2010-2011 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦ 5).....	84
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9. ΘΕΡΜΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΛΟΥΤΡΩΝ ΠΛΑΤΥΣΤΟΜΟΥ 1931-2006. (ΠΗΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ: ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2009 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΦ 5).....	91

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΧΑΡΤΗΣ 1 ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΜΗ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2014 (ΣΕ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ)(NUTS 2)	27
ΧΑΡΤΗΣ 2. ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.	55
ΧΑΡΤΗΣ 3. ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ (ΠΛΗΝ ΑΙΔΗΨΟΥ) (ΠΗΓΗ: ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΕΚΚΕ) ΧΑΡΤΗΣ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ.	62
ΧΑΡΤΗΣ 4. ΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΕΘΝΙΚΟ ΔΡΥΜΟΥ ΟΙΤΗΣ. (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ).....	94
ΧΑΡΤΗΣ 5. ΟΙ ΙΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΔΙΚΤΥΟΥ NATURA. . (ΠΗΓΗ: ΙΔΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ)	95

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΟΡΙΣΜΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ ΣΕ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΕΠΙΣΚΗΠΤΕΣ (ΠΗΓΗ: ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ 2015).....	24
ΠΙΝΑΚΑΣ 2. ΠΟΙΟΣ ΗΤΑΝ Ο ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΠΗΓΑΤΕ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΤΟ 2015. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ ΒΑΣΕΙ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ (ΕΩΣ 4 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ) (ΠΗΓΗ: FLASH EUROBAROMETER 432, 2016).	30
ΠΙΝΑΚΑΣ 3. ΠΟΙΟΣ ΗΤΑΝ Ο ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΠΗΓΑΤΕ ΔΙΑΚΟΠΕΣ ΤΟ 2015. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ ΒΑΣΕΙ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ (ΕΩΣ 4 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ) (ΠΗΓΗ: FLASH EUROBAROMETER 432, 2016).....	31
ΠΙΝΑΚΑΣ 4. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΜΟΝΑΔΩΝ ΛΟΥΤΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΙ ΑΝΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗ ΤΗΣ ΜΟΝΑΔΑΣ. (ΠΗΓΗ: ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Α. 2011).	48
ΠΙΝΑΚΑΣ 5. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΧΡΗΣΗΣ/ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ (ΠΗΓΗ: ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Α. 2011)..	48
ΠΙΝΑΚΑΣ 6. ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΜΟΝΑΔΩΝ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ (ΠΗΓΗ: ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κ.Α. 2011).	50
ΠΙΝΑΚΑΣ 7. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΛΟΥΤΡΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΠΗΓΗ: ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Α. 2011).	51
ΠΙΝΑΚΑΣ 8. ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΙΣ ΛΟΥΤΡΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΠΗΓΗ: ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Α. 2011).	51
ΠΙΝΑΚΑΣ 9 ΣΥΝΟΛΟ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ ΣΤΙΣ ΛΟΥΤΡΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΠΗΓΗ: ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Κ.Α. 2011).	52
ΠΙΝΑΚΑΣ 10. ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 2001-2011 (ΠΗΓΗ: ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 2015)	58

1 Κεφάλαιο

Εισαγωγή

Οι γεωθερμικές πηγές αποτελούν στις μέρες μας έναν σημαντικό τουριστικό πόρο, παρέχοντας εξαιρετικές υπηρεσίες αναψυχής και θεραπευτικές ιδιότητες αναγνωρισμένης αξίας, ενώ ταυτόχρονα δίδεται η αίσθηση της σύνδεσης με την παράδοση και με το φυσικό περιβάλλον. Σήμερα, ο τουρισμός υγείας κι ευεξίας αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα της παγκόσμιας τουριστικής ζήτησης, ενώ την ίδια στιγμή υφίσταται άφθονη προσφορά υπηρεσιών λουτροθεραπείας, ποσιθεραπείας, αλλά και υπηρεσίες χρήσης μεταλλικών νερών σε θεραπείες που παρέχονται μέσω υψηλά εξειδικευμένου ιατρικού προσωπικού (Erfurc-Cooper & Cooper 2009).

Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Συνέδριο Τουρισμού Ευεξίας (GWTC), ο τουρισμός υγείας αποτελεί αγορά σχεδόν μισού τρισεκατομμυρίου δολαρίων, αντιπροσωπεύοντας το 14% των συνολικών εσόδων του παγκόσμιου τουρισμού το οποίο προβλέπεται να αυξηθεί στο 16% των συνολικών εσόδων του τουρισμού στα επόμενα χρόνια. Ταυτόχρονα, ο τουρισμός υγείας κι ευεξίας είναι άμεσα υπεύθυνος για 11,7 εκατομμύρια θέσεων εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα, με άμεσο αντίκτυπο 1.300 δισεκατομμύρια δολάρια στην παγκόσμια οικονομία, δηλαδή το 1,8% του παγκόσμιου ΑΕΠ για το έτος 2012 (Romanova, Vetitnev & Dimanche 2015). Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO), ο τουρισμός υγείας έχει αυξητικές τάσεις με τεράστιες οικονομικές προοπτικές, ενώ πολύ νωρίς το 1989 ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD) επεσήμανε το περιθώριο της ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού στις αναπτυσσόμενες χώρες στις οποίες υπάρχουν εργαστήρια, διαθέσιμα κεφάλαια και εξειδίκευση, ενώ συνεχίζοντας ανέφερε ότι όσο οι χώρες αυτές θα διατηρούν την ποιότητα των υπηρεσιών υψηλή θα δημιουργούν σημαντικά έσοδα (Bookman & Bookman 2007: 3).

Στην παρούσα εργασία αρχικά επιχειρείται η ως ένα βαθμό αποσαφήνιση όρων όπως τουρισμός, τουρισμός υγείας, τουρισμός ευεξίας και η σχέση τους με τον ιαματικό τουρισμό. Στη συνέχεια εστιάζεται κατά αποκλειστικότητα το θέμα του ιαματικού τουρισμού και εξετάζεται η περίπτωση μελέτης της περιοχής της Φθιώτιδας και των σημαντικότερων ιαματικών πηγών της. Στόχος, δεν αποτελεί η ανάδειξη των τρωτών

σημείων του ιαματικού τουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή την τρέχουσα κρισιακή περίοδο, ούτε η κριτική στην επικρατούσα τουριστική πολιτική της κεντρικής διοίκησης –αν υφίσταται εν τοις πράγμασι τέτοια- σε περιοχές που απέχουν σημαντικά από το επικρατούν τουριστικό μοντέλο ανάπτυξης «ήλιος και θάλασσα». **Στόχος, αποτελεί η δημιουργία μιας ψηφιακής, διαδικτυακής, διαδραστικής εφαρμογής, χρησιμοποιώντας κάποιες από τις πολλές έτοιμες πλατφόρμες γεωγραφικών πληροφοριακών συστημάτων, η οποία θα φέρει κοντά στο κοινό τους τις ιαματικές πηγές σε συνδυασμό με το υπόλοιπο πολιτιστικό και φυσικό απόθεμα της περιοχής μελέτης, έχοντας ως απώτερο σκοπό τον επαναπροσδιορισμό της πολιτιστική ταυτότητας της περιοχής μελέτης.**

Αναντίρρητα, η πολιτιστική κληρονομιά νοώντας της με την ευρεία έννοιά της που περιλαμβάνει τόσο το φυσικό, όσο και το πολιτιστικό περιβάλλον, ζωντανό τμήμα των οποίων είναι και οι ιαματικές πηγές, αποτελείται από μοναδικούς και μη ανανεώσιμους πόρους καθοριστικούς για την κατανόηση της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής. Η προστασία αλλά και η διαφύλαξη των πόρων αυτών οφείλει να αποτελεί μέριμνα όλων μας (Δημητσάντου-Κρεμέζη 2001).

2 Κεφάλαιο Μεθοδολογία

Πρώτα όμως και προκειμένου η ανωτέρω αναφερθείσα ψηφιακή εφαρμογή να αποκτήσει ουσιαστικό περιεχόμενο και ρόλο, θα αναδειχθεί, μέσω της εκτενούς βιβλιογραφικής ανασκόπησης, η ύπαρξη της κρίσιμης εκείνης μάζας που ενδιαφέρεται για το θερμαλιστικό τουρισμό, θα αποδειχθεί η σύνδεση του συγκεκριμένου κοινού με τον πολιτιστικό τουρισμό, καθώς και με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, ενώ η τριτογενεοποίηση της παραγωγής της περιοχής μελέτης σε συνδυασμό με το σημαντικό θερμαλιστικό της απόθεμα σε εγκαταστάσεις κι εμπειρία κρίνεται ότι θα αποτελέσει τον καταλυτικό εκείνο παράγοντα για την ανάκαμψη του θερμαλισμού στην περιοχή της Φθιώτιδας.

Η υψηλή δημοτικότητα του Διαδικτύου σε συνδυασμό με τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των χρηστών του, η εκθετικά διογκούμενη επισκεψιμότητα του Διαδικτύου και το χαμηλό κόστος δημιουργίας ενός δικτυακού τόπου συγκριτικά με τα πολλαπλά προσδοκώμενα οφέλη αποτελούν τους κύριους λόγους για τους οποίους προκρίνεται μια ψηφιακή διαδικτυακή εφαρμογή ως μέσο προώθησης κι επικοινωνίας του θερμαλιστικού τουρισμού στην περιοχή της Φθιώτιδας.

Αυτό που ίσως δεν γίνεται σαφές στον αναγνώστη, είναι η προσωπική εικόνα που δημιουργήθηκε από την επιτόπια επίσκεψη τόσο στις Ιαματικές Πηγές, όσο και στους όμορους φυσικούς και πολιτιστικούς προορισμούς. Αξίζει να σημειωθεί η επίσκεψη στις ιαματικές πηγές που πραγματοποιήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας δεν ήταν η πρώτη, αλλά η πολλοστή σε μια σειρά επισκέψεων που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια κατανεμημένες σε όλη τη χρονική διάρκεια του έτους. Έτσι επί παραδείγματι, ο αναγνώστης στο Κεφάλαιο 7 μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης μπορεί να διαπιστώσει την περιοδική λειτουργία της πλειοψηφίας των ιαματικών πηγών και υδροθεραπευτηρίων, όμως δεν θα μπορέσει να αντιληφθεί επαρκώς τον κοινωνικό και οικονομικό μαρασμό που η εποχικότητα αυτή προκαλεί στις τοπικές κοινωνίες σε συνδυασμό με την απαξίωση που προκαλείται στις εγκαταστάσεις εστίασης και

λουτροθεραπείας. Τέλος, οι συζητήσεις με πρώην και νυν ξενοδόχους στα Λουτρά της Υπάτης, αλλά και λοιπούς ντόπιους μετέφεραν την αγωνία τους για το αύριο του θερμαλισμού, καθώς καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι με την παρακμή και υποβάθμιση των επενδύσεών τους. Ως εκ τούτου, οι επισκέψεις και οι συζητήσεις που συντελέστηκαν μπορεί να μην απέδωσαν κάποιο χειροπιαστό στοιχείο ως προς τα μεγέθη ή τις τάσεις της εποχής, ωστόσο, έκαναν κατανοητή με σαφήνεια την επιτακτική ανάγκη των τοπικών κοινωνιών για ανάκαμψη της θερμαλιστικής δραστηριότητας, μέσω οποιουδήποτε τρόπου, επενδυτή, ή και εφαρμογής.

Υπό αυτή την οπτική στο Κεφάλαιο 3 εξετάζονται βασικά τουριστικά μεγέθη, στο Κεφάλαιο 4 εκτίθεται η έννοια του τουρισμού υγείας, ενώ στο Κεφάλαιο 5 παρουσιάζεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στα ιαματικά νερά και στην υδροθεραπεία, προκειμένου να αναδειχθεί η ιστορική σχέση του ανθρώπου με τις ιαματικές πηγές και την λουτροθεραπεία. Το πρώτο μέρος της εργασίας ολοκληρώνεται με τα Κεφάλαιο 6 και 7 που αναφέρονται στο νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τον ιαματικό τουρισμό και στα βασικά μεγέθη του θερμαλισμού στην Ελλάδα αντίστοιχα.

Το Δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει στο Κεφάλαιο 8 σύντομη κοινωνικο-οικονομική ανάλυση της περιοχής μελέτης και την παρουσίαση του θερμαλιστικού αποθέματός της. Επιπλέον, αναφέρονται με αρκετό βάθος οι όμοροι των ιαματικών πηγών και λοιπών θερμαλιστικών εγκαταστάσεων πολιτιστικοί πόροι της περιοχής. Στη συνέχεια, στο Κεφάλαιο 9 παρουσιάζεται η ψηφιακή εφαρμογή που προτείνεται ως ένα μέσο προώθησης κι επικοινωνίας του δικτύου ιαματικών πηγών και όμορων πολιτιστικών και φυσικών πόρων, αφού όμως προηγουμένως αναφερθεί η σχέση του Πολιτισμού με το Διαδίκτυο και τεθούν γενικές αρχές δημιουργίας ψηφιακών πολιτιστικών προϊόντων. Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα τα οποία προκύπτουν και τον επίλογο.

Η εφαρμογή συνδυάζει ετερόκλητης φύσης πληροφορίες (χάρτες, φωτογραφίες, κείμενα, διαδικτυακού συνδέσμους βίντεο κ.ά.) που θα σχετίζονται τόσο με τις σημαντικότερες ιαματικές πηγές του Νομού της Φθιώτιδας, όσο και με όλη την πολιτιστική και φυσική πληροφορία που βρίσκεται πλησίον αυτών, ούτως ώστε να αναδεικνύεται ένα δίκτυο αυξημένου τουριστικού ενδιαφέροντος με αλληλοσυμπληρούμενους προορισμούς. *Οι ιαματικές πηγές, τα αποδεδειγμένα θεραπευτικά συστατικά τους, οι φυσικές ομορφιές δεν ανταγωνίζονται μεταξύ τους αλλά*

αλληλοσυμπληρώνονται στο χώρο και καθίστανται ελκυστικότερες σε ένα διαδικτυακό, σύγχρονο κοινό.

3 Κεφάλαιο

Τουρισμός

Για τον Τουρισμό υφίστανται πολλοί ορισμοί, ενώ όσο αυτός εξελίσσεται, αλλάζει ή προσαρμόζεται στις νέες απαιτήσεις των καιρών μας, τόσο οι ειδικοί προσπαθούν να τον προσεγγίζουν εκ νέου.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) θεωρεί ότι ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ατόμων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε τόπους πέρα από το οικείο περιβάλλον τους για όχι περισσότερο από ένα χρόνο, με σκοπό την ψυχαγωγία, την εργασία και άλλους σκοπούς που δεν σχετίζονται με την αμειβόμενη άσκηση δραστηριότητας από τον τόπο που επισκέφτηκε.

Μια πιο ευρεία θεώρηση του τουρισμού εμπεριέχει την οπτική του τουρίστα, ως το άτομο που αναζητά φυσικές και σωματικές εμπειρίες κι απολαύσεις, την οπτική της αγοράς που δημιουργείται γύρω από την τουριστική κίνηση, την οπτική της κεντρικής ή τοπικής διοίκησης της περιοχής υποδοχής των τουριστών η οποία εστιάζει στα άμεσα ή έμμεσα οικονομικά οφέλη και την κοινότητα υποδοχής που έρχεται σε επαφή με σημαντικό όγκο τουριστικού φόρτου απολαμβάνοντας τα άμεσα οφέλη, ενώ ταυτόχρονα απορροφά τις σημαντικές συνέπειες που φέρει μαζί του. Υπό την θεώρηση αυτή θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι ο τουρισμός ορίζεται ως οι διαδικασίες, οι δραστηριότητες και τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την σχέση και αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται ανάμεσα στους τουρίστες, στους παρόχους τουριστικών προϊόντων, τις διοικητικές δομές περιοχής υποδοχής, τις κοινότητες υποδοχής, αλλά και του παρελκόμενου/εμπλεκόμενου του τουρισμού ευρύτερου περιβάλλοντος (Goeldner & Ritchie 2009: 5-6).

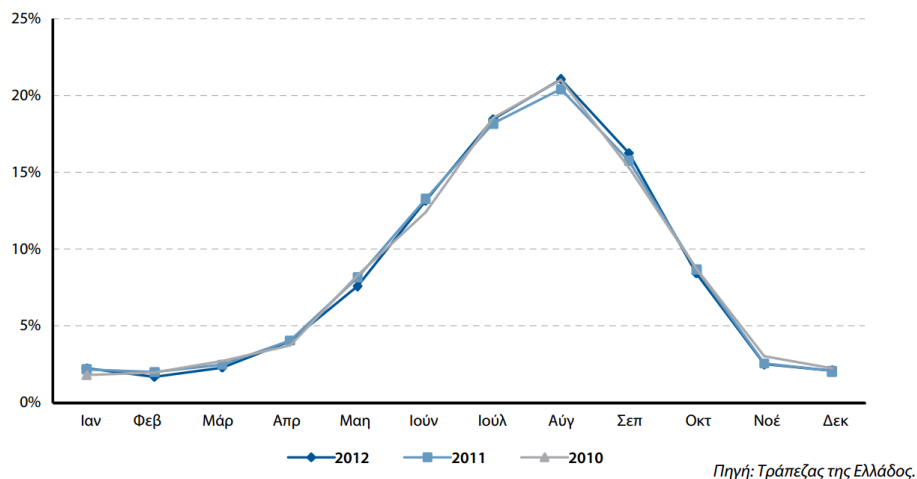
3.1 Τουριστική ζήτηση

Κρίσιμο μέγεθος του φαινομένου του τουρισμού είναι η ζήτηση. Η τουριστική ζήτηση αντιπροσωπεύει τα είδη των αγαθών, τις ποσότητες των αγαθών και των υπηρεσιών που επιθυμούν να καταναλώσουν οι τουρίστες. Απλουστεύοντας, η ζήτηση αφορά

μεταφορικά μέσα, φυσικούς πόρους, τουριστικά καταλύματα, υπηρεσίας αναψυχής κ.ά. Από τα παραπάνω προκύπτει η ετερογενής φύση της τουριστικής ζήτησης που προσδιορίζει και σκιαγραφεί την ίδια τη δομή του τουριστικού τομέα. Ως εκ τούτων, η τουριστική δραστηριότητα συμπαρασύρει πλήθος οικονομικών δραστηριοτήτων (Βαρβαρέσος 2000: 35-46).

Η ζήτηση, όμως, παρουσιάζει χωρικές και χρονικές συγκεντρώσεις. Η εποχικότητα της τουριστικής ζήτησης αποτελεί περιοριστικό παράγοντα του τουρισμού. Δημιουργεί ισχυρές εποχικές πιέσεις σε φυσικούς και ανθρώπινους πόρους με αποτέλεσμα η τουριστική παραγωγή – νοώντας τη με καθαρά εμπορικούς όρους- να καθίσταται προβληματική. Ως προς την χωρική συγκέντρωση αν και σε γενικές γραμμές δείχνει να είναι πιο ελαστική, λόγω του υψηλού ανταγωνισμού σε υπηρεσίες και τιμές, στην ευκολία και ταχύτητα των μέσων μαζικής μεταφοράς κ.ά. δημιουργεί σημαντικές τοπικές χωρικές εξάρσεις ενισχύοντας τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες (Βαρβαρέσος 2000:35-46).

Σχετικά με την εποχικότητα της ζήτησης οφείλει να αναφερθεί ότι σχετίζεται με το κυρίαρχο μοντέλο διακοπών «ήλιος και θάλασσα», οπότε ο κύριος όγκος της τουριστικής ζήτησης συμπιέζεται τους καλοκαιρινούς μήνες. Ως προς την χωρική συγκέντρωση δύο είναι οι κύριοι λόγοι ερμηνείας της: ο πρώτος λόγος αφορά στο ότι οι τουριστικές υποδομές είναι εγκατεστημένες σε συγκεκριμένες γεωγραφικές θέσεις που σχετίζονται με την ποιότητα των φυσικών πόρων ή την χωροταξική οργάνωση της περιοχής, ενώ ο δεύτερος λόγος αφορά το γεγονός της «ακινήσιας» κάποιων τουριστικών προϊόντων, όπως οι φυσικοί πόροι ή τα ιστορικά – αρχαιολογικά μνημεία (Βαρβαρέσος 2000: 35-46).

Διάγραμμα 1. Μηνιαία κατανομή Τουριστικής Κίνησης για τα έτη 2010-2012 (πηγή: ΙΤΕΠ)

Συνέπειες της χωρο-χρονικής συγκέντρωσης της τουριστικής ζήτησης εμφανίζονται πολύ-επίπεδες. Οι τουριστικές επιχειρήσεις, όπως ξενοδοχεία και καταλύματα, στις ζώνες μαζικού τουρισμού λειτουργούν κυρίως στις περιόδους αιχμής, ενώ αναγκάζονται να υπολειτουργούν ή και να παραμένουν κλειστές την υπόλοιπη περίοδο. Αυτό συμπαρασύρει και πλήθος των άλλων υποστηρικτικών του τουρισμού επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Κατά αυτόν τον τρόπο προκαλείται οικονομική δυσπραγία, καθώς μια υψηλή επένδυση η οποία οφείλει να πληροί υψηλές προδιαγραφές, προκειμένου να είναι ανταγωνιστική έναντι του διεθνούς ανταγωνισμού, δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στα έξοδά της κατά τους μήνες εκτός τουριστικής αιχμής και παρουσιάζει μικρή αποδοτικότητα των επενδυομένων κεφαλαίων. Δημιουργείται, λοιπόν, οικονομικό κενό που για να καλυφθεί γίνονται εκπτώσεις στην ποιότητα των υπηρεσιών ή στην εκπαίδευση του προσωπικού (Butler 2008).

Οι κοινωφελείς, δημόσιες και άλλες υπηρεσίες που βρίσκονται στις τουριστικές ζώνες έντονων θερινών εξάρσεων δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στο ρόλο τους. Για παράδειγμα μια τράπεζα σε έναν τουριστικό προορισμό που ο πληθυσμός του υπερδιπλασιάζεται την εποχή της τουριστικής αιχμής δεν μπορεί να ανταποκριθεί με το προσωπικό που λειτουργεί τον υπόλοιπο χρόνο. Αντίστοιχο είναι το πρόβλημα που παρουσιάζεται στις υποδομές. Το δίκτυο ύδρευσης, ή ηλεκτροδότησης δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις ανάγκες αιχμής που παρουσιάζονται για λίγες μόνο μέρες ή για λίγες μόνο ώρες προκαλώντας σημαντικά προβλήματα στους πληθυσμούς υποδοχής και δυσαρέσκεια στους επισκέπτες (Βαρβαρέσος 2000: 35-46). Τα παραπάνω προβλήματα ίσως να θεωρούνται από κάποιους αμελητέα ή άνευ σημασίας για τους παραθεριστές,

αλλά η σχετική με τον τουρισμό έκθεση του ευρωβαρόμετρου (Flash Eurobarometer 432, 2016), που ακολουθεί σε επόμενη ενότητα και η οποία θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε σε μεγαλύτερο βάθος την τουριστική συμπεριφορά, έρχεται να τους διαψεύσει.

3.2 Παράγοντες που επηρεάζουν την τουριστική ζήτηση

Τα άτομα τα οποία συμμετέχουν στην τουριστική μετακίνηση επιδιώκουν να ικανοποιήσουν τις τουριστικές ανάγκες τους μέσω της τουριστικής κατανάλωσης. Δεδομένης της ετερογένειας όπως ειπώθηκε της τουριστικής ζήτησης, θα πρέπει να συνυπολογιστούν τα κίνητρα του ταξιδιού, τα οποία διαφέρουν μεταξύ των διάφορων τύπων τουρίστα, ώστε να ερμηνευτεί η καταναλωτική τους συμπεριφορά. Τρεις είναι οι κατηγορίες παραγόντων που διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση (Βαρβαρέσος 2000: 55-76).

- I. Οι κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες, τους οποίους τα άτομα ελάχιστα μπορούν να επηρεάσουν
- II. Οι κοινωνικο-ψυχολογικοί ή υποκειμενικοί παράγοντες, οι οποίοι σχετίζονται με την προσωπικότητα των ατόμων
- III. Η επίδραση των παραγόντων που σχετίζονται με το τουριστικό προϊόν της χώρας υποδοχής (προβολή, σχεδιασμός κ.λπ.)

3.2.1 Κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες που διαμορφώνουν την τουριστική κίνηση

Αναντίρρητα, το επίπεδο του εθνικού εισοδήματος αποτελεί έναν από τους πλέον σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν την τουριστική κίνηση. Η σύνθεση του εθνικού εισοδήματος, η κατανομή του, όπως και οι διακυμάνσεις του επιδρούν στην τουριστική ζήτηση. Τις τελευταίες δεκαετίες η αύξηση του εθνικού εισοδήματος, ιδιαίτερα των μεσαίων ατομικών εισοδημάτων, μετέβαλε σημαντικά τη φύση και τις δομές του τουριστικού φαινομένου. Αυτό έγινε εμφανές με την έκρηξη των ποσοστών αναχωρήσεων των τουριστών των χωρών προέλευσης με αυξημένο εθνικό εισόδημα ή με υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αλλά και με τον τύπο και την κατηγορία του τουριστικού

καταλύματος που επιλέγουν οι τουρίστες. Το εισόδημα δεν επιδρά μόνο στα ανωτέρω, αλλά επηρεάζει τη συνολική διάρκεια των διακοπών, καθώς και την κατανάλωση τουριστικών προϊόντων (Βαρβαρέσος 2000:55-76).

Επιπρόσθετα, η κοινωνικο-επαγγελματική κατηγορία των τουριστών, που εξετάζεται σε κάθε τουριστική στατιστική, χαρακτηρίζεται ως διορθωτική μεταβλητή του εισοδήματος και ως εκ τούτου επηρεάζει την τουριστική κίνηση. Εξίσου σημαντικός κοινωνικο-οικονομικός παράγοντας που επηρεάζει την τουριστική ζήτηση αποτελούν οι επικρατούσες τιμές. Βέβαια, αρκετές μελέτες αποδεικνύουν ότι τα ποσοστά αναχώρησης για διακοπές είναι λιγότερα ευαίσθητα ως προς τις τιμές σε σχέση με τη διάρκεια των διακοπών και τη δομή της τουριστικής κατανάλωσης. Από την στιγμή που σήμερα η ανάγκη για διακοπές χαρακτηρίζεται ως «βασική» θεωρείται ευκολότερο να αλλάξει η διάρθρωση της τουριστικής κατανάλωσης παρά να καταργηθεί η ίδια η κατανάλωση.

Η δημογραφική εξέλιξη με την παρατηρούμενη αργή αύξηση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού σε αντίθεση με την ταχύτερη αύξηση του μη ενεργού πληθυσμού (νέοι, τρίτη ηλικία) διαμορφώνει τη γενικότερη εικόνα της τουριστικής δραστηριότητας. Η αστικοποίηση, απόρροια του σύγχρονου τρόπου ζωής, συνέβαλε στην αύξηση της τουριστικής ζήτησης, καθώς έχουν μεγεθυνθεί εκείνες οι ανάγκες του πληθυσμού που έχουν σχέση με την αλλαγή περιβάλλοντος. Επίσης, η αυξανόμενη αστικοποίηση συμβάλλει

- Στη μαζικοποίηση του τουριστικού φαινομένου
- Στη διαμόρφωση μεγάλων τουριστικών αγορών
- Στην καθιέρωση του τουρισμού ως αγαθού πρώτης ανάγκης
- Στη συνεχή αύξηση των ενδείξεων των ποσοστών αναχώρησης για διακοπές

Τέλος, τα μεταφορικά μέσα αποτελούν κοινωνικο-οικονομικό παράγοντα που επιδρά στην τουριστική κίνηση. Η βελτίωση της ασφάλειας των μετακινήσεων, η αύξηση της ταχύτητας των μετακινήσεων, η βελτίωση των υποδομών μεταφοράς στις περιοχές υποδοχής, τα νέα μεταφορικά μέσα που τίθενται στις υπηρεσίες των τουριστών κ.ά., αναμφίβολα επηρεάζουν την τουριστική κίνηση (Βαρβαρέσος 2000: 55-76).

3.2.2 Οι κοινωνικο-ψυχολογικοί ή υποκειμενικοί παράγοντες που διαμορφώνουν την τουριστική κίνηση

Μέσω των διακοπών του ο άνθρωπος προσπαθεί να «δραπετεύσει» από μια δύσκολη καθημερινότητα και να έρθει σε επαφή με παναρθώπινες ανάγκες και επιθυμίες. Η επαφή του με τη φύση αποτελεί μια αδήριτη σχέση του. Η επαφή του με τη θάλασσα, το φως, τη ζέστη, η διαβίωση σε ήπιους ρυθμούς ζωής αποτελούν ανάγκες που ικανοποιούνται ως ένα βαθμό μέσω των διακοπών του. Πέραν όμως της επαφής με την φύση, ο άνθρωπος έχει ανάγκη από την επαφή του με τον συνάνθρωπο. Παρόλο που αρκετοί είναι αυτοί που αναζητούν την απομόνωση, ένα σημαντικό ποσοστό τουριστών αναζητούν την διαπροσωπική επαφή. Το κοινό όλων των ανωτέρω κατηγοριών τουριστών όμως, είναι η αντίληψη των διακοπών ως μιας περιόδου κατά την οποία η διαβίωσή τους βρίσκεται σε αντίθεση με την διαβίωση των υπολοίπων μηνών του έτους, μηνών επαναλαμβανόμενης στατικής ζωής. Οι διακοπές αντιπροσωπεύουν μια περίοδο τέρψης, μια περίοδο γιορτής των ανθρώπων που έρχεται σε αντίθεση ή αν θέλουμε σε συμπλήρωση του κανονικού βίου τους και αποτελεί σημαντικό παράγοντα της ανάπτυξης του τουριστικού φαινομένου.

3.2.3 Η επίδραση των παραγόντων που επηρεάζουν την τουριστική ζήτηση και σχετίζονται με το τουριστικό προϊόν της χώρας υποδοχής

Η ικανοποίηση των αναγκών και επιθυμιών των τουριστών έγκειται σε μεγάλο βαθμό στον ίδιο το τουριστικό προϊόν της τουριστικής περιοχής υποδοχής.

Η επιλογή του τόπου υποδοχής αποτελεί διαδικασία που εμπλέκει παράγοντες όπως:

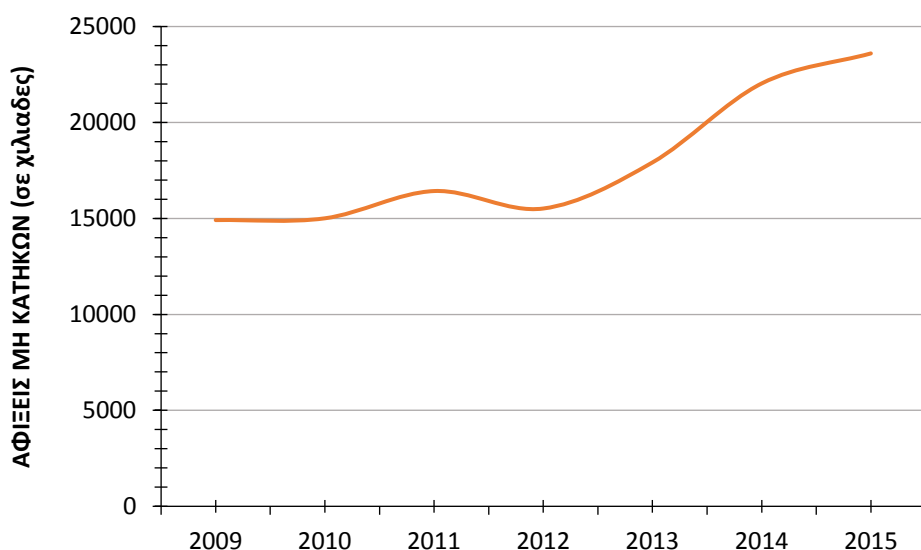
- Απόσταση και προσπελασιμότητα
- Διακρατικές σχέσεις μεταξύ χώρας προέλευσης και χώρας υποδοχής
- Επικρατούσες τιμές και συναλλαγματικές ισοτιμίες
- Βαθμός αποτελεσματικότητας της πληροφόρησης και της προβολής της χώρας υποδοχής
- Οι φυσικοί, πολιτιστικοί πόροι καθώς και οι τουριστικές υπηρεσίες και υποδομές της χώρας υποδοχής (Βαρβαρέσος 2000: 55-76).

3.3 Βασικά τουριστικά μεγέθη

Για να κατανοήσουμε όμως το φαινόμενο του τουρισμού και την δυναμική που αυτό παρουσιάζει, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε στις παρακάτω ενότητες, έστω επιγραμματικά, στο είδος, στη χωρική κατανομή προέλευσης του υφιστάμενου τουρισμού, τη χωρική κατανομή της τουριστικής κίνησης στους τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας, αλλά και σε κάποια βασικά μεγέθη του, όπως η συνεισφορά στην οικονομία και στην απασχόληση.

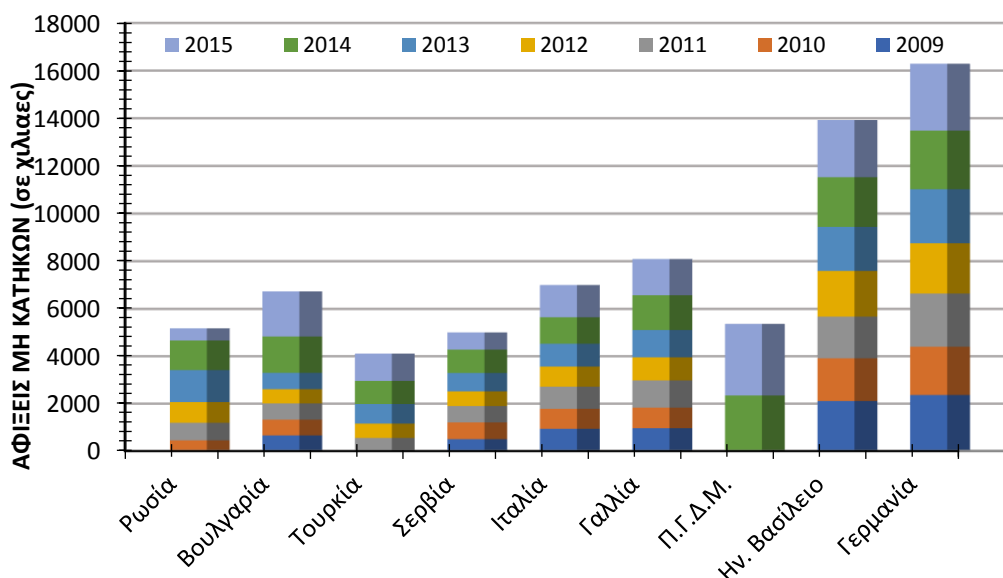
Κατάταξη χωρών	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1. Γαλλία	79.2	76.8	77.1	81.6	82.0	83.6	83.8
2. ΗΠΑ	57.9	54.9	59.8	62.7	66.7	70.0	74.8
3. Ισπανία	57.2	52.2	52.7	56.2	57.5	60.7	65.0
4. Κίνα	53.0	50.9	55.7	57.6	57.7	55.7	55.6
5. Ιταλία	42.7	43.2	43.6	46.1	46.4	47.7	48.6
6. Τουρκία	25.0	25.5	27.0	34.7	35.7	37.8	39.8
7. Γερμανία	24.9	24.2	26.9	28.4	30.4	31.5	33.0
8. Ηνωμένο Βασίλειο	30.1	28.2	28.3	29.3	29.3	31.1	32.6
9. Ρωσική Ομοσπονδία	21.6	19.4	20.3	22.7	25.7	28.4	29.8
10. Μεξικό	22.6	22.3	23.3	23.4	23.4	24.2	29.3
11. Χονγκ-Κονγκ (Κίνα)	17.3	16.9	20.1	22.3	23.8	25.7	27.8
12. Μαλαισία	22.1	23.6	24.6	24.7	25.0	25.7	27.4
13. Αυστρία	21.9	21.4	22.0	23.0	24.2	24.8	25.3
14. Ταϊλάνδη	14.6	14.1	15.9	19.2	22.4	26.5	24.8
15. ΕΛΛΑΣ	15.9	14.9	15.0	16.4	15.5	17.9	22.0
16. Σαουδική Αραβία	14.8	10.9	10.9	17.5	16.3	15.8	18.3
17. Καναδάς	17.1	15.7	16.1	16.0	16.3	16.1	16.5
18. Πολωνία	13.0	11.9	12.5	13.4	14.8	15.8	16.0
19. Μακάο (Κίνα)	10.6	10.4	11.9	12.9	13.6	14.3	14.6
20. Κορέα	6.9	7.8	8.8	9.8	11.1	12.2	14.2

Πίνακας 1. Παγκόσμια κατάταξη τουριστικών προορισμών ως προς τις διεθνείς αφίξεις σε εκατομμύρια επισκέπτες (πηγή: Χατζηδάκης 2015).

Διάγραμμα 2. Μη κατοίκων στην Ελλάδα (πηγή: στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ, διάγραμμα ίδια επεξεργασία).

Στον ανωτέρω πίνακα [Πίνακας 1] παρουσιάζεται η παγκόσμια κατάταξη τουριστικών προορισμών για την περίοδο 2008 -2014, ενώ η εικόνα για τον ελληνικό τουρισμό παρουσιάζεται ολοκληρωμένη με τα τελευταία δημοσιευθέντα δεδομένα στο Διάγραμμα 2. Από το 2009 έως το 2015 σημειώθηκε αύξηση των αφίξεων κατά περίπου 58%. Οι συνολικές αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό άγγιξαν για το έτος 2015 τα 23,6 εκατομμύρια. Σταθερά σημαντική αγορά για τον ελληνικό τουρισμό, όπως άλλωστε παρουσιάζεται και στο Διάγραμμα 3, αποτελεί η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Οι δυο αυτές χώρες την τελευταία επταετία (2009-2015) αποτελούν τις πηγές των πιο σταθερών και υψηλών τουριστικών ροών προς την Ελλάδα. Τα δύο τελευταία χρόνια (2014-2015) σημαντική παρατηρείται κι η επισκεψιμότητα από την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, ενώ ακολουθούν παραδοσιακά η Γαλλία και η Ιταλία με επίσης υπολογίσιμο μερίδιο στην τουριστική κίνηση της χώρας μας. Κάποιες Βαλκανικές ή γειτονικές χώρες προτιμούν την Ελλάδα για τις καλοκαιρινές εξορμήσεις τους, όμως η επισκεψιμότητά τους δεν μοιάζει να είναι παγιωμένη βάσει των σημερινών δεδομένων.

Διάγραμμα 3. Χωρική κατανομή κύριων τουριστικών ροών στην Ελλάδα (πηγή: στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ, διάγραμμα ίδια επεξεργασία)

Η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ εκτιμάται στο 9,8% του ΑΕΠ το 2015 (2014:9,3%, 2013: 8,3%), με τον εσωτερικό τουρισμό και τις επενδύσεις στον τουρισμό να διαμορφώνονται ακόμη σε πολύ χαμηλά επίπεδα λόγω της βαθιάς ύφεσης και της αβεβαιότητας για τα μελλοντικά εισοδήματα στην ελληνική οικονομία. Αξίζει να σημειωθεί επιπρόσθετα, ότι η άμεση και έμμεση συμβολή του τουρισμού στον ΑΕΠ της χώρας εκτιμάται σε 21.6 ποσοστιαίες μονάδες χωρίς αυτό να αποτελεί το ευνοϊκότερο σενάριο. Ο πολλαπλασιαστής που προσδιορίζει τη συνολική (άμεση και έμμεση) επίπτωση του Τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας έχει εκτιμηθεί στο 2,2 (Μαρούλης & Ίκκος 2016).

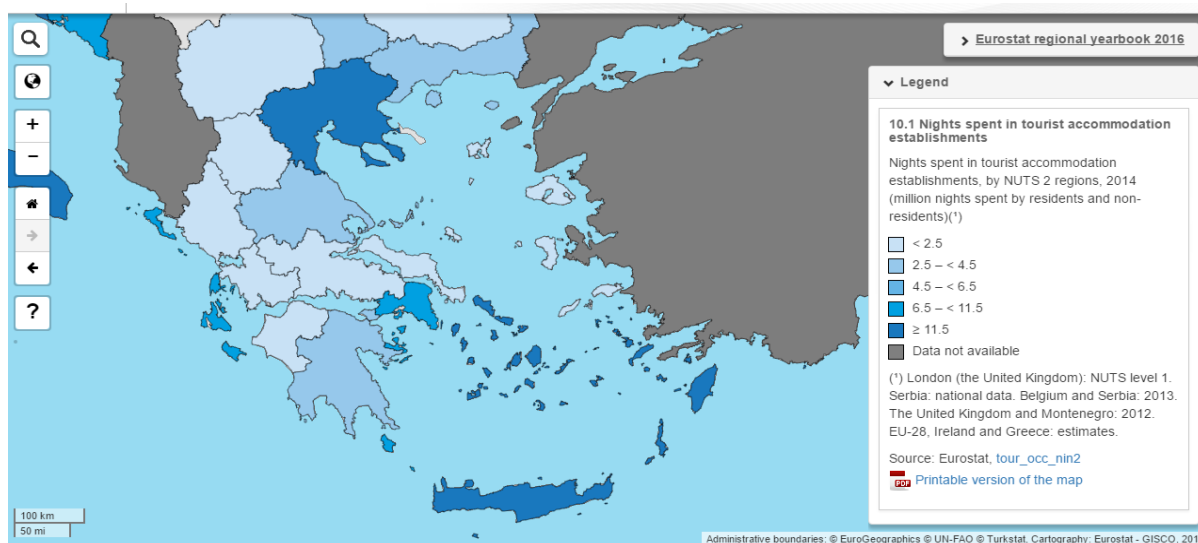
Από 1 ευρώ τουριστικής δραστηριότητας, δημιουργείται 1.2 έως 1.65 ευρώ επιπλέον οικονομικής δραστηριότητας. Ως αποτέλεσμα για κάθε 1 ευρώ τουριστικού εσόδου, το ΑΕΠ της χώρας αυξάνεται κατά 2,2 έως 2,65 ευρώ. Σε τρεις τουριστικές νησιωτικές Περιφέρειες (Κρήτη, Νότιο Αιγαίο, Ιόνιο) ο τουρισμός συνεισφέρει άμεσα στη δημιουργία τουλάχιστον 50% του ΑΕΠ των Περιφερειών αυτών. Οι περιφέρειες αυτές έχουν από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη χώρα, υποστηρίζοντας την άποψη ότι ο τουρισμός οδηγεί στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται (Ελληνική Οικονομία 2015).

Ως προς την απασχόληση αξίζει να σημειωθεί ότι στους τομείς παροχής υπηρεσιών καταλύματος και εστίασης αυξήθηκε περισσότερο από τη συνολική αύξηση της

απασχόλησης το 2014 και το 2015. Επίσης, η συμβολή του τουρισμού στην αύξηση της απασχόλησης σε άλλους τομείς της οικονομίας (χονδρικό και λιανικό εμπόριο και επισκευές, μεταφορές και αποθήκευση, ενημέρωση και επικοινωνία, υγεία, τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, κ.ά.) ήταν σημαντική στην περίοδο 2011 - 2015. Έτσι, η συνολική συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση στην Ελλάδα εκτιμάται στο 18,9% της συνολικής απασχόλησης το 2015, από 14,9% το 2010. Γενικά, μπορεί αν ειπωθεί ότι ο τουρισμός αποτελεί έναν δυναμικό κλάδο ως προς την απασχόληση παρά τις διακυμάνσεις της ζήτησης και τον έντονο εποχικό χαρακτήρα της (Μαρούλης & Ίκκος 2016).

3.3.1 Τουριστική κίνηση – Προτιμήσεις

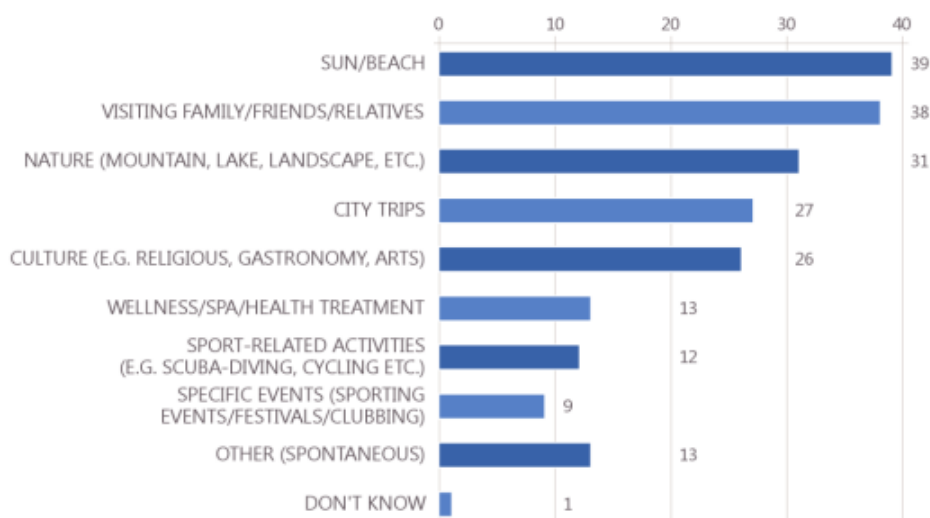
Η χωρική κατανομή της τουριστικής κίνησης στην Ελλάδα σε εκατομμύρια διανυκτερεύσεις αποτυπώνεται στον παρακάτω χάρτη της Eurostat για το 2014. Ο χάρτης αναδεικνύει με σαφήνεια το χάσμα που επικρατεί ανάμεσα στην τουριστική κίνηση των νησιωτικών περιοχών σε σχέση με αυτό της ηπειρωτικής Ελλάδας. Στην Ηπειρωτική Ελλάδα, αν εξαιρεθεί η περιφέρεια της κεντρικής Μακεδονίας, λόγω της τουριστικής κίνησης που αναπτύσσεται κυρίως στην Χαλκιδική, οι διανυκτερεύσεις για το έτος 2014 κυμαίνονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Ιδιαίτερα, στο διαμέρισμα της Στερεάς Ελλάδας κατά NUTS 2 (δηλαδή, πλην του νομού Αττικής) οι διανυκτερεύσεις ήταν λιγότερες από 2,5 εκατομμύρια τη στιγμή που στις Κυκλάδες ή στην Κρήτη ξεπερνούσαν τα 11,5 εκατομμύρια.

Χάρτης 1 Διανυκτερεύσεις κατοίκων και μη ανά περιφέρεια για το έτος 2014 (σε εκατομμύρια)(NUTS 2) (πηγή:<http://ec.europa.eu/eurostat/statistical-atlas/gis/viewer/?year=&chapter=06&mids=2,76&o=1,1¢er=37.86533,26.83833,5&ch=51,63,75&#>).

Στην έρευνα του Ευρωβαρόμετρου (Flash Eurobarometer 432, 2016) που διεξήχθη τον Ιανουάριο του 2016 και δημοσιεύτηκε το Μάρτιο του 2016, επιχειρήθηκε να αποσαφηνιστεί η τουριστική συμπεριφορά, ως προς τους κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες που, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, επηρεάζουν και επιδρούν καταλυτικά στην τουριστική κίνηση. Στην εν λόγω έρευνα ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να ιεραρχήσουν τους σκοπούς των ταξιδιών τους, τους τρόπους επιλογής προορισμού κ.ά. Ως προς την αναζήτηση του κύριου λόγου διακοπών, οι ερωτώμενοι απάντησαν κατά σημαντική πλειοψηφία «ήλιος και θάλασσα» (39%), ενώ δεύτερη δημοφιλέστερη απάντηση ήταν η επίσκεψη συγγενών και φίλων (38%). Ακολούθησαν απαντήσεις σχετιζόμενες με την φυσική ομορφιά του τόπου επίσκεψης (31%) και η επίσκεψη πόλεων (city trips) (27%). Οι ερωτώμενοι απάντησαν σε ποσοστό 26% ότι κύριοι λόγοι διακοπών αποτέλεσαν οι πολιτιστικές δραστηριότητες του τόπου επίσκεψης, ενώ διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό (13%) απάντησε ότι ο τουρισμός ευεξίας και υγείας αποτέλεσε έναν από τους λόγους για να ταξιδέψει.

Q5T What were your main reasons for going on holiday in 2015? Firstly? And then? (MAX. 4 ANSWERS)
(% - EU)

Διάγραμμα 4. Ποιος ήταν ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο πήγατε διακοπές το 2015 (Έως 4 απαντήσεις) (πηγή: Flash Eurobarometer 432, 2016).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατανομή των παραπάνω απαντήσεων ως προς την εθνικότητα του ερωτώμενου, όπως αυτή παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα [Πίνακας 2]. Οι Έλληνες ερωτώμενοι απάντησαν σε ποσοστό 54% ότι ο κύριος λόγος των διακοπών τους υπήρξε ο ήλιος και η θάλασσα, ενώ ίδιος λόγος αποτελεί και την δημοφιλέστερη απάντηση σε 12 από τις 33 χώρες που συμμετείχαν στην έρευνα. Οφείλει

να επισημανθεί ότι η συγκεκριμένη απάντηση βρίσκεται υψηλά στις προτιμήσεις όλων των χωρών. Ως εκ τούτου, εξάγεται αβίαστα το συμπέρασμα ότι το κυρίαρχο μοντέλο τουρισμού δεν είναι άλλο από αυτό που προβάλλει τον ήλιο και την θάλασσα.

Οι ερωτώμενοι της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, δηλαδή το ισχυρό τουριστικό κοινό της Ελλάδας, σε ποσοστά 14%, 16% και 16% αντίστοιχα, ελαφρά πιο υψηλά από αυτό των Ελλήνων (11%) που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα, απάντησαν ότι ενδιαφέρονται για υπηρεσίες ευεξίας, spa και υγείας. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι οκτώ από τις χώρες που συμμετείχαν στην συγκεκριμένη έρευνα παρουσίασαν ποσοστά άνω των 20% ως προς το ενδιαφέρον τους για τουρισμό υγείας, spa και υγείας.

		Sun/beach	Visiting family/friends/relatives	Nature (mountain, lake, landscape, etc.)	City trips	Culture (e.g. religious, gastronomy, arts)	Wellness/Spa/health treatment	Sport-related activities (e.g. scuba-diving, cycling etc.)	Specific events (sporting events/festivals/clubbing)
EU28		39	38	31	27	26	13	12	9
BE		44	35	41	30	34	12	21	10
BG		43	37	37	9	10	11	4	7
CZ		31	32	55	19	24	19	24	9
DK		36	33	33	25	33	7	12	10
DE		37	36	30	24	26	14	15	5
EE		23	49	28	20	36	12	10	8
IE		37	38	15	23	20	7	11	14
EL		54	48	23	18	12	11	6	8
ES		37	40	23	21	29	6	5	7
FR		40	48	37	31	31	16	14	9
HR		48	42	33	41	24	9	11	11
IT		36	28	18	36	30	16	3	9
CY		33	41	20	41	16	7	3	19
LV		20	48	39	35	35	21	11	20
LT		32	41	38	27	25	12	6	7
LU		43	45	30	35	37	17	18	10
HU		38	39	30	31	13	28	5	11
MT		7	19	27	20	34	17	6	18
NL		39	28	50	26	39	3	16	9
AT		44	33	40	36	37	22	26	10
PL		40	41	49	42	16	8	19	11
PT		41	38	15	10	23	27	5	8
RO		32	35	35	19	15	13	6	6
SI		66	19	27	23	14	9	7	9
SK		38	29	35	20	24	25	16	8
FI		23	47	28	32	23	18	17	18
SE		36	41	22	18	25	29	13	12
UK		44	45	23	22	26	7	10	13
MK		64	36	35	23	12	51	3	3
ME		32	46	16	31	15	9	7	10
TR		37	46	17	21	16	9	3	7
IS		21	48	19	24	16	35	16	14
MD		24	39	15	32	10	9	5	6

Highest percentage per country Lowest percentage per country

Πίνακας 2. Ποιος ήταν ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο πήγατε διακοπές το 2015. Κατανομή απαντήσεων βάσει εθνικότητας ερωτώμενου (έως 4 απαντήσεις) (πηγή:Flash Eurobarometer 432, 2016).

Στον πίνακα που ακολουθεί [Πίνακας 3] παρατίθενται τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων ως προς το σημαντικότερο λόγο που για τον οποίο πήγαν διακοπές σε σχέση με την δημογραφική τους διάρθρωση. Η κυρίαρχη απάντηση όλων των ηλικιών, όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης κι όλων των κοινωνικο-επαγγελματικών κατηγοριών είναι ο «ήλιος και η θάλασσα». Το 15% της ηλικιακής κατηγορίας 55+ συγκαταλέγει τις υπηρεσίες ευεξίας, spa και υγείας ως έναν από τους επικρατέστερους λόγους για του οποίους πήγαν διακοπές το 2015. Η σχέση του σημαντικότερου λόγου για τον οποίο οι ερωτώμενοι πήγαν διακοπές και του μορφωτικού επιπέδου (επίπεδο εκπαίδευσης) αυτών, αποδεικνύει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των ερωτώμενων μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης για τις υπηρεσίες υγείας, spa κι ευεξίας, ενώ δεν παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στα ποσοστά (13%) των απαντήσεων της ίδιας ερώτησης ως προς την επαγγελματική κατηγορία.

Q5T What were your main reasons for going on holiday in 2015? Firstly? And then?
(% - EU)

	Sun/beach	Visiting family/ friends / relatives	Nature (mountain, lake, landscape etc.)	City trips	Culture (e.g. religious, gastronomy, arts)	Wellness/Spa/health treatment	Sport-related activities (e.g. scuba-diving, cycling etc.)	Specific events (sporting events/festivals/clubbing)
EU28	39	38	31	27	26	13	12	9
Age								
15-24	40	45	25	31	26	8	16	18
25-39	44	41	31	27	23	12	12	9
40-54	43	33	33	27	25	13	12	8
55 +	30	38	31	25	30	15	9	6
Education (End of)								
15-	37	35	20	20	19	13	6	8
16-19	39	36	30	25	23	14	10	8
20+	39	39	34	29	29	13	13	8
Still studying	38	46	25	31	28	9	18	18
Respondent occupation scale								
Self-employed	40	34	32	27	26	13	13	9
Employee	44	35	32	28	26	13	13	9
Manual workers	37	39	35	24	19	13	12	10
Not working	33	42	28	27	28	13	10	9

Πίνακας 3. Ποιος ήταν ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο πήγατε διακοπές το 2015. Κατανομή απαντήσεων βάσει εθνικότητας ερωτώμενου (έως 4 απαντήσεις) (πηγή: Flash Eurobarometer 432, 2016).

Στην ίδια έρευνα ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ερώτηση ως προς την ιεράρχηση των λόγων για τους οποίους οι ερωτώμενοι θα επισκέπτονταν ξανά το ίδιο μέρος για διακοπές. Σχεδόν το 45% των ερωτηθέντων απάντησε ότι τα φυσικά χαρακτηριστικά

του τύπου προορισμού θα μπορούσαν να αποτελέσουν το σημαντικότερο λόγο για να επιστρέψουν σε αυτόν, ενώ ο δεύτερος πλέον σημαντικός λόγος αποτελεί η ποιότητα της διαμονής με ποσοστό 32%. Ιδιαίτερα ο λόγος αυτός, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις συνέπειες της χωρικής και χρονικής τουριστικής ζήτησης που αναφέρθηκαν σε προηγούμενη ενότητα [3.3.1 Τουριστική ζήτηση]. Τρίτος κατά προτεραιότητα λόγος επιστροφής στον ίδιο τόπο παραθέρισης και με ποσοστό πολύ κοντά σε αυτό του προηγούμενου λόγου (31%) αποτελούν τα πολιτισμικά και ιστορικά ενδιαφέροντα του τόπου επίσκεψης. Η χώρα μας έχει άφθονους τέτοιους τουριστικούς πόρους που οφείλει να εκμεταλλευτεί σε ολόκληρο το γεωγραφικό εύρος της. Αυτό το είδος τουρισμού μπορεί να διευρύνει την τουριστική περίοδο στην χώρα μας, καθώς δεν ακολουθεί τον χρονικό περιορισμό του μαζικού τουριστικού μοντέλου που επικρατεί, ενώ πολιτισμικός πλούτος υφίσταται σε κάθε διαμέρισμα της Ελλάδας.

3.3.2 Εναλλακτικός Τουρισμός

Στην πιο πάνω ενότητα γίνονται εύκολα αντιληπτές ειδικές μορφές τουρισμού που δεν ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία του γενικού τουρισμού. Πρόκειται για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού στις οποίες συναντάται *«ένα κυρίαρχο κίνητρο το οποίο συνδέεται συγκεκριμένα με τη φυσιολατρία, τα ταξίδια περιπέτειας, τον αθλητισμό, την περιήγηση, το περιβάλλον, τις τοπικές παραδόσεις αλλά και με συγκεκριμένες υποδομές – εγκαταστάσεις»*.

Το είδος αυτό του τουρισμού αποτελεί διευρυμένο χώρο που περιλαμβάνει ένα ευρύ πεδίο τουριστικών στρατηγικών όπως, «κατάλληλος», «οίκο-», «ήπιος», «μικρής κλίμακας», «πράσινος» κ.ά., και συγκαταλέγονται εντός αυτού μορφές τουρισμού όπως, Θρησκευτικός Τουρισμός, Θαλάσσιος Τουρισμός, Περιηγητικός Τουρισμός, Τουρισμός Περιπέτειας, Ορεινός Τουρισμός Αγροτουρισμός, Οικοτουρισμός, Εκπαιδευτικός Τουρισμός, Ιαματικός Τουρισμός, Πολιτισμικός Τουρισμός (Τσάρτας, Σταυρινούδης κ.ά. 2010:189-190).

4 Κεφάλαιο

Τουρισμός Υγείας, Υδροθεραπεία

4.1 Τουρισμός Υγείας

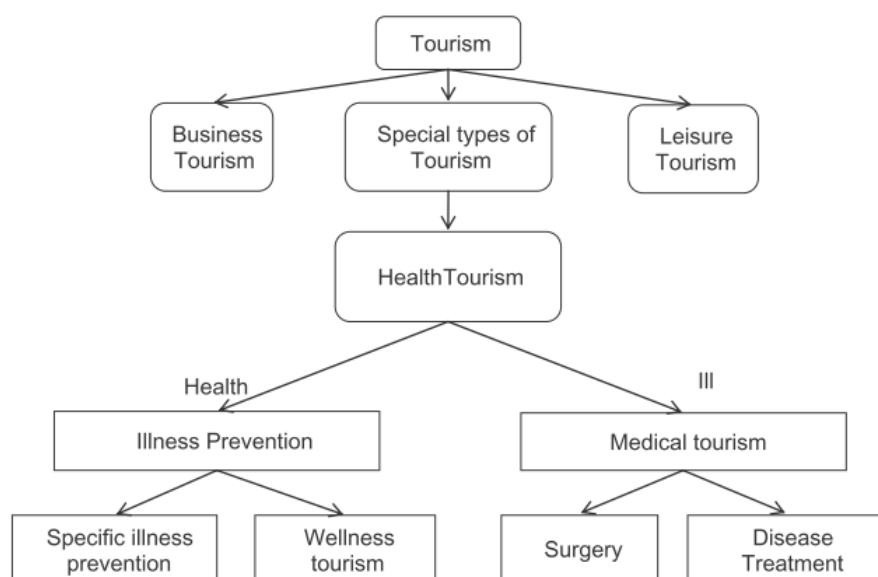
Για την έννοια του τουρισμού υγείας που επανειλημμένως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα αν και είναι ευρέως διαδεδομένη, δεν υφίσταται ακόμη κανένας κοινά αποδεκτός επιστημονικός ορισμός. Αναφερόμενοι σε ταξίδια που γίνονται με σκοπό την υγεία ή κάποια δραστηριότητα σχετιζόμενη με αυτήν, οι όροι τουρισμός υγείας, ιατρικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας, ιαματικός τουρισμός (spa), ιατρικά ταξίδια είναι ως επί το πλείστον οι πιο διαδεδομένοι και χρησιμοποιούνται συχνά εναλλακτικά. Μερικοί ερευνητές θεωρούν ότι οι όροι αυτοί αντιστοιχούν σε διαφορετικού είδους τουρίστες κι ότι πρόκειται για συναφή μεν, αλλά διαφορετικά είδη τουρισμού.

Ωστόσο, ισχυρή είναι η μερίδα εκείνων των επιστημόνων που συγκεντρώνουν όλα τα είδη τουρισμού που σχετίζονται με τις υπηρεσίες υγείας κάτω από την γενική ομπρέλα του όρου «ιατρικού τουρισμού», θεωρώντας δυσδιάκριτες τις μεταξύ τους διαχωριστικές γραμμές (Connell 2010: 6, Bookman & Bookman 2007: 43). Θεωρούν τον όρο αυτό πιο δόκιμο, καθώς όλες οι υπηρεσίες ευεξίας, spa, κ.ά., χρησιμοποιούν καταχρηστικά τον όρο «ιατρική» είτε για λόγους μάρκετινγκ, είτε ακόμη για την απόκτηση κύρους.

Επίσης, ισχυρή είναι η άποψη που θεωρεί τον ιατρικό τουρισμό και τον τουρισμό ευεξίας υποκατηγορίες του γενικότερου όρου του τουρισμού της υγείας. Ο τουρισμός ευεξίας θεωρείται ότι επιδιώκεται αποκλειστικά από υγιείς ανθρώπους που το κίνητρό τους είναι να ενισχύσουν την υγεία τους, ενώ οι τουρίστες του ιατρικού τουρισμού αποτελούν αυτούς που αναζητούν την θεραπεία για κάποιο πρόβλημα υγείας που έχουν.

Στο σχήμα που ακολουθεί [Σχήμα 1] παρουσιάζεται η τυπολογία του τουρισμού ως προς τον τουρισμό υγείας. Ο τουρισμός υγείας αποτελεί μια ειδική ευρεία κατηγορία των ειδικών μορφών τουρισμού και εμπεριέχει τις δυο μεγάλες κατηγορίες του *ιατρικού τουρισμού* και του *τουρισμού αποφυγής της ασθένειας*. Στην τελευταία εμπεριέχεται ο

τουρισμός ευεξίας, ενώ στην κατηγορία του ιατρικού τουρισμού θεωρείται ότι περιλαμβάνει αυτό το ποσοστό των τουριστών που η επίσκεψή τους σχετίζεται με συγκεκριμένη θεραπεία ή χειρουργείο.

Σχήμα 1. Τυπολογία τουρισμού σε σχέση με τον τουρισμό υγείας, ιατρικό τουρισμό και τουρισμό ευεξίας (πηγή: USAID 2008)

Αποδεχόμενοι την άποψη ότι ιαματικός τουρισμός υδροθεραπείας (spa) δεν αποτελεί ξεχωριστό τμήμα του τουρισμού, αλλά έχει εφαρμογή τόσο για ιατρικούς σκοπούς όσο και σκοπούς ευεξίας, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η υδροθεραπεία μπορεί να αποτελεί ιατρική μέθοδο στο πλαίσιο μια θεραπευτικής και προληπτικής διάστασης της υγείας, καθώς επίσης και μια μέθοδος και μια διαδικασία στο πλαίσιο της αναζωογόνησης και στη συντήρηση της σωματικής και ψυχικής κατάστασης του ατόμου (Σπαθή 2000: 23).

4.2 Υδροθεραπεία

Η επιδίωξη της υγείας, ως συνώνυμη της ευημερίας, της ευτυχίας και της μακροημέρευσης χωρίς ασθένειες αποτελεί καίριο στόχο και προτεραιότητα όλο και περισσότερων ατόμων που είναι διαθέσιμα να ταξιδέψουν όλο και περισσότερο διανύοντας τη γη απ' άκρου εις άκρον. Η υγεία (νοώντας τη όχι αποκλειστικά με την σωματική – υλική διάστασή της) και η διαφύλαξή της με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αποτελεί προϋπόθεση ανθρώπινης και κοινωνικής σημασίας. Ωστόσο, η υγεία (σωματική και ψυχική) δεν είναι απαραίτητο να προσεγγίζεται και να επιδιώκεται αποκλειστικά υπό το πρίσμα των συμβατικών ιατρικών θεραπειών κι αγωγών. Η υγεία μπορεί να

στηρίζεται, έστω επικουρικά, σε ποικίλες μορφές ιατρικής που να εμπεριέχουν ποικίλους τύπους θερμαλιστικών υπηρεσιών.

Υπό το πρίσμα αυτό γίνεται σαφές το αυξανόμενο ενδιαφέρον για όλες τις πτυχές που μπορεί να παρουσιάζει η υδροθεραπεία. Τέτοιες μπορεί να είναι η ιατρική, η πολιτιστική, η αναζωογονητική, η κοινωνική, αλλά και η οικονομική. Τα θεραπευτικά μεταλλικά νερά που χρησιμοποιήθηκαν κατά το παρελθόν, όπως σε επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζεται, για θεραπευτικούς και ιατρικούς σκοπούς, εξακολουθούν σήμερα να χρησιμοποιούνται για την ίαση πολλών ασθενειών. Στις μέρες μας, πολλές από αυτές σχετίζονται με την υγεία την ομορφιά, την αισθητική, την φαρμακολογία, τον τουρισμό και την αναψυχή. Το νερό, κατέχει ένα ειδικό βάρος ως προς την διασκέδαση, την χαλάρωση και την υγεία του σύγχρονου ανθρώπου, ενώ γύρω από το ιαματικό νερό έχουν αναπτυχθεί σημαντικά τουριστικά πολυλειτουργικά κέντρα (Leandro, Nogueira & Carvalho 2014: 154).

Λαμβάνοντας υπόψη τη διαχρονική χρήση του νερού και ιδιαίτερα των θερμών μεταλλικών πηγών, από την αρχαιότητα έως σήμερα, και της επίσης ιστορικής διάστασης της δημιουργίας εγκαταστάσεων υδροθεραπείας, οικισμών ή και πόλεων περιμετρικά ή πλησίον των θερμών πηγών, μπορεί να ειπωθεί ότι το νερό αποτελεί ένα ολιστικό και δομικό συστατικό του ανθρώπου και του χώρου του (Leandro, Nogueira & Carvalho 2014: 157).

Η συμβολική σημασία του νερού μπορεί να αναλυθεί σε τρεις συνιστώσες: η πηγή της ζωής, μέσο κάθαρσης, κέντρο εφορίας. Κατέχοντας την ικανότητα της καθαριότητας, της ίασης και της αναζωογόνησης το νερό μας συστήνει την αιωνιότητα, έστω την επίγεια αιωνιότητα. Το νερό παρέχει τη ζωή, δίνει δύναμη σωματική και ψυχική κάθαρση, διασκέδαση, όραμα και πληρότητα (Leandro, Nogueira & Carvalho 2014: 158).

Ωστόσο, οι θεραπευτικές ιδιότητες των θερμομεταλλικών πηγών είναι γνωστές εδώ και χιλιετίες. Ακόμη κι αν είναι δύσκολο να επιτευχθεί η πλήρης ίαση νόσων μέσω αποσπασματικών, περιστασιακών χρήσεων υπηρεσιών θερμαλισμού, παρουσιάζεται μια τυπική επισκεψιμότητα αυτών σε ετήσια ή περιοδική βάση που συνήθως ταυτίζεται με την περίοδο των προσωπικών ή οικογενειακών διακοπών. Το κοινό των θερμαλιστικών κέντρων αναζητά τη διατήρηση ή τη βελτίωση της υγείας του (σωματική και ψυχική) και την μεσοπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη αποδέσμευσή του από τις φαρμακευτικές αγωγές. Τα οφέλη είναι πολλά για κάθε πλευρά. Από τη μία πλευρά το κοινό, στην περίπτωση που

νοσεί, κατακτά ένα ποιοτικότερο επίπεδο ζωής αποδεσμευόμενο από την χρήση φαρμακευτικών σκευασμάτων ή και αποφεύγοντας τις συμβατικές ιατρικές μεθόδους θεραπείας, ενώ από την άλλη, η διοίκηση και οι υπηρεσίες υγείας με την προώθηση τέτοιων θεραπευτικών μεθόδων απαλλάσσονται από τα αλόγιστα έξοδα των δαπανηρών ιατρικών μεθόδων, φαρμάκων και υπηρεσιών, εφόσον η χρήση θερμαλιστικών υπηρεσιών προσφέρουν ανάλογα θεραπευτικά αποτελέσματα (Leandro, Nogueira & Carvalho 2014: 160).

Σήμερα, οι λουτροπόλεις έχουν την τάση να προσελκύουν, πέρα του παραδοσιακού κοινού τους, ηλικιακά νέα άτομα κυρίως λόγω της παρατηρούμενης τα τελευταία χρόνια στροφής προς τις παραδοσιακές μορφές φυσικής θεραπείας. Αποτελεί αναντίρρητο γεγονός η σταδιακή συνεχής άνοδος της «αφαρμάκου θεραπείας» ή «αφαρμάκου ιατρικής». Επιστημονικά έχει αποδειχθεί ότι τα προϊόντα του τουρισμού υγείας – μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η υδροθεραπεία -αποτελούν προάσπιση της καλής υγείας και συμβάλλουν σημαντικά στην προληπτική ιατρική.

5 Κεφάλαιο

Τα ιαματικά Νερά από την Αρχαιότητα έως Σήμερα

Από το 4500 π.Χ. τα παλάτια των ηγεμόνων της Μεσοποταμίας παρείχαν λουτρικούς χώρους (Σκάρπια-Χόιπελ 1996: 9). Οι Ινδοί θεωρούνται από τους πρώτους λαούς που χρησιμοποίησαν το νερό για θεραπευτικούς λόγους. Η πόλη Mohenjo-daro που θάφτηκε κάτω από τις προσχώσεις του Ινδού ποταμού μεταξύ 4000 και 3000 π.Χ. ανασκάφτηκε τον 20 αι. μ.Χ. φέρνοντας στο φως ένα δημόσιο υδροθεραπευτήριο που βρισκόταν στο κέντρο της πόλης έχοντας μήκος 55 και πλάτος 33 μέτρα. Στη μέση του κτηρίου υπήρχε δεξαμενή 17 μέτρων μήκους και 7 μέτρων πλάτους, ενώ το βάθος έφτανε τα 2.5 μέτρα. Πρόκειται για την αρχαιότερη πισίνα του κόσμου. Τη λουτροθεραπεία την υιοθέτησαν από τους Ινδούς και οι Πέρσες, ενώ συναντάται σε Αίγυπτο και Παλαιστίνη. Δεν είναι λίγες οι αναφορές στις ιαματικές πηγές στην Παλαιστίνη με πιο γνωστή, ίσως, την κολυμβήθρα του Σιλωάμ όπου ο Ιησούς θεράπευσε έναν εκ γενετής τυφλό (Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη, Μπαρμοίκας κ.ά. 2001: 15).

Δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για το αν οι θεραπευτικές ιδιότητες του νερού έγιναν γνωστές στην Ελλάδα μέσω των Περσών ή των Αιγυπτίων. Ωστόσο, αρχαίες λουτρικές εγκαταστάσεις απαντώνται στην Κνωσό, στη Φαιστό, στην Τίρυνθα, στις Μυκήνες κ.ά.

5.1 Ιστορική εξέλιξη του Θερμαλισμού – Λουτροθεραπείας.

5.1.1 Ο Ασκληπιός και τα ασκληπιεία

Ο Ασκληπιός και οι λατρευτικοί ναοί, τα Ασκληπιεία, συνδέθηκαν με την άνθηση και εξέλιξη της ελληνικής ιατρικής επί 2000 χρόνια (από το έτος 1500 π.Χ. έως το έτος 500 μ.Χ.). Ως προς το πρόσωπο του Ασκληπιού ενδιαφέρον μπορεί να παρουσιάζει η

διχογνωμία ως προς την «θεοποιημένη» ή «εξανθρωπισμένη» υπόστασή του. Ωστόσο άπαντες συμφωνούν κι αναγνωρίζουν ότι ο προστάτης της ιαματικής τέχνης των Ελλήνων Ιατρών αναδείχθηκε σε παγκόσμια θεραπευτική θεότητα και σε τελευταίο πρόμαχο της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, χωρίς να ανήκει στους ολύμπιους θεούς. Αυτό συνέβη καθώς τα θεραπευτήριά του, στους ελληνορωμαϊκούς χρόνους έγιναν τα τελευταία μεταχριστιανικά καταφύγια των θεών των ελλήνων. Επίσης, και προς επίρρωση της σημασίας της θεραπευτικής τέχνης του Ασκληπιού, αξίζει να αναφερθεί ότι κατόπιν της θεμελίωσης της Ιπποκρατικής Ιατρικής (5^{ος} αι π.Χ.) οι ιπποκρατικοί ιατροί δεν έρχονταν σε αντιπαράθεση με τους ιερείς – θεραπευτές των ασκληπιείων, κάτι που αποκαλύπτεται και από τον όρκο του Ιπποκράτη (Μαρκέτος 1997).

Ὅμνυμι Ἀπόλλωνα ἰητρὸν, καὶ Ἀσκληπιὸν, καὶ Ὑγίαν, καὶ Πανάκειαν, καὶ θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας, ἴστορας ποιεύμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμὴν ὄρκον τόνδε καὶ ξυγγραφὴν τήνδε.

Ὀρκίζομαι στο θεό Απόλλωνα τον ιατρό και στο θεό Ασκληπιό και στην Υγεία και στην Πανάκεια και επικαλούμενος τη μαρτυρία όλων των θεών ότι θα εκτελέσω κατά τη δύναμη και την κρίση μου τον όρκο αυτόν και τη συμφωνία αυτή.¹

Από ευρήματα της Μινωικής και Μυκηναϊκής περιόδου προκύπτει ότι πρώιμο στάδιο εξέλιξης της ελληνικής ιατρικής προϋπήρχε της θεραπευτικής τέχνης του Ασκληπιού. Η «λαϊκή παραδοσιακή ιατρική» περιελάμβανε θεραπευτικά βότανα, ενώ αναπτυγμένες φαίνεται να ήταν οι υγειονομικές γνώσεις γύρω από τα ιαματικά ύδατα. Από τους προγενέστερους του Ασκληπιού Έλληνες ιατρούς θεωρείται ο Μελάμοις, ενώ απόγονος των Μελαμποδιδών ήταν ο Αμφιάραος, προς τιμήν του οποίου κτίστηκε στο Ωρωπό Αμφιάρειο (Μαρκέτος 1997).

¹ Όρκος Ιπποκράτη

Εικόνα 1. Τμήμα του Αμφιαρείου Ωρωπού (πηγή: <http://www.naftemporiki.gr/story/1013578/amfiareio-oropou-odoiporiko-sto-iero-manteio-kai-therapeutirio>).

Ως προς τα Ασκληπιεία αξίζει να αναφερθεί ότι πρόκειται για λατρευτικούς ναούς, αλλά και θεραπευτικά κέντρα της αρχαίας Ελλάδας. Δεν πρόκειται για νοσοκομεία, αλλά θρησκευτικά καθιδρύματα στα οποία οι Ασκληπιάδες (οι ιερείς-θεραπευτές) ασκούσαν ευεργετική ιαματική επίδραση σε άτομα που έπασχαν κυρίως από ψυχοσωματικά νοσήματα. Στα Ασκληπιεία η θεραπευτική αγωγή εφαρμοζόταν σε τρία επίπεδα. Η γενική που εφαρμοζόταν για όλους τους επισκέπτες, η προπαρασκευαστική για τη θεραπεία του ασθενούς και η ειδική για κάθε αρρώστια (Αγγελίδης 2008: 38-39).

Η τελετουργική διαδικασία που ακολουθούνταν στα Ασκληπιεία σε συνδυασμό με διαδικασίες όπως ελαφρά άσκηση, δίαιτα, λουτρά, καθαριότητα, ψυχαγωγικό πρόγραμμα ενίσχυε την ψυχική ηρεμία των πασχόντων, αλλά και την αυτοπεποίθηση και εμπιστοσύνη τους στην αποτελεσματικότητα της θεραπείας. Ιδιαίτερη ήταν η θεραπεία της εγκοίμησης (ονειρομαντεία) στο Άβατον (εγκοιμητήριο) των Ασκληπιείων. Καθοριστική στην θεραπεία ήταν η συμβολή του φυσικού περιβάλλοντος και της τοποθεσίας των μεγαλοπρεπών εγκαταστάσεων. Η πλούσια βλάστηση, η ειδυλλιακή θέα, τα άφθονα ύδατα και οι ιαματικές πηγές προδιέθεταν ευνοϊκά τους ασθενείς και συνέτειναν στην μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων των θεραπευτικών μεθόδων (Μαρκέτος 1997, Αγγελίδης 2008: 39). Όπως προκύπτει το πρώτο ιατρικό μέτρο που εφαρμοζόταν στους επισκέπτες των Ασκληπιείων ήταν το λουτρό. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι τα περισσότερα Ασκληπιεία βρίσκονταν κοντά σε ιαματικές πηγές ή σε ποτάμια, ή σε φυσικές ψυχρές πηγές ή και κοντά στη θάλασσα. Το Ασκληπιείο της Επιδαύρου θεωρείται ότι αποτελεί ιερό της υδρολατρίας και της υδροθεραπείας, ενώ στο Ασκληπιείο της Κω, γενέτειρας του Ιπποκράτη είχε λουτήρες για την υδροθεραπεία

και κρήνες με άφθονο νερό. Είχε, επίσης, πολυπληθές σύστημα αγωγών νερού, πολλές νεροπηγές και τη φημισμένη αρχαία ιαματική πηγή της Βουρίνας (Αγγελίδης 2008: 39).

Με τον Ιπποκράτη (460-356 ή 353π.Χ.) η ιατρική έπαυσε πλέον να είναι προνόμιο μόνο των ιερέων, ενώ η έρευνα, η μέθοδος και η τεκμηρίωση αποτυπώθηκε στο γραπτό λόγο. Ο Ιπποκράτης θεμελίωσε την ιατρική κλιματολογία και υδροθεραπεία ως νέο κλάδο στον τομέα της θεραπευτικής τέχνης. Έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στα πόσιμα νερά και εξέτασε με λεπτομέρεια την προέλευση των νερών, καθώς και τις νοσηρές καταστάσεις που μπορούν να προκαλέσουν. Ταξινόμησε τα νερά σε τρεις κατηγορίες, Ύδωρ ποτόν, αλμυρόν (προφανώς νοώντας τα μεταλλικά που αφήνουν στερεό υπόλειμμα), θάλασσα. Επιπρόσθετα, ταξινόμησε τα νερά βάσει των χημικών χαρακτηριστικών τους, ενώ αντιλήφθηκε την θερμότητα ως την αιτία δημιουργίας των μεταλλικών νερών. Πρόκειται για την πρώτη κλινική υδροθεραπεία στην οποία στηρίχθηκε η μεταγενέστερη έρευνα και πρόοδος της κλιματοθεραπείας και υδροθεραπείας (Σκάρπια-Χόιπελ 1996: 14-15). Άλλωστε κατά την μετα-ιπποκρατική περίοδο η εξακολούθησε να ασκείται συστηματικά η υδροθεραπεία στα Ασκληπιεία, ενώ ήταν αρκετοί οι φιλόσοφοι που ασχολήθηκαν με τις θεραπευτικές ιδιότητες του νερού. Από την εποχή αυτή υφίστανται αναφορές και περιγραφές των ιαματικών πηγών των Θερμοπυλών, της Αιδηψού, του Καϊάφα, των Μεθάνων της Υπάτης κ.ά. (Αγγελίδης 2008: 41-42).

5.1.2 Ρωμαϊκή περίοδος

Κατά την ρωμαϊκή περίοδο τα λουτρά αναπτύχθηκαν κυρίως χάρη σε δύο λόγους. Πρόκειται για την πρόοδο που συντελέστηκε στον τομέα των υδραυλικών συστημάτων (αγωγοί, υδραγωγεία, δεξαμενές, υδρομαστεύσεις κ.ά.) αλλά και του γεγονότος ότι το λουτρό αποτελούσε κοινωνική υποχρέωση. Κατά την περίοδο αυτή και στην ρωμαϊκή επικράτεια τα υδροθεραπευτήρια ονομάστηκαν «balnea» από την ελληνική λέξη «βαλανεία». Στον ελληνικό χώρο, λόγω και των τεχνολογικών καινοτομιών που αναφέρθηκαν, τα λουτρικά συστήματα εκσυγχρονίστηκαν σημαντικά σε σχέση με τα προϋφιστάμενα αρχαιοελληνικά, ενώ τα ελληνικά πυριατήρια (θερμαινόμενα βαλανεία) μετεξελίχθηκαν σε βαλανεία με αποτελεσματικότερα συστήματα θέρμανσης (υπόκαυστα) και τελικά σε ολόκληρα λουτρικά συγκροτήματα μεγάλων διαστάσεων, γνωστά κι ως θέρμες. Κατά την ρωμαϊκή περίοδο Έλληνες ιατροί καταξιώθηκαν στον

υδροθεραπευτικό τομέα στην Ρώμη. Παραδείγματα αποτελούν ο Ασκληπιάδης από την Προύσα αλλά και ο Αντώνιος Μούσας (Αγγελίδης 2008: 46-49).

Κατά την περίοδο του Μάρκου Βεσπασιανού Αγρίππα (62-12 π.Χ.) υπήρχαν 170 δημόσια λουτρά. Οφείλει να σημειωθεί ότι τυπολογικά οι λουτρικές εγκαταστάσεις διέφεραν και υπήρχαν τρεις κατηγορίες. *Aquae* ήταν τα θερμά λουτρά, *Balnea* ήταν τα συνηθισμένα λουτρά από τις πηγές πόσιμου νερού και *Therme* (κατά τον Αγρίππα) ήταν τα δημόσια συγκροτήματα λουτρών με θερμά νερά, στη βάση των ελληνικών πρότυπων λουτρών με τους χώρους για άθληση, επικοινωνία και συζήτηση (Σκάρπια-Χόιπελ 1996: 20).

Σημαντικότερη ιατρική προσωπικότητα μετα-ιπποκρατικής εποχής αποτέλεσε αναμφισβήτητα ο Έλληνας φιλόσοφος και ιατρός Γαληνός ο οποίος κατέγραψε συστηματικά την εμπειρική περίοδο της υδροκλιματολογίας. Ο Γαληνός γεννήθηκε στην Πέργαμο κι έζησε στη Ρώμη των δεύτερο μετά Χριστό αιώνα. Οι εμπειριστατωμένες μελέτες του αναφέρονται στην ανατομική, τη φυσιολογία, τη χειρουργική, την οφθαλμολογία, τη μαιευτική, την παθολογία, τη θεραπευτική, την υγιεινή και τη φαρμακολογία (Wikipedia).

5.1.3 Τα λουτρά κατά την Βυζαντινή περίοδο

Η κατάρρευση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σηματοδότησε μια περίοδο παρακμής για την υδροθεραπεία, όπως την γνωρίζαμε μέχρι τότε. Τα αίτια της παρακμής εστιάζονται σε δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος αφορά στο ότι οι περιποιήσεις και οι συνήθειες στα βαλανεία βρίσκονται σε πλήρη αντιδιαστολή με τις αυστηρές θρησκευτικές αντιλήψεις της περιόδου, ενώ ο δεύτερος αφορά στις επιδρομές των βορειοανατολικών λαών τις Ευρώπης και τις καταστροφές που προκάλεσαν στις αναπτυγμένες χώρες της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης. Αποτέλεσμα αυτών, ήταν η ερείπωση των πλούσιων κι αναπτυγμένων λουτροπόλεων της προηγούμενης περιόδου.

Δεν συμβαίνει, ωστόσο, το ίδιο στο Βυζάντιο, στο οποίο οι λαοί που το συναποτελούν διακρίνονται για την λουτροφιλία τους. Ίσως, η συσχέτιση της σωματικής λούσης με την πνευματική και ψυχική κάθαρση να αποτελεί τον λόγο της λουτροφιλίας των βυζαντινών. Τα λουτρά στο Βυζάντιο ήταν δημόσια και η κατασκευή και συντήρησή τους αποτελούσε μέριμνα του δημοσίου κυρίως. Ταυτόχρονα υπήρχαν ιδιωτικά ή μοναστηριακά λουτρά για να εξυπηρετούνται οι μοναχοί και οι ασθενείς. Στην πορεία και λόγω της εκκλησιαστικής αυστηρότητας του Βυζαντίου, καταργήθηκαν τα κοινά λουτρά,

ενώ σταδιακά διακόπηκε η λειτουργία όλων των μεγάλων δημόσιων λουτρών (περί τον 6^ο – 7^ο αι. μ.Χ.). Στην μεσοβυζαντινή περίοδο οι μονές διέθεταν λουτρά για τους μοναχούς, αλλά και για το κοινό έναντι πληρωμής, ενώ η ύπαρξη λουτρών μέσα στις μονές συνδέεται και με τις «θαυματουργές» πηγές ιαματικών ιδιοτήτων (Αγγελίδης 2008: 50-54).

5.1.4 Από την αναγέννηση στην σύγχρονη εποχή

Η λουτροθεραπεία στη Δύση αναβίωσε από τον 13^ο αι. μ.Χ., ενώ στους χρόνους που ακολουθούν εμφανίστηκαν όλο και περισσότεροι υποστηρικτές των ιαματικών πηγών. Οι βασιλείς ενδιαφέρονταν για τις λουτροπόλεις και την αναβίωση των υδροθεραπευτηρίων. Τέλος 17^{ου} αρχές 18^{ου} αι. παρατηρήθηκε σπουδαία – αν και εμπειρική ακόμη – πρόοδος στον τομέα της υγείας με τη χρήση μεταλλικού νερού. Σταδιακά τα λουτρά μετατράπηκαν σε κέντρα παραθερισμού για τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Οι Άγγλοι όρισαν επιτρόπους στις λουτροπόλεις και οργανώνουν εμφιάλωση νερού για ποσιθεραπεία. Οι γάλλοι το 1650 προέβησαν σε χημική ανάλυση των νερών των ιαματικών πηγών της επικράτειάς τους (Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη, Μπαρμοίικας κ.ά. 2001: 23). Από τα μέσα του 18^{ου} αι. ταξινομήθηκαν τα φυσικοχημικά χαρακτηριστικά των ιαματικών πηγών σε διάφορες χώρες της Ευρώπης ανοίγοντας ουσιαστικά το δρόμο για την επιστημονική τεκμηρίωση της υδροθεραπείας. Κατά των 19^ο και 20^ο αιώνα εκδόθηκαν πλήθος επιστημονικών συγγραμμάτων κι ήρθαν στην επιφάνεια νέοι τρόποι και μορφές υδροθεραπείας, αλλά και η πεποίθηση ότι οι φυσικοί παράγοντες και το περιβάλλον διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην σωματική και ψυχική υγεία του ανθρώπου, επαναπροσδιορίζοντας με τον τρόπο αυτό, μετά τον Ιπποκράτη και τον Ασκληπιό, το Θερμαλισμό (Αγγελίδης 2008: 55).

5.1.5 Ιαματικά λουτρά στους νεότερους χρόνους

Πρώτος ο Ιωάννης Καποδίστριας υπήρξε αυτός που ασχολήθηκε με την αξιοποίηση των ιαματικών πηγών της Ελλάδας συγκροτώντας ειδική επιτροπή για την αξιολόγηση των ιαματικών πηγών της Υπάτης, της Αιδηψού και της Κύθνου. Η πρώτη επιστημονική προσέγγιση της ελληνικής υδροθεραπείας ξεκίνησε από την Κύθνο και το 1845 όπου, μετά το ενδιαφέρον της βασίλισσας Αμαλίας, κτίστηκε κτήριο λουτρών με μαρμάρινους λουτήρες. Το 1855 οι δημοτικές αρχές του Λουτρακίου ανέλαβαν την εκμετάλλευση των

ιαματικών πηγών και σύντομα δημιουργήθηκε ένα σύγχρονο θερμαλιστικό κέντρο. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν τα Μέθανα, ενώ το 1887 αρχίζει και η επανάχρηση των ιαματικών λουτρών της Αιδηψού που είχαν καταστραφεί από τους Τούρκους το 1814. Το 1860 ξεκίνησε η αξιοποίηση των ιαματικών λουτρών της Κυλλήνης και ουσιαστικά μετά το 1895 άρχισε η αξιοποίηση και εκμετάλλευση των νερών της Υπάτης. Το 1935 άρχισε η οργάνωση των νερών των Θερμοπυλών, ενώ από το 1926 είχε ξεκινήσει η εκμετάλλευση των νερών των Καμένων Βούρλων (Αγγελίδης 2008: 60)

6 Κεφάλαιο

Νομοθετικό Πλαίσιο

Η νομοθετική προστασία των ιαματικών πηγών προσδιορίζεται το 1861 με το νόμο περί «μεταλλείων και ορυκτών». Το 1918 δημιουργήθηκε το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Γραφείο Ξένων στην αρμοδιότητα του οποίου υπήχθησαν οι ιαματικές πηγές. Ακολούθησαν κι άλλα νομοθετήματα, ενώ το 1920 με τον νόμο 2188 αναγνωρίστηκαν επίσημα κάποιες από τις ιαματικές πηγές της χώρας (Αγγελίδης 2008: 62, Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη, Μπαρμοίκας κ.ά. 2001: 24) Μεταξύ άλλων στο συγκεκριμένο νόμο αναφέρεται ότι οι αναβλύζουσες ιαματικές πηγές που δεν βρίσκονταν σε εκμετάλλευση την 1-1-1920, πλέον ανήκουν στο ελληνικό δημόσιο ανεξαρτήτως κυριότητας εδάφους. Οι ιαματικές πηγές που τελούσαν υπό εκμετάλλευση πριν τη δημοσίευση του νόμου παρέμειναν στον ιδιοκτήτη τους. Με βασιλικά διατάγματα του 1920 (Β.Δ.7/218-20 και Β.Δ./18-8-20) ορίστηκαν οι διαδικασίες διενέργειας δημοπρασιών για την ενοικίαση των ιαματικών πηγών, καθώς επίσης προσδιορίστηκαν τα απαιτούμενα δικαιολογητικά για την ανακήρυξη μιας πηγής υδάτων μεταλλικών ή μη σε ιαματική πηγή. Με το Νόμο 4844/1930 «περί διατάξεων αφορωσών την εκμετάλλευσιν των ιαματικών πηγών» ορίστηκε ζώνη προστασίας ενός χιλιομέτρου περιμετρικά των ιαματικών πηγών (Σπαθή 2000: 39).

Το 1936 η αρμοδιότητα άσκησης πολιτικών σχετικών με τις ιαματικές πηγές μεταβιβάζεται στο Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού. Το 1938 δημιουργείται έδρα κλινικής υδροθεραπείας και ιατρικής στο πανεπιστήμιο Αθηνών η οποία καταργήθηκε το 1952. Με την σύσταση του ΕΟΤ η επίβλεψη των ιαματικών πηγών των Λουτροπόλεων αναλαμβάνεται από αυτόν (ΑΝ 1813/1951) (Αγγελίδης 2008: 62, Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη, Μπαρμοίκας κ.ά. 2001: 24). Ακολούθησαν τροποποιήσεις και συμπληρώσεις του νόμου, όπως το Ν.Δ. 3016/1954 και ο Ν. 4086/1960 που κατέτασσε τις ιαματικές πηγές σε α) τουριστικής σημασίας με άμεσα εποπτεύον φορέα τον ΕΟΤ και σε β) τοπικής σημασίας που η λειτουργίας τους τελούσε υπό το Υπουργείο Εσωτερικών. Έτσι, σε εφαρμογή του παραπάνω Νόμου, εκείνη την περίοδο ο ΕΟΤ γνωμοδότησε και τελικά

κατοχυρώθηκαν με Π.Δ. 23 ιαματικές πηγές Τουριστικής Σημασίας και 53 ιαματικές πηγές Τοπικής Σημασίας. (Σπαθή 2000: 40). Η περιουσία του ΕΟΤ μεταβιβάστηκε μαζί με άλλα περιουσιακά στοιχεία του δημοσίου στο ΤΑΙΠΕΔ προς αξιοποίηση (ΦΕΚ 2883/β/2013).

Σχεδόν έναν αιώνα μετά τον πρώτο νόμο για τις ιαματικές πηγές, η πολιτεία με τον Ν.3498/2006 (ΦΕΚ 230/Α/2006) επιχείρησε τη ρύθμιση των θεμάτων των ιαματικών πηγών και της μορφής του τουρισμού που αναπτύσσεται σε αυτές. Λαμβάνοντας υπόψη τις νέες διαστάσεις κι εξελίξεις που συντελούνται παγκοσμίως στο θερμαλιστικό τουρισμό και τον τουρισμό υγείας, ο νέος νόμος προσπάθησε να αναπροσαρμόσει το πλαίσιο λειτουργίας, διαχείρισης κι εκμετάλλευσης των ιαματικών πηγών, προς το γενικότερο τουριστικό όφελος της χώρας.

Ειδικότερα, σύμφωνα με την Έκθεση της Διαρκούς Επιτροπής Παραγωγής και Εμπορίου της Βουλής των Ελλήνων (22.8.2006), οι βασικές αλλαγές τις οποίες είχε ως στόχο να επιφέρει το νομοθετικό σώμα ήταν:

- ρύθμιση για πρώτη φορά του πλαισίου λειτουργίας των spa, τα οποία περιλαμβάνονται πλέον στις σύγχρονες μορφές παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών σε ξενοδοχειακά συγκροτήματα.
- διασφάλιση της επιστημονικής πιστοποίησης των ιαματικών φυσικών πόρων (αρθ. 5)
- διευθέτηση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, με την κυριότητα όλων των πηγών να περιέρχεται στον ΕΟΤ και να θεσπίζεται ενιαίο σύστημα ελέγχου, με σκοπό την προστασία του καταναλωτή (αρθ. 6)
- ίδρυση μητρώου ιαματικών φυσικών πόρων και αναβάθμιση της Επιτροπής Προστασίας των Ιαματικών Φυσικών Πόρων (αρθ. 7)
- πρόβλεψη αναγκαστικών απαλλοτριώσεων δημόσιων, ιδιωτικών και εκτάσεων της Εκκλησίας, με στόχο την προστασία και τουριστική ανάπτυξη των ιαματικών φυσικών πόρων,
- απλοποίηση των γραφειοκρατικών διαδικασιών για την έκδοση αδειών λειτουργίας υδροθεραπευτηρίων –κέντρων αναζωογόνησης, spa- (αρθ.16)

- αποτελεσματική μείωση της γραφειοκρατίας σε όλα τα στάδια, από την αναγνώριση ενός φυσικού πόρου ως ιαματικού μέχρι την αξιοποίησή του (αρθ. 22).

Ειδικότερα, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται και από την ανωτέρω Επιτροπή της Ελληνικής Βουλής, *«οι ιαματικές πηγές της Ελλάδας, πλην αυτών της Αιδηψού, της Κυλλήνης και των Καμένων Βούρλων, δεν έχουν αξιοποιηθεί αρκετά και ακόμη και σήμερα χαρακτηρίζονται από ακατάλληλες υποδομές και εγκαταστάσεις. Και αυτό, συνεκτιμώντας επίσης το γεγονός ότι στις χώρες της ΕΕ υπάρχουν 1.600 μονάδες ιαματικού-θεραπευτικού-αναζωογονητικού τουρισμού υψηλού επιπέδου, με περίπου 30 εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως»* (Παπαγεωργίου 2009: 168).

7 Κεφάλαιο

Βασικά Μεγέθη του Θερμαλισμού στην Ελλάδα

Με στόχο την κατά το δυνατό καλύτερη κατανόηση και τη δημιουργία μιας γενικότερης εικόνας του θερμαλιστικού τοπίου στην Ελλάδα, αξίζει να σταθούμε στα αποτελέσματα του ερευνητικού προγράμματος «*Ιαματικές Πηγές και Λουτρότοποι*» που εκπονήθηκε το 2011 με πρωτοβουλία του Συνδέσμου Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών πηγών Ελλάδας και του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών και να σχολιαστούν κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά τους.

Βάσει του ανωτέρω αναφερόμενου προγράμματος, προκύπτει ότι οι εν λειτουργία μονάδες κατά τη χρονική περίοδο εκπόνησης του ερευνητικού ανέρχονταν σε 82 οι οποίες κατανέμονται στις περιφέρειες της χώρας σύμφωνα με τον πίνακα που ακολουθεί.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΣΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ			
	1.Δημοτική επιχείρηση	2.ΕΤΑ	3.Ιδιωτική επιχείρηση	ΣΥΝΟΛΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΣΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ
1.Ανατολική Μακεδονία - Θράκη	6	-	-	6
2.Κεντρική Μακεδονία	6	1	1	8
3.Δυτική Μακεδονία	2	-	-	2
4.Ηπειρος	4	-	-	4
5.Θεσσαλία	2	-	-	2
6.Ιόνια Νησιά	-	-	-	-
7.Δυτική Ελλάδα	6	1	4	11
8.Στερεά Ελλάδα	-	3	26	29
Εκ των οποίων: Ιδ. Επιχ. Αιδηψού με πηγή			7	
Ιδ. Επιχ. Αιδηψού με παροχή νερού από τον ΕΟΤ			17	
9.Αττική	-	-	3	3
10.Πελοπόννησος	1	1	-	2
11.Βόρειο Αιγαίο	9	-	2	11
12.Νότιο Αιγαίο	2	1	1	4
13.Κρήτη	-	-	-	-
ΣΥΝΟΛΟ	38	7	37	82

Πίνακας 4. Κατανομή μονάδων λουτροθεραπείας ανά Περιφέρεια κι ανά διαχειριστή της μονάδας. (πηγή: Ζήσης, Θεοδωρόπουλος κ.ά. 2011).

Οι 19 από τις εν λειτουργία ιαματικές πηγές είναι γνωστές από την αρχαιότητα, 5 εκ των οποίων λειτουργούν αδιάλειπτα από τότε, ενώ οι υπόλοιπες επαναλειτούργησαν σε μεταγενέστερες περιόδους. Στον πίνακα που ακολουθεί και παρουσιάζεται το ιστορικό της αρχικής χρήσης/επανάχρησης των ιαματικών πηγών συμπεριλαμβάνονται οι πηγές για τις οποίες υφίσταται τέτοιου είδους πληροφορία.

	Αρχαιότητα	Βυζάντιο	Τουρκοκρατία	1830-1899	1900-1929	1930-1959	1960 έως σήμερα	Σύνολο	Ποσοστό
Αρχαιότητα	5			3	3	4	4	19	38,00%
Βυζάντιο		2			1			3	6,00%
Τουρκοκρατία			6		1	1		8	16,00%
1830-1899				4	1			5	10,00%
1900-1929					8			8	16,00%
1930-1959					1	2		3	6,00%
1960 έως σήμερα							4	4	8,00%
Σύνολο								50	100,00%
Έλλειψη πληροφόρησης								5	

Πίνακας 5. Ιστορικό της αρχικής χρήσης/επανάχρησης των ιαματικών πηγών (πηγή: Ζήσης, Θεοδωρόπουλος κ.ά. 2011).

Ένα από τα σημαντικά μεγέθη των λουτρικών μονάδων είναι η περίοδος λειτουργίας τους. Το χρονικό αυτό διάστημα είναι εξαρτώμενο κυρίως από την ζήτηση των υπηρεσιών, αλλά και από την εργασιακή σχέση των απασχολούμενων σε αυτές. Κατά την εποχική λειτουργία της μονάδας το χρονικό διάστημα λειτουργίας της σχετίζεται με την

έγκριση ιαματικής θεραπείας λουομένων από τα ασφαλιστικά ταμεία. Στο 30.9% των μονάδων υφίσταται συνεχής λειτουργία και εποχική στο υπόλοιπο 69.1%. Η συνεχής λειτουργία χαρακτηρίζει τις Δημοτικές Επιχειρήσεις της Κεντρικής Μακεδονίας και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις της Αιδηψού και της Στερεάς. Αναλυτικότερα, η περίοδος λειτουργίας των μονάδων σε σχέση με το διοικητικό καθεστώς τους παρουσιάζεται στον πίνακα που ακολουθεί:

Περιφέρεια		Λειτουργία		
		Συνεχής	Εποχική (15/6-15/10)	
Ανατολική Μακεδονία- Θράκη	Δημοτική επιχείρηση	1	3	
	Σύνολο	1	3	4
		4.80%	6.40%	
Κεντρική Μακεδονία	Δημοτική επιχείρηση	6*	0	
	ΕΤΑ	0	1	
	Ιδιωτική επιχείρηση	1	0	
	Σύνολο	7	1	8
	33.30%	2.10%		
Δυτική Μακεδονία	Δημοτική επιχείρηση		2	
	Σύνολο		2	2
			4.30%	
Ήπειρος	Δημοτική επιχείρηση	1	2	
	Σύνολο	1	2	3
		4.80%	4.30%	
Θεσσαλία	Δημοτική επιχείρηση		2	
	Σύνολο		2	2
			4.30%	
Δυτική Ελλάδα	Δημοτική επιχείρηση		3	
	ΕΤΑ		1	
	Ιδιωτική επιχείρηση		2	
	Σύνολο		6	6
			12.80%	
Στερεά Ελλάδα	ΕΤΑ	0	3	
	Ιδιωτική επιχείρηση	2	0	
	Ιδιωτ. Επιχείρηση Αιδηψού με πηγή	2	5	
	Ιδιωτ. Επιχείρηση Αιδηψού με νερό ΕΟΤ	2	11	
	Σύνολο	6	19	25
	28.60%	40.40%		
Αττική	Ιδιωτική επιχείρηση	1	2	

	Σύνολο	1	2	3
		4.80%	4.30%	
Πελοπόννησος	Δημοτική επιχείρηση	1	0	
	ΕΤΑ	0	1	
	Σύνολο	1	1	2
		4.80%	2.10%	
Βόρειο Αιγαίο	Δημοτική επιχείρηση	4	5	
	Ιδιωτική επιχείρηση	0	1	
	Σύνολο	4	6	10
		19%	12.80%	
Νότιο Αιγαίο	Δημοτική επιχείρηση		2	
	ΕΤΑ		1	
	Σύνολο		3	3
			6.40%	
	ΣΥΝΟΛΟ	21	47	68
		100%	100%	
		30.90%	69.10%	

Πίνακας 6. Χρονική Διάρκεια λειτουργίας μονάδων εντός του έτους (πηγή: Ζήσης, Θεοδωρόπουλος, κ.ά. 2011).

Ως προς τις λουτρικές εγκαταστάσεις, σύμφωνα πάντα με την ίδια έρευνα, το 51% των λειτουργούντων ατομικών λουτήρων έχει εγκατασταθεί την τελευταία πενταετία, ενώ σημαντική αυξητική τάση παρουσιάζεται στην εγκατάσταση υδρομασάζ ιδιαίτερα κατά την τελευταία περίοδο που καλύπτει η έρευνα, δηλαδή τα έτη 2005-2009. Υπάρχουν ακόμη 49 ομαδικοί λουτήρες και 20 ομαδικά υδρομασάζ κατασκευασμένα μετά το 1990 που υποδεικνύουν με σαφήνεια τις νέες τάσεις που τείνουν να επικρατήσουν στο χώρο του θερμαλισμού. Στο πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται η κατανομή των λουτρικών εγκαταστάσεων ανά περιφέρεια.

	Ατομικοί Λουτήρες	Ατομικά Υδρομασάζ	Ομαδική Λουτήρες	Ομαδικά Υδρομασάζ	Υπαίθριες Πισίνες	Υπαίθριες Πισίνες Υδρομασάζ κλπ	Φυσικοί Ταμιευτήρες
1. Ανατολική Μακεδονία - Θράκη	92	8	6				1
	7,6%	3,6%	12,24%				10,00%
2. Κεντρική Μακεδονία	125	52	11	7	4		4
	10,3%	23,5%	22,45%	35,00%	15,38%		40,00%
3. Δυτική Μακεδονία	14		1		2		
	1,2%		2,04%		7,69%		
4. Ήπειρος	37		2		6		
	3,1%		4,08%		23,08%		
5. Θεσσαλία	56	43	1				
	4,6%	19,5%	2,04%				
7. Δυτική Ελλάδα	112		6		1		2
	9,3%		12,24%		3,85%		20,00%
8. Στερεά Ελλάδα	512	108	11	11	11	3	1
	42,3%	48,9%	22,45%	55,00%	42,31%	75,00%	10,00%
9. Αττική	156				2		1
	12,9%				7,69%		10,00%
10. Πελοπόννησος		10		2		1	
		4,5%		10,00%		25,00%	
11. Βόρειο Αιγαίο	73		11				1
	6,0%		22,45%				10,00%
12. Νότιο Αιγαίο	32						
	2,6%						
Σύνολο	1209	221	49	20	26	4	10
	100,0%	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Πίνακας 7. Κατανομή Λουτρικών Εγκαταστάσεων κατά περιφέρεια (πηγή: Ζήσης, Θεοδωρόπουλος κ.ά. 2011).

Πίνακας 3.1: ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΙΣ ΛΟΥΤΡΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ		
	ΜΟΝΙΜΟΙ	ΕΠΟΧΙΚΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
1. Ανατολική Μακεδονία - Θράκη	7	89	96
	2,69%	7,08%	6,33%
2. Κεντρική Μακεδονία	39	376	415
	15,00%	29,91%	27,36%
3. Δυτική Μακεδονία		11	11
		0,88%	0,73%
4. Ήπειρος	2	17	19
	0,77%	1,35%	1,25%
5. Θεσσαλία	2	125	127
	0,77%	9,94%	8,37%
7. Δυτική Ελλάδα	6	65	71
	2,31%	5,17%	4,68%
8. Στερεά Ελλάδα	175	423	598
	67,31%	33,65%	39,42%
9. Αττική	14	76	90
	5,38%	6,05%	5,93%
10. Πελοπόννησος	5	37	42
	1,92%	2,94%	2,77%
11. Βόρειο Αιγαίο	8	31	39
	3,08%	2,47%	2,57%
12. Νότιο Αιγαίο	2	7	9
	0,77%	0,56%	0,59%
ΣΥΝΟΛΟ	260	1.257	1.517
	100,00%	100,00%	100,00%

Πίνακας 8. Σύνολο απασχολούμενων στις λουτρικές μονάδες ανά περιφέρεια (πηγή: Ζήσης, Θεοδωρόπουλος κ.ά. 2011).

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ ΑΝΑ ΕΤΟΣ					ΣΥΝΟΛΟ
	2005	2006	2007	2008	2009	
Ανατολική Μακεδονία – Θράκη¹	118.801	123.825	123.275	112.474	112.212	590.587
	6,05%	6,05%	5,50%	5,06%	4,95%	5,50%
Κεντρική Μακεδονία²	484.624	498.981	627.511	638.300	684.054	2.933.470
	24,68%	24,37%	28,02%	28,74%	30,20%	27,32%
Δυτική Μακεδονία³	550	22.700	26.800	20.900	21.000	91.950
	0,03%	1,11%	1,20%	0,94%	0,93%	0,86%
Ήπειρος	42.936	45.570	46.892	44.919	46.189	226.506
	2,19%	2,23%	2,09%	2,02%	2,04%	2,11%
Θεσσαλία	88.693	96.641	93.080	94.445	98.474	471.333
	4,52%	4,72%	4,16%	4,25%	4,35%	4,39%
Δυτική Ελλάδα	101.886	104.741	83.401	100.056	96.061	486.145
	5,19%	5,12%	3,72%	4,51%	4,24%	4,53%
Στερεά Ελλάδα⁴	736.308	763.627	827.374	795.641	767.598	3.890.548
	37,50%	37,30%	36,95%	35,82%	33,89%	36,24%
Αττική	227.549	224.576	228.457	219.920	228.441	1.128.943
	11,59%	10,97%	10,20%	9,90%	10,09%	10,52%
Πελοπόννησος	65.592	64.492	62.459	60.764	67.852	321.159
	3,34%	3,15%	2,79%	2,74%	3,00%	2,99%
Βόρειο Αιγαίο⁵	87.986	92.812	106.151	118.489	128.166	533.604
	4,48%	4,53%	4,74%	5,34%	5,66%	4,97%
Νότιο Αιγαίο⁶	8.601	9.432	14.029	15.034	14.912	62.008
	0,44%	0,46%	0,63%	0,68%	0,66%	0,58%
ΣΥΝΟΛΟ	1.963.526	2.047.397	2.239.429	2.220.942	2.264.959	10.736.253
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Πίνακας 9 Σύνολο εισιτηρίων στις λουτρικές μονάδες ανά περιφέρεια (πηγή: Ζήσης, Θεοδωρόπουλος κ.ά. 2011).

Σύμφωνα με την έρευνα του ΕΚΚΕ και με βάση τα συλλεχθέντα στοιχεία της που μόνο τμήμα τους δημοσιεύονται εδώ για την δημιουργία της γενικής εικόνας, εξάγονται τα εξής βασικά συμπεράσματα:

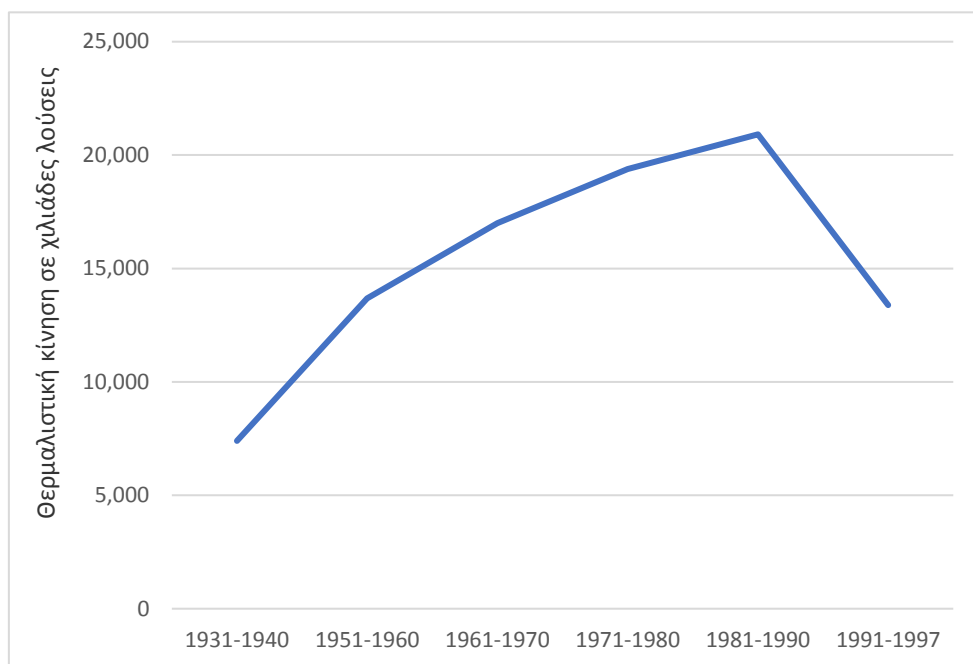
α) Ο θερμαλιστικός τουρισμός εμφάνιζε ανοδικές τάσεις και ευοίωνες προοπτικές μεταξύ των ετών 2005 και 2009

β) Τα στοιχεία απασχόλησης κατά το 2009 αποτυπώνουν τη σχέση αναλογίας εποχικών/μονίμων σε 5 προς 1, ενώ η μορφή απασχόλησης (εποχική ή μόνιμη) σχετίζεται ευθέως με το χρονικό διάστημα λειτουργίας των επιμέρους λουτρικών μονάδων εντός του έτους (συνεχής ή εποχική λειτουργία).

γ) Η εικόνα του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού κατά Περιφέρεια αναδεικνύει την ιδιαίτερη βαρύτητα του ρόλου των Περιφερειών Κεντρικής Μακεδονίας και Στερεάς Ελλάδας. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις μονάδες της Στερεάς Ελλάδας (κυρίως της Αιδηψού, αλλά και των Καμένων Βούρλων και του Πλατύστομου) συγκεντρώνονται υψηλά σχετικά μερίδια στα στατιστικά δεδομένα που αφορούν και τις τρεις εξεταζόμενες

προσδιοριστικές παραμέτρους από το ερευνητικό έργο, δηλαδή τις εγκαταστάσεις, την απασχόληση και την επισκεψιμότητα (Ζήσης, Θεοδωρόπουλος κ.ά. 2011).

Ωστόσο, αν κάποιος προσπαθήσει να ανακαλύψει την γενικότερη εικόνα, ίσως να μην φτάσει σε τόσο θετικά συμπεράσματα. Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται η σταδιακή άνοδος της θερμαλιστικής κίνησης στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1930 μέχρι την δεκαετία του 1980 και την απότομη πτώση της κίνησης αυτής την αμέσως επόμενη δεκαετία.

Διάγραμμα 5. Θερμαλιστική Κίνηση Ελλάδας. (πηγή: Παπαγεωργίου 2009: 162)

Δεν μοιάζει να είναι τυχαίο το γεγονός ότι σημαντικές νομοθετικές προσπάθειες της πολιτείας για την προστασία και ανάπτυξη του κλάδου – όπως ο νόμος Ν. 4086/1960 που αναφέρθηκε ανωτέρω- έγιναν τη δεκαετία που διαπιστώθηκε η μεγάλη δυναμική του κλάδου αυτού (1950). Άλλωστε, ο θερμαλιστικός τουρισμός μέχρι την περίοδο εκείνη και λίγο αργότερα αντιπροσώπευε το μεγαλύτερο μέρος του τουρισμού της χώρας που τόσο είχε ανάγκη να αναπτύξει και να επωφεληθεί (Παπαγεωργίου 2009: 162).

Πολύ σύντομα όμως, την δεκαετία του 80 η θερμαλιστική κίνηση της Ελλάδας άρχισε να περνά στο στάδιο της παρατεταμένης υποχώρησης η οποία έγινε πιο έντονη την επόμενη δεκαετία του 90. Την περίοδο αυτή παύει η τήρηση στατιστικών στοιχείων για πολλές από τις περιοχές θερμαλισμού και ο θερμαλιστικός τουρισμός αφήνει τη θέση του στο ραγδαία ανερχόμενο μοντέλο μαζικού τουρισμού «ήλιος και θάλασσα». Ο θερμαλιστικός

τουρισμός μετέβη σε ένα στάδιο έντονης παρακμής και οι λουτροπόλεις μετατράπηκαν σε «πόλεις γερόντων», αφού ο τουρισμός του είδους αυτού υποστηριζόταν πλέον αποκλειστικά από διάφορα συνταξιοδοτικά Ταμεία ή στο πλαίσιο την κοινωνικής πολιτικής του κράτους προς τα άτομα τρίτης και τέταρτης ηλικίας.

Η απότομη πτώση της ζήτησης είχε ως αποτέλεσμα την γήρανση των λουτρικών εγκαταστάσεων, ενώ στις μέρες μας μεγάλο μέρος του δυναμικού των υδροθεραπευτηρίων της χώρας είτε παραμένει ανενεργό κι εγκαταλελειμμένο, είτε λειτουργεί σε έντονα υποβαθμισμένο περιβάλλον, με ορατά τα σημάδια του χρόνου της εγκατάλειψης και της παρακμής (Παπαγεωργίου 2009: 163), παρόλο που την περίοδο 1981-1995 το 7.7% εκ των συνολικών επενδύσεων του ΕΟΤ, ήτοι 4,5δισ. δραχμές είχαν επενδυθεί στις εγκαταστάσεις ιαματικού τουρισμού. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι εντάχθηκαν στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, καθώς και στα Περιφερειακά Προγράμματα (ΠΕΠ) έργα ύψους 15 δισ. δραχμών για 21 ιαματικές πηγές της χώρας. Στόχος των προγραμμάτων αυτών αποτέλεσε η δημιουργία της κατάλληλης ειδικής και γενικής υποδομής για την ανάπτυξη των ολοκληρωμένων κέντρων υγείας κατά τα πρότυπα των ανάλογων Ευρωπαϊκών κέντρων (Σπαθή 2000: 42).

Σαφώς στην παραπάνω γενική εικόνα υπάρχουν αρκετές εξαιρέσεις. Από το 2000 ξεκίνησαν και έγιναν τα πρώτα θετικά βήματα αναβάθμισης κάποιων παλιών ή και η δημιουργία καινούριων θερμालιστικών εγκαταστάσεων προσανατολισμένων στο πνεύμα της θερμालιστικής αγοράς. Αν και κυρίως οι προσπάθειες αυτές πραγματοποιήθηκαν σε παραθαλάσσιες περιοχές και παρείχαν έναν εξαιρετικά ακριβό προϊόν αποκλειστικά σε συγκεκριμένο κοινό υψηλού οικονομικού επιπέδου, δείχνουν την τάση της αγοράς τη συγκεκριμένη περίοδο. Ο θερμालιστικός τουρισμός των δύο αυτών ταχυτήτων είναι αυτός που επικρατεί στη χώρα μας σήμερα. Πολύ ακριβές θερμालιστικές υπηρεσίες σε περιορισμένο ειδικό κοινό, και χαμηλής ποιότητας υπηρεσίες σε απαξιωμένες εγκαταστάσεις απευθυνόμενες σε ένα χαμηλού εισοδηματικού δυναμικού κοινό (Παπαγεωργίου 2009: 162-165).

Οπωσδήποτε ζημιωμένος από την επικρατούσα κατάσταση είναι ο ελληνικός τουρισμός συνολικά, ο οποίος ουσιαστικά δεν επωφελείται από τη διεύρυνση του τουριστικού προϊόντος πέρα από το επικρατούν μαζικό τουριστικό μοντέλο και της «μη εποχικότητας» που έχει τη δυνατότητα να του προσφέρει μια ειδική μορφή τουρισμού με παράδοση στη χώρα μας, όπως είναι ο θερμालιστικός τουρισμός.

Χάρτης 2. Ιαματικές πηγές Ελλάδας.
 (πηγή: http://www.ekke.gr/estia/gr_pages/Piges/TELIKA%20KEIMENA/Xartographisi_tel.htm).
 (χάρτης: ίδια επεξεργασία)

	Άτομα					Άτομα			
	Καμένα Βούρλα	Υπάτη	Θερμοπύλες	Πλατύστομο		Καμένα Βούρλα	Υπάτη	Θερμοπύλες	Πλατύστομο
1931	1,079	2,071	1,140		1969	16,899	10,919	3,257	
1932	1,103	1,891	1,149	162	1970	16,907	10,857	3,312	1,790
1933	2,236	1,795	1,821	862	1971	17,088	12,094	4,534	2,272
1934	3,459	2,600	1,373	1,210	1972	16,264	12,533	4,310	2,299
1935	2,286	1,943	1,040	625	1973	15,561	13,246	4,126	2,121
1936	1,624	1,617	1,084	842	1974	13,125	12,020	3,360	1,736
1937	2,428	1,849	1,631	1,421	1975	15,417	13,495	3,520	1,985
1938	2,443	1,049	1,074	993	1976	15,258	13,371	3,595	1,985
1939	1,458	2,668	1,038	610	1977	13,334	12,030	3,075	1,725
1940	1,478	1,536	1,010		1978	13,037	12,423	3,128	1,725
1941	-	-	-	-	1979	17,258	12,647	3,010	1,737
1942	-	-	-	-	1980	13,027	12,429	2,604	1,589
1943	-	-	-	-	1981	12,112	12,370	2,495	1,702
1944	-	-	-	-	1982	12,395	12,882	2,527	1,667
1945	-	-	-	-	1983	12,365	13,173	2,620	1,553
1946	-	-	-	-	1984	13,027	13,640	2,653	1,554
1947	-	-	-	-	1985	14,519	13,865	2,802	1,586
1948	-	-	-	-	1986	12,670	12,055	2,694	1,211
1949	-	-	-	-	1987	11,580	11,697	2,400	1,272
1950	-	-	-	-	1988	11,456	11,262	2,389	1,081
1950	4,244	2,125	1,693	872	1989	11,216	11,313	2,339	1,059
1951	5,283	2,835	3,136	1,344	1990	10,923	10,349	2,259	1,014
1952	5,486	3,605	3,083	3,091	1991	10,339	10,080	2,070	1,000
1953	5,048	3,212	3,318	1,626	1992	10,286	9,603	1,964	786
1954	5,910	3,924	3,225	2,366	1993	10,548	9,107	1,870	713
1955	6,057	4,133	3,083	1,898	1994	10,893	8,785	1,633	732
1956	7,224	4,387	2,750	2,116	1995	9,890	8,177	1,693	732
1957	7,909	4,110	3,373	1,885	1996	11,811	8,497	1,533	540
1958	7,931	4,348	3,474	2,071	1997	7,699	7,768	1,483	480
1959	7,960	4,310	3,300	1,946	1998	7,475	7,395	1,368	413
1960	8,959	5,258	1,875	1,636	1999	9,143	6,633	1,146	296
1961	10,251	5,548	1,600	1,870	2000	6,919	6,034	1,062	234
1962	11,619	5,774	4,583	2,302	2001	7,145	5,781	964	251
1963	12,177	6,992	4,318	2,360	2002	7,168	5,382	796	222
1964	13,721	8,102	2,638	2,350	2003	7,045	5,272	723	214
1965	14,124	8,545		2,247	2004	7,003	5,275	737	518
1966	14,766	8,829		2,389	2005	6,845	5,048	750	
1967	15,871	9,436		2,506	2006	6,963	4,590	656	
1968	16,389	10,365	2,259						

Πίνακας 10. Θερμαλιστική κίνηση σε τέσσερις Ι. Πηγές της Φθιώτιδας (πηγή: Παπαγεωργίου 2009: Παράρτημα ΚΕΦ 5).

8 Κεφάλαιο

Περιοχή Μελέτης

Μέχρι το σημείο αυτό της μελέτης παρουσιάστηκαν κάποιες βασικές έννοιες του τουρισμού, ειπώθηκαν, έστω εν συντομία, οι παράγοντες που επηρεάζουν το φαινόμενο του τουρισμού, και διαπιστώθηκε η σύνδεση του θερμαλιστικού κοινού με τις λοιπές εναλλακτικές μορφές τουρισμού, καθώς και με τον πολιτιστικό Τουρισμό. Στη συνέχεια έγινε εκτενής αναφορά στον τουρισμό υγείας και στην υδροθεραπεία, ενώ στο τελευταίο κεφάλαιο ασχοληθήκαμε με τα βασικά μεγέθη του θερμαλισμού στην Ελλάδα.

Στο κεφάλαιο αυτό κρίνεται σκόπιμο, πλέον, να αναφερθούμε στις κύριες Ιαματικές Πηγές της περιοχής μελέτης, δηλαδή στην Ιαματική πηγή των Καμένων Βούρλων, στην Ιαματική Πηγή των Θερμοπυλών, στην Ιαματική πηγή των Λουτρών Υπάτης και στην Ιαματική πηγή του Πλατυστόμου. Παράλληλα, για την ίδια περιοχή θα αναφερθούν οι υπόλοιποι πολιτιστικοί και φυσικοί πόροι που παρουσιάζουν τουριστικό ενδιαφέρον οι οποίοι συνδυαζόμενοι με τις εν λόγω Ιαματικές Πηγές δημιουργούν ένα δίκτυο αλληλοσυμπληρούμενων προορισμών που θα καλεί το σύγχρονο τουριστικό κοινό να το ανακαλύψει. Η προβολή του δικτύου αυτού θα αναδειχθεί μέσω της διαδραστικής διαδικτυακής εφαρμογής ελεύθερου λογισμικού που θα παρουσιαστεί.

Ωστόσο, προτού αναφερθούμε στο χώρο της ανατολικής κεντρικής Ελλάδας και τις ιαματικές πηγές της απαραίτητη είναι η σύντομη περιγραφή κάποιων βασικών χαρακτηριστικών του ευρύτερου χώρου που ανήκουν, προκειμένου να γίνουν πιο κατανοητά και σαφή τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της περιοχής μελέτης. Η ευρύτερη περιοχή στην οποία θα γίνει αναφορά δεν μπορεί να είναι διαφορετική από την Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας (ΠΣΤΕ) ελλείψει άλλων στατιστικών κατανομών.

Η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας (ΠΣΤΕ), ως γεωγραφικό διαμέρισμα της χώρας βρίσκεται στο κέντρο του ηπειρωτικού κορμού της και συνορεύει βόρεια με τη Θεσσαλία, δυτικά με τη Δυτική Ελλάδα και νότια με την Αττική. Ανατολικά βρέχεται από το Αιγαίο Πέλαγος και τον Ευβοϊκό Κόλπο, ενώ νότια από τον Κορινθιακό Κόλπο. Η ΠΣΤΕ είναι η δεύτερη σε

έκταση ελληνική περιφέρεια, καταλαμβάνοντας έκταση 15.549 km² (11,78% της συνολικής έκτασης της χώρας), εκ των οποίων τα 210 Km² ανήκουν στο Νησί της Σκύρου (1,3% της έκτασης και πληθυσμό μικρότερο του 0,3% της ΠΣτΕ). Παρά τα εκτεταμένα παράλια της, η Στερεά Ελλάδα είναι μια περιφέρεια που χαρακτηρίζεται από το έντονο ορεινό χαρακτήρα, καθώς μόνο το 20,8% του εδάφους της είναι πεδινό, το 31,8% χαρακτηρίζεται ως ημιορεινό και το 47,4% ως ορεινό, με 269 από τα 597 Δημοτικά Διαμερίσματα της να ανήκουν στο ορεινό της τμήμα.

Χωροταξικά η ΠΣτΕ χαρακτηρίζεται από την κεντροβαρή θέση της στον Ελληνικό χώρο και από την άμεση γειτνίαση και διασύνδεση μέσω των διευρωπαϊκών οδικών και σιδηροδρομικών δικτύων μεταφορών με την μητροπολιτική περιφέρεια της Αθήνας. Βρίσκεται μεταξύ των δύο μεγαλύτερων αναπτυξιακών πόλων της χώρας (Αττική και Θεσσαλονίκη), ενώ η ταχύτατη ανάπτυξή της στην ενεργειακή παραγωγή και κυρίως στις ΑΠΕ αποτελεί ισχυρό σημείο της ταυτότητάς της σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Ο πληθυσμός της ΠΣτΕ, ανέρχεται σε 547.390 μόνιμους κατοίκους (περίπου 5% του συνολικού πληθυσμού της χώρας), παρουσιάζοντας μείωση κατά 9,57%, η οποία είναι πολύ μεγαλύτερη από τη γενική τάση μείωσης (1,35%) επιπέδου χώρας. Αναλυτικά οι αρνητικές μεταβολές του πληθυσμού ανά περιφερειακή ενότητα παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Χωρική Ενότητα	Πληθυσμός 2011	Πληθυσμός 2001	Μεταβολή 2011 2001	Πυκν. πληθ. 2011 (άτομα/km ²)
ΠΕ ΒΟΙΩΤΙΑΣ	117.920 21,54%	131.085 21,66%	-10,04%	39,89
ΠΕ ΕΥΒΟΙΑΣ	210.815 38,51%	215.136 21,66%	-2,01%	50,44
ΠΕ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	20.081 3,67%	32.053 5,30%	-37,35%	10,85
ΠΕ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	158.231 28,91%	178.771 29,53%	-11,49%	35,63
ΠΕ ΦΩΚΙΔΑΣ	40.343 7,37%	48.284 7,98%	-16,45%	19,07
ΠΕΡ. ΣΤ. ΕΛΛΑΔΑΣ	547.390	605.329	-9,57%	35,20
ΕΛΛΑΔΑ	10.816,286	10.964.020	-1,35%	81,75

Πίνακας 10. Πληθυσμιακή εξέλιξη της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2001-2011 (Πηγή: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2015)

Οφείλει σημειωθεί, βάσει και της ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης της ΠΣτΕ, όπως αυτή αναλύεται και διεξοδικά παρουσιάζεται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2015-2019 (2015), ότι σε ολόκληρη την Περιφέρεια υφίσταται έντονο το πρόβλημα της υπογεννητικότητας, αλλά και της μικρής συμμετοχής των παραγωγικών ηλικιών (15-64) στο σύνολο του πληθυσμού. Γενικότερα

καταδεικνύεται βάσει της ανάλυσης του εν λόγω επιχειρησιακού προγράμματος, πρόβλημα πληθυσμιακής γήρανσης αρκετά εντονότερο από το παρατηρούμενο στο σύνολο της χώρας.

Ο πρωτογενής τομέας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ενδοπεριφερειακή αναπτυξιακή διαδικασία. Συγκεκριμένα, η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας διαθέτει καλλιεργούμενες εκτάσεις που αντιστοιχούν στο 10% της χώρας, γεγονός που την κατατάσσει σε πολύ υψηλές θέσεις ως προς τα βασικά γεωργικά προϊόντα που παράγονται γενικότερα στο Ελληνικό χώρο. Ακόμη, όσον αφορά στα κτηνοτροφικά προϊόντα, η ΠΣτΕ είναι η 3η παραγωγός Περιφέρεια κρέατος στην Ελλάδα με 13% παραγωγή επί του συνόλου της Χώρας, ενώ επίσης η κτηνοτροφία αντιπροσωπεύει το 35% περίπου της αγροτικής παραγωγής (της Περιφέρειας). Τέλος, όσον αφορά στην αλιεία, αν και η Περιφέρεια διαθέτει μεγάλες δυνατότητες λόγω του Ευβοϊκού, του Μαλιακού και του Κορινθιακού κόλπου, είναι περιορισμένη, εξαιτίας της μη ορθολογικής διαχείρισης των αλιευτικών πόρων και της ελλιπούς προστασίας τους από τα αστικά και βιομηχανικά κέντρα. Παρ' όλα αυτά, οι ιχθυοκαλλιέργειες τα τελευταία χρόνια αποτελούν έναν δυναμικά αναπτυσσόμενο κλάδο, με σημαντικές προοπτικές.

Ως προς τον δευτερογενή τομέα, λόγω της συσσώρευσης βιομηχανικών μονάδων στην περιοχή του Σχηματαρίου και των Οινοφύτων, η παραγωγικότητα στην ΠΣτΕ ανέρχεται στην πρώτη θέση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφέρειες στην Ελλάδα. Να σημειωθεί ωστόσο, ότι αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί πλασματικό, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του καταγραφόμενου «προϊόντος» φορολογείται εκτός περιφέρειας από επιχειρήσεις που εδρεύουν στην Αττική (Παπαγεωργίου 2009: 262).

Ο τριτογενής τομέας αποτέλεσε τον δυναμικά εξελισσόμενο τομέα της Περιφέρειας τη δεκαετία που πέρασε, καθώς και τον κύριο παράγοντα της παραγωγικής και αναπτυξιακής φυσιογνωμίας της Περιφέρειας. Η κύρια δραστηριότητα προέρχεται από το λιανικό και χονδρικό εμπόριο και τις μεταφορές, αλλά αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν αξιόλογες δυνατότητες ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, λόγω των σημαντικών φυσικών και πολιτιστικών πόρων που διαθέτει η υπό μελέτη περιοχή, που όμως έχουν μείνει αναξιοποίητα και έχουν στερήσει από τη Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας ένα σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης της. Ο τριτογενής τομέας είναι, επίσης, ιδιαίτερα σημαντικός τόσο στο επίπεδο της παραγωγής περιφερειακού εισοδήματος, όσο

και σε επίπεδο αριθμού επιχειρήσεων και απασχολουμένων σε αυτές. Τα βασικά μεγέθη που έχει ενδιαφέρον να αναφερθούν είναι τα εξής:

- Το 80% των επιχειρήσεων της Περιφέρειας ανήκουν στον τριτογενή τομέα.
- Το 67% των απασχολουμένων εργάζονται στον τομέα των υπηρεσιών
- Ο συνολικός κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων αντιστοιχεί στο 72% του συνολικού κέρδους που παράγεται από τις επιχειρήσεις της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2015).

Σε σχέση με την περιφερειακή κατανομή του ΑΕΠ στην Ελλάδα η Περιφέρεια κατατάσσεται στην έκτη θέση, με την Αττική να βρίσκεται στην κορυφή και το Βόρειο Αιγαίο να έχει την χαμηλότερη επίδοση. Συνολικά προκύπτει μείωση του ρόλου και της συμμετοχής της Περιφέρειας στη συνολική οικονομική δραστηριότητα της χώρας, αποτέλεσμα κυρίως των χαμηλότερων ρυθμών αύξησης του Περιφερειακού ΑΕΠ σε σχέση με τη χώρα.

Σύμφωνα με το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2015-2019 (2015) η εξέλιξη της ανεργίας στις Περιφερειακές Ενότητες της Στερεάς Ελλάδας παρουσιάζει δραματική αύξηση ιδιαίτερα στις Περιφερειακές Ενότητες της Φθιώτιδας και της Φωκίδας που τριπλασίασαν τα ποσοστά τους την περίοδο μετά το 2009 αγγίζοντας το 30%.

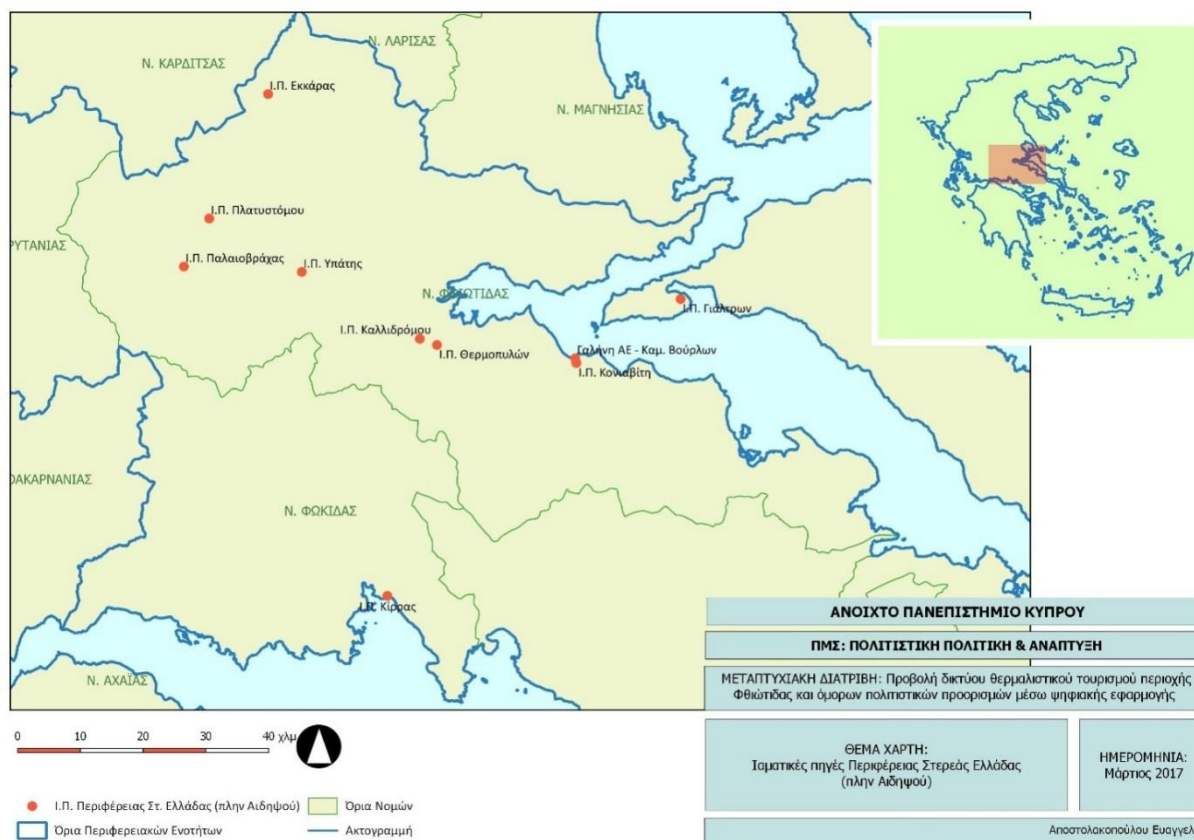
Κατόπιν όλων αυτών και δεδομένου της μικρής τουριστικής ανάπτυξης σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα που αναδείχθηκε στο Κεφάλαιο Τουριστική κίνηση – Προτιμήσεις (3.3.1) και παρουσιάστηκε στο Χάρτη 1 αβίαστα εξάγεται το συμπέρασμα ότι η αναβίωση των θερμαλιστικών πόρων της Φθιώτιδας ως ποιοτικού εναλλακτικού τουριστικού προορισμού, θα μπορούσε δυνητικά να αποτελέσει μέρος μιας ευρύτερης λύσης για την παραγωγική, οικονομική και κοινωνική ανάκαμψη της περιοχής. Όπως θα δούμε αναλυτικά στα αμέσως παρακάτω κεφάλαια, η αξιοποίηση του μεγάλου θερμαλιστικού αποθέματος της περιοχής με όρους βιώσιμους και γεωγραφικά και κοινωνικά ισοκατανεμημένους θα μπορούσε να δώσει διέξοδο στον διογκωμένο τριτογενή τομέα συμπαρασύροντας, λόγω και της φύσης του τουρισμού, τον πρωτογενή και δευτερογενή που, επίσης, υφίσταται ποσοτικά επαρκώς στον ίδιο χώρο.

8.1 Ιαματικές Πηγές Περιοχής Μελέτης Γενικά

Η ανατολική- κεντρική Ελλάδα αποτελεί περιοχή υψηλής συγκέντρωσης θερμομεταλλικών πηγών που φτάνει το 21,3% του συνόλου της χώρας, ενώ οι μισές από αυτές εντοπίζονται στη Φθιώτιδα. (Ν. Καρδίτσας, Φθιώτιδας Εύβοιας και Βοιωτίας) (Παπαγεωργίου 2009: 214). Υπό την οπτική αυτή δικαιολογείται η ιστορικά πλούσια θερμαλιστική κίνηση της περιοχής χάρη στην οποία μερικές από τις ιαματικές πηγές της αναδείχθηκαν στους σπουδαιότερους θερμαλιστικούς τουριστικούς πόλους (Βασιλείου 2014: 113).

Στο χάρτη που ακολουθεί παρουσιάζονται οι δέκα ιαματικές πηγές της περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας. Στο χάρτη δεν συμπεριλαμβάνονται οι πηγές των λουτρών της Αιδηψού, καθώς το διαχειριστικό μοντέλο των πηγών της Αιδηψού απέχει κατά πολύ από αυτό της υπόλοιπης περιφέρειας. Από τις πηγές της Φθιώτιδας, η ιαματική πηγή των Θερμοπυλών, των Καμένων Βούρλων, του Πλατυστόμου και τις Υπάτης είχαν χαρακτηριστεί ως ιαματικές πηγές Τουριστικής Σημασίας, ενώ η ιαματική πηγή της Παλαιοβράχας είχε χαρακτηριστεί ως πηγή τοπικής σημασίας. Οι πηγές τουριστικής σημασίας κατάφεραν διαχρονικά να αναπτύξουν θερμαλιστικό τουρισμό σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες της ανατολικής - κεντρικής Ελλάδας. Εκ των ανωτέρω τουριστικών πηγών η ιαματική πηγή των Καμένων Βούρλων και των Λουτρών Υπάτης μαζί με τον ιαματικό πόρο της Αιδηψού αποτέλεσαν τις σημαντικότερες λουτροπόλεις της χώρας γνωρίζοντας μεγάλη ακμή κατά τις περασμένες δεκαετίες (Παπαγεωργίου 2011: 72).

Αναλυτικότερα, ο θερμαλιστικός τουρισμός στην εν λόγω περιοχή, κι εφόσον επαναληφθεί ότι εξαιρείται η Λουτρόπολη της Αιδηψού (1^η Λουτρόπολη της Ελλάδας), εντοπίζεται στα Καμένα Βούρλα (2^η Λουτρόπολη της Ελλάδας), στα Λουτρά Υπάτης (3^η Λουτρόπολη της Ελλάδας), στα Λουτρά Θερμοπυλών (κατέχοντας την 13^η θέση) και τέλος στα Λουτρά Πλατυστόμου (15^η θέση). Βάσει των στατιστικών στοιχείων του 1990 οι παραπάνω πέντε θερμαλιστικοί προορισμοί συγκέντρωναν το μισό θερμαλιστικό τουρισμό της χώρας μας. Βέβαια, αξίζει να αναφερθεί ότι την μερίδα του λέοντος κατείχε η Αιδηψός, αλλά ωστόσο, σημαντική ήταν η θερμαλιστική κίνηση των υπολοίπων τεσσάρων προορισμών (Παπαγεωργίου 2009: 277).

Χάρτης 3. Ιαματικές Πηγές Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας (πλην Αιδηψού) (πηγή: Δεδομένα ΕΚΚΕ) χάρτης: ίδια επεξεργασία.

Ως προς τη θερμαλιστική κίνηση των πέντε ανωτέρω θερμαλιστικών πόλων οφείλει να αναφερθεί ότι παρόλη την πτωτική επισκεψιμότητα των προορισμών της Φθιώτιδας - ακόμη και των πλέον τουριστικών που μόλις αναφέρθηκαν - τα Λουτρά της Αιδηψού εξακολουθούν να καταγράφουν θετικές ανοδικές τάσεις. Αποτέλεσμα είναι να παρουσιάζεται σταθερή και χωρίς διακυμάνσεις η συνολική θερμαλιστική κίνηση στην Περιφέρεια που αγγίζει σχεδόν το 50% του θερμαλιστικού τουρισμού της χώρας, τη στιγμή που αυξάνεται σημαντικά η ανισοκατανομή της κίνησης. Τα υδροθεραπευτήρια που υφίστανται ως επί το πλείστον στις λουτροπόλεις της Φθιώτιδας προσφέρουν παρωχημένο τύπο υπηρεσιών, μη ελκυστικών στο σύγχρονο κοινό και μακριά από τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Σε επόμενο κεφάλαιο θα γίνει λεπτομερής αναφορά στις παροχές των θερμαλιστικών πόλων της Φθιώτιδας και θα διαπιστωθούν τα σημαντικά κενά υπηρεσιών και υποδομών παρόλη την σταθερή αλλά χαμηλή επισκεψιμότητά τους. Η ανωτέρω αρνητική κατάσταση ως προς τις υπηρεσίες και τις εγκαταστάσεις των θερμαλιστικών προορισμών υποδηλώνει και τη δυναμική του θερμαλιστικού κλάδου στην συγκεκριμένη περιοχή η οποία πέραν του πλούτου της σε θερμομεταλλικές πηγές,

είναι αρκετά ευνοημένη λόγω των πολιτιστικών και φυσικών πόρων της, αλλά και λόγω της εύκολης διασύνδεσής της με τα μητροπολιτικά κέντρα της Ελλάδας.

8.2 Ιαματικές πηγές περιοχής μελέτης

8.2.1 Ιαματική Πηγή Καμένων Βούρλων.

Υπάρχει μεγάλος αριθμός θερμών φυσικών αναβλύσεων με διαφορετικό φυσικο-χημικό χαρακτήρα που δίνουν διάσταση στις θερμολιστικές θεραπείες. Ο θερμοκρασίες στις διάφορες φυσικές εξόδους του νερού στην επιφάνεια κυμαίνονται από 30 - 42 C

Χαρακτηρισμός: Οι πηγές λουτροθεραπείας χαρακτηρίζονται ως υπέρθερμες ραδιενεργές χλωριονατριούχες. Κατά τόπους υπάρχουν και πηγές υδροθειο-χλωριονατριούχες στις οποίες προσέρχονται επισκέπτες για θεραπευτική αγωγή

Θεραπευτικές Ενδείξεις: Υδροθεραπεία για χρόνιους ρευματισμούς, αρθρίτιδες, νεφρίτιδες, γυναικολογικές παθήσεις, δερματοπάθειες, παθήσεις του κυκλοφορικού συστήματος (Σ.ΔΙ.Π.Ε).

Οι πηγές των Καμένων Βούρλων ή αλλιώς πηγές Κνημίδος, καθώς βρίσκονται στους πρόποδες του όρους Κνημίδα, βρίσκονται σε απόσταση 38 χιλιομέτρων από την Λαμία και 165 χιλιομέτρων από την Αθήνα. Ο Στράβων αναφέρει θερμοπηγές σε απόσταση 2-3 χιλιομέτρων από την αρχαία πόλη Θρόνιο, κοντά στα σημερινά Καμένα Βούρλα τις οποίες επισκέπτονταν για θεραπείες των αρθρώσεων και των νευρών (Μάργαρης 2000: 210). Οι ιαματικές πηγές της περιοχής αγνοούνταν από τον πληθυσμό της περιοχής ως και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, καθώς στην περιοχή αυτή κυριαρχούσαν οι βάλτοι και τα έλη. Το 1912 με κρατική μέριμνα ξεκινά η αξιοποίηση των πηγών. Κύρια και πρωταρχική ενέργεια ήταν η αποξήρανση των ελών, ενώ από το 1937 η πολιτεία παραχωρεί σε ιδιώτες τις πηγές. (Τσατσάνη, Αποστόλου 2010: 95)

Σήμερα, μετά από αλλεπάλληλες εκσκαφές και εκχερσώσεις που έγιναν μέχρι και τα μέσα του περασμένου αιώνα στην περιοχή των Καμένων Βούρλων διακρίνονται δύο συμπλέγματα πηγών: το πρώτο στο κέντρο της σημερινής λουτρόπολης και το άλλο ένα χιλιόμετρο εκτός αυτής (βορειοδυτικά), δίπλα από την εθνική οδό προς τη Λαμία .

Στο εντός της λουτρόπολης σύμπλεγμα ανήκουν οι κάτωθι ιαματικές πηγές με τα εξής χαρακτηριστικά:

- Πηγή Γεωργαλά (από το όνομα του Γεωλόγου Καθηγητή που την ανακάλυψε): θερμοκρασίας 37οC και ραδιενέργειας 150-170 μονάδων Mache
- Πηγή Μεταξά (λόγω του ότι την επισκεπτόταν για λουτρά ο Μεταξάς): θερμοκρασίας 37,5-38οC και ραδιενέργειας 240 μονάδων Mache
- Πηγή Παπαστράτου: θερμοκρασίας 40-41οC και ραδιενέργειας 280 μονάδων Mache
- Πηγή Βασιλειάδου: θερμοκρασίας 37οC και ραδιενέργειας 220-230 μονάδων Mache
- Πηγή Αρκουδόβατος (πόσιμος): ραδιενέργειας 85-92 μονάδων Mache
- Πηγή Περιστέρου ή Παλιόβρυση (ψυχρή πηγή): ραδιενέργειας 15-17 μονάδων Mache
- Υψηλή πηγή (ψυχρή πηγή): ραδιενέργειας 8-11 μονάδων Mache
- Δυτικότερη μικρή πηγή (ψυχρή πηγή): ραδιενέργειας 2 μονάδων Mache

Στο εκτός της λουτρόπολης σύμπλεγμα ανήκουν οι εξής πηγές:

- Πηγή Κονιαβίτου: θερμοκρασίας 32,7οC και ραδιενέργειας 2,6 μονάδων Mache
- Καλλυντική πηγή ή πηγή Αφροδίτης: 30,9οC και ραδιενέργειας 1 μονάδα Mache

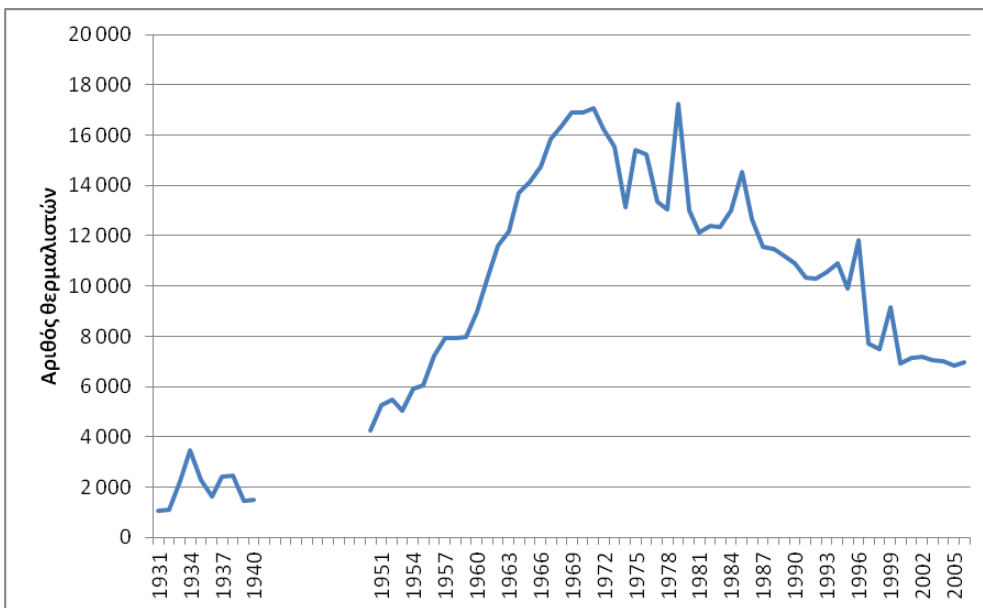
Τέλος, στις ιαματικές πηγές των Καμένων Βούρλων συγκαταλέγεται και η ψυχρή πηγή Ασπρονερίου, η οποία βρίσκεται 3 χλμ εκτός λουτρόπολης, κοντά στην παλιά εθνική οδό με κατεύθυνση προς Αθήνα, και η οποία υδροδοτεί μέρος της σημερινής λουτρόπολης (Παπαγεωργίου 2009: 332).

Ως προς την θερμαλιστική ιστορία της λουτρόπολης των Καμένων Βούρλων μπορεί εν συντομία να αναφερθεί ότι η πρώτη ουσιαστική σύμβαση παραχώρησης σε ιδιώτες υπογράφηκε το 1937 και είχε διάρκεια 32 ετών. Εκ των μετόχων της εταιρίας που έλαβε την εκμετάλλευση της πηγής ήταν η Εθνική Τράπεζα, ο Παπαστράτος κ.ά.. Η εταιρία κατασκεύασε το πρώτο υδροθεραπευτήριο της Λουτρόπολης «Ασκληπιός», ενώ στις γενικότερες εγκαταστάσεις της λουτρόπολης προστέθηκαν γρήγορα τα πρώτα ξενοδοχεία. Ανάμεσα στα υπόλοιπα έργα υποδομής στα οποία προέβη η ανάδοχος εταιρία ήταν η κατασκευή εργοστασίου παραγωγής ενέργειας, πάγου, η ανάπλαση του

παραλιακού μετώπου, αλλά και στην υδροδότηση της πόλης με το νερό της Υψηλής Πηγής (Σκούρας 1957 από Παπαγεωργίου 2009: 335).

Δύομισα χρόνια μετά την έναρξη της παραχώρησης των πηγών, επεκτείνεται η διάρκεια της παραχώρησης για επιπλέον 33 χρόνια. Η εταιρία υποχρεώθηκε, ωστόσο, να προχωρήσει σε πληθώρα έργων για την λουτρόπολη, όπως κατασκευή λαϊκών κατοικιών, κατασκευή κινηματογράφου, κατασκευή περιπτέρου και δεξαμενής λούσεων στη σιδηρούχο πηγή και στην καλλυντική (πηγή Αφροδίτης), στην προώθηση των θαλασσιών αθλημάτων, στη συμπλήρωση του δικτύου ύδρευσης κ.ά. Τα παραπάνω έργα δεν πρόλαβαν να υλοποιηθούν λόγω του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Η λουτρόπολη υποδέχθηκε ξανά επισκέπτες το 1950, ενώ τα επόμενα χρόνια εξελίχθηκε σε σημαντικό θερμαλιστικό πόλο με πλήθος υποδομών και τουριστικών δραστηριοτήτων (Σκούρας, 1957 από Παπαγεωργίου 2009: 335).

Ως προς την θέση τους τα Καμένα βούρλα βρίσκονται πάνω στον κυριότερο οδικό άξονα της χώρας που συνδέει την Αθήνα με τη Θεσσαλονίκη. Παρότι αρχικά η σύνδεση δεν ήταν ιδανική με την εθνική οδό να διέρχεται αρκετά νοτιότερα της λουτρόπολης, το 1962 με την κατασκευή της νέας Εθνικής οδού η λουτρόπολη συνδέθηκε οδικά με την πρωτεύουσα μέσω ενός σύγχρονου για την εποχή αυτοκινητόδρομου, εκτινάσσοντας την επισκεψιμότητά της. Τη δεκαετία του 80 τα Καμένα Βούρλα διένυσαν την μεγαλύτερη ακμή τους, όμως από το 1985 παρατηρείται πτώση της τουριστικής και θερμαλιστικής κίνησης με σημαντικά αποτελέσματα στις θερμαλιστικές και ξενοδοχειακές κτηριακές υποδομές. Μικρή ανάκαμψη γνώρισε η λουτρόπολη το 2000 με την υπενοικίαση του θερμαλιστικού πάρκου σε νέα εταιρία. Υπό τη νέα εταιρία ανακαινίσθηκε το υδροθεραπευτήριο «Ιπποκράτης» και το ξενοδοχείο «Γαλήνη» δημιουργώντας μια σύγχρονη θερμαλιστική μονάδα με παροχή πολυτελών υπηρεσιών, ενώ όμως εγκαταλείφθηκαν τα χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα μνημεία ξενοδοχεία «Ράδιον» και «Θρόνιον» μαζί με το υδροθεραπευτήριο «Ασκληπιός».

Διάγραμμα 6. Θερμολιστική Κίνηση Λουτρών Καμένων Βούρλων 1931-2006. (πηγή: Παπαγεωργίου 2009, παράρτημα Κεφ 5)

Ως προς το εκτός της λουτρόπολης σύμπλεγμα πηγών Κονιαβίτη και Αφροδίτης αξίζει να αναφερθεί ότι πρόκειται για έξι υπαίθριες δεξαμενές από σκυρόδεμα (τέσσερις δεξαμενές στην πηγή Κονιαβίτη, 2 δεξαμενές πηγή Αφροδίτη) και μία υπαίθρια δεξαμενή μεγάλων διαστάσεων επενδεδειμένη με πέτρα στην πηγή Αφροδίτης. Η θερμοκρασία των νερών τους είναι 32° με 35° C με ελαφριά μυρωδιά, ενώ το λουτρό είναι ελεύθερο. Οι πηγές βρίσκονται μόλις λίγα λεπτά από τα Καμένα Βούρλα, δίπλα στην εθνική οδό (Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη κ.ά. 2001: 189).

Παράλληλα με τον θερμολιστικό τουρισμό, τα Καμένα Βούρλα αποτελούν προορισμό και για παραθαλάσσιο τουρισμό. Υφίστανται πολλές επιχειρηματικές δραστηριότητες προσανατολισμένες σε αυτό το είδος τουρισμού, ενώ πολλά είναι τα ξενοδοχειακά καταλύματα που υφίστανται και καλύπτουν όλο το εύρος των προσφερόμενων υπηρεσιών. Τέλος, τα Καμένα Βούρλα αποτελούν προορισμό δεύτερης κατοικίας. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η λουτρόπολη κατά τους θερινούς μήνες να είναι πολυσύχναστη και ιδιαίτερα ζωντανή. Ωστόσο, οφείλει να εκμεταλλευτεί το συγκριτικό της πλεονέκτημα που δεν είναι άλλο από τις ιαματικές πηγές της, προκειμένου να ανακτήσει την χαμένη ταυτότητάς της, ως κέντρο θερμολιστικού τουρισμού.

8.2.1.1 Σημεία ενδιαφέροντος περιοχής Καμένων Βούρλων

Το Κάστρο της **Μενδενίτσας** ή Βοδονίτσας βρίσκεται στη βόρεια κλίτη του όρους Καλλίδρομο, στην κορυφή ενός λόφου που δεσπόζει στο στρατηγικής σημασίας πέρασμα

της "Κλεισούρας", η οποία συνδέει τις Θερμοπύλες με την Αμφίκλεια. Χάρη στο ανάγλυφο και στην τοπογραφία της περιοχής, το ύψωμα επιτρέπει τον έλεγχο του Μαλιακού και του βορείου Ευβοϊκού κόλπου. Οδικώς, βρίσκεται περίπου 25 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά από τα Καμένα Βούρλα

Παραθέτοντας ένα σύντομο χρονολόγιο μπορεί να ειπωθεί ότι μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 κατά τη Δ' Σταυροφορία και τη μοιρασιά που επακολούθησε μεταξύ των «Σταυροφόρων», η περιοχή της Μενδενίτσας υπήχθη στο «Βασίλειο της Θεσσαλονίκης», το οποίο είχε αναλάβει ο Βονιφάτιος ο Μομφερατικός ένας από τους ηγέτες της Δ' Σταυροφορίας. Ο Βονιφάτιος παραχώρησε τη Μενδενίτσα (όπου ίδρυσε έδρα Λατίνου επισκόπου) σαν φέουδο στον Λομβαρδό ιππότη Guido Pallavicini ο οποίος έγινε ο πρώτος μαρκήσιος της Βοδονίτσας και έκτισε το κάστρο.

Για τα επόμενα 210 χρόνια η μικρή σε μέγεθος Μενδενίτσα υπήρξε από τα πιο σταθερά και ανθεκτικά φράγκικα κρατίδια στην Ελλάδα. Ήταν μια από τις ελάχιστες περιοχές του Βασιλείου της Θεσσαλονίκης που παρέμεινε στους Φράγκους μετά την κατάλυση του Βασιλείου το 1224 από το Δεσποτάτο της Ηπείρου.

Το 1410, το κάστρο κατελήφθη για πρώτη φορά από τους Τούρκους μετά από πολύμηνη πολιορκία. Η Μενδενίτσα κατακτήθηκε οριστικά από τους Οθωμανούς στις 20 Ιουνίου του 1414. Ο τελευταίος άρχοντας, ο Niccolo II Zorzi κατέφυγε στη Βενετία αναζητώντας μάταια βοήθεια. Τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας, το κάστρο προσαρτήθηκε στο πασαλίκι της Θεσσαλίας και πέρασε κάποια περίοδο ακμής. Αργότερα, όταν οι Οθωμανοί επικράτησαν παντού η Μενδενίτσα έχασε την στρατηγική της σημασία. Στην περιοχή εγκαταστάθηκαν αρκετοί Τούρκοι, κυρίως έξω από τα τείχη, και η Οθωμανική «Μοντονίτσα» απέκτησε φήμη ανάμεσα στους μουσουλμάνους για τον τεκέ (μοναστήρι) των μπεκτασήδων δερβίσηδων που λειτουργούσε κοντά στον οικισμό μέχρι το 1821. Στις αρχές της Ελληνικής επανάστασης, το 1821, το κάστρο πολιορκήθηκε από τον οπλαρχηγό Δυοβουνιώτη και μετά από λίγες μέρες παραδόθηκε στους Έλληνες (Ελληνικά Κάστρα).

Το Κάστρο της Μενδενίτσας θεμελιώθηκε πάνω στα ερείπια του εξωτερικού οχυρωματικού περιβόλου της αρχαίας πόλης των Αυγείων ή Φορυγών που διαδέχτηκε την ομηρική Τάρφη. Εντάσσεται σε μια σειρά οχυρωματικών έργων που κατασκεύασαν

οι Φράγκοι στη Στερεά Ελλάδα με σκοπό την παρεμπόδιση της επέκτασης του Δεσποτάτου της Ηπείρου (ΥΠΠΟ).

Εικόνα 2. Κάστρο Μενδενίτσας (πηγή: <http://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=mendenitsa>)

Το Μοναστήρι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος γνωστό και με τα ονόματα "Μοναστήρι της Καρυάς" της "Αγίας" η "Αγία Σωτήρα" βρίσκεται 4 χιλιόμετρα πάνω από την λουτρόπολη των Καμένων Βούρλων σε υψόμετρο 310 μ. μέσα σε ένα όμορφο φυσικό περιβάλλον με μια εξαιρετική θέα.

Η αρχική ίδρυση της Μονής θεωρείται ότι έγινε περίπου τον 7ο μ.Χ. αιώνα, χωρίς όμως αυτό να θεμελιώνεται επιστημονικά. Το καθολικό ανάγεται στον 11ο με 12ο αιώνα. Αρχικά ήταν ρυθμού Βασιλικής με τρούλο τον οποίο κατέστρεψε Τούρκος αξιωματούχος. Η κατάρρευση της οροφής το 1600 περίπου, επισκευάσθηκε σε σαμαροσκεπή τρίκλιτη βασιλική. Για την τοιχοδομία έχουν χρησιμοποιηθεί λίθοι μεγάλων διαστάσεων από κτίσματα παλαιότερων χρόνων του 5ου η 4ου π.Χ. αιώνας, ενώ θραύσματα από αρχαίες κολώνες και άλλα, βρίσκονται συγκεντρωμένα νοτίως του καθολικού (Δήμος Καμένων Βούρλων).

Εντός της μονής φυλάσσονται πολλά κειμήλια και φορητές εικόνες. Για την ιστορία της Μονής αξίζει να αναφερθεί ότι στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας προσέφερε σπουδαίες υπηρεσίες σε χριστιανούς και στους αγωνιστές της επανάστασης. Το 1833 διαλύθηκε. Στα χρόνια της Κατοχής ήταν καταφύγιο των κατοίκων, ενώ ανασυστάθηκε το 1964 και το 1975 έγινε επίσημη ανακαίνιση (Ιερά Μητρόπολη Φθιώτιδος).

Εικόνα 3, Μεταμορφώσεως Σωτήρος (πηγή: <http://www.imfth.gr>)

Αναντίρρητα οι παραλίες των Καμένων Βούρλων, του Μώλου, του Ασπρονερίου και οι όμοροι οικισμοί, όπως ο επίσης παραλιακός οικισμός του Αγίου Κωνσταντίνου αποτελούν σημεία ενδιαφέροντος για όλους τους επισκέπτες της θερινής περιόδου, αναδεικνύοντας την ευρύτερη περιοχή ως τουριστικά αξιόλογη. Αξιοσημείωτο είναι το Ασκληπιείο Δαφνούντος που η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως. Βρίσκεται στο πλάι της εθνικής οδού στο τμήμα της παράκαμψης του Αγίου Κωνσταντίνου Φθιώτιδος, περίπου 12 χιλιόμετρα μακριά από το θερμαλιστικό πάρκο των Καμένων Βούρλων.

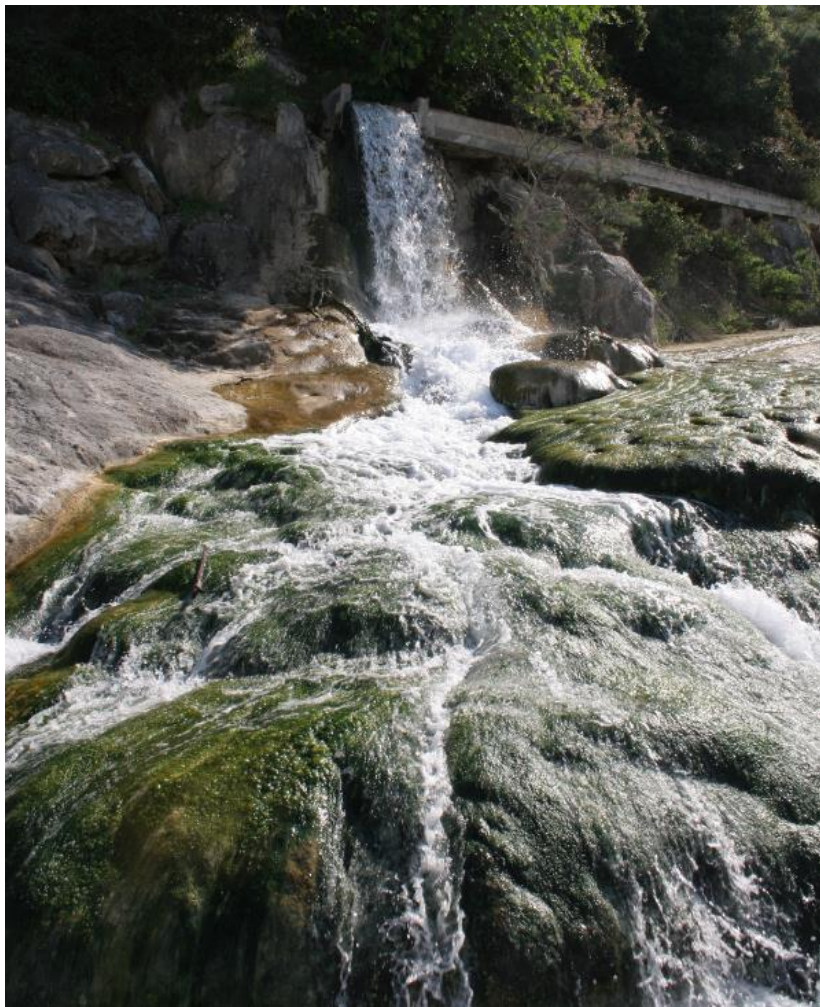
Το σημαντικότερο εύρημα των ανασκαφών είναι ένα ορθογώνιο κτηριακό συγκρότημα, διαστάσεων 30x15 μ., αποτελούμενο από δύο κτήρια και υπαίθριους χώρους λατρείας. Οι υπαίθριοι χώροι περιλαμβάνουν μια ορθογώνια εσχάρα με υπολείμματα καύσης, βωμό και επτά κυκλικούς λάκκους λαξευμένους στο στέρεο έδαφος. Ανευρέθηκαν αναθήματα, πολλά από τα οποία παραπέμπουν στη λατρεία του Ασκληπιού (χάλκινα ομοιώματα φιδιών, χάλκινα βραχιόλια με απολήξεις κεφαλών φιδιών, ενεπίγραφα όστρακα τελετουργικών αγγείων, μαρμάρινα αγαλμάτια, τμήματα αναθηματικών στηλών κ.ά.). Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, η χρήση του χώρου ξεκίνησε από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. και συνεχίστηκε κατά τους κλασικούς χρόνους. Πρόκειται για ένα από τα αρχαιότερα Ασκληπιεία στον ελλαδικό χώρο, καθώς τα περισσότερα κατασκευάστηκαν από τον 4ο αι. π.Χ. και μετέπειτα. Ο χώρος δεν έχει μέχρι σήμερα αποκατασταθεί κι αναδειχθεί².

² ΥΠΠΟ 2015

Εικόνα 4. Ανασκαφή εγκαταστάσεων Ασκληπιείου Δαφνούντος στον Άγιο Κωνσταντίνο. (πηγή: http://www.yppo.gr/0/anaskafes/pdfs/ID_EPKA.pdf)

8.2.2 Ιαματική Πηγή Θερμοπυλών

Εικόνα 5. Ιαματική Πηγή «Τριακοσίων» στις Θερμοπύλες (πηγή: Προσωπικό αρχείο 2017)

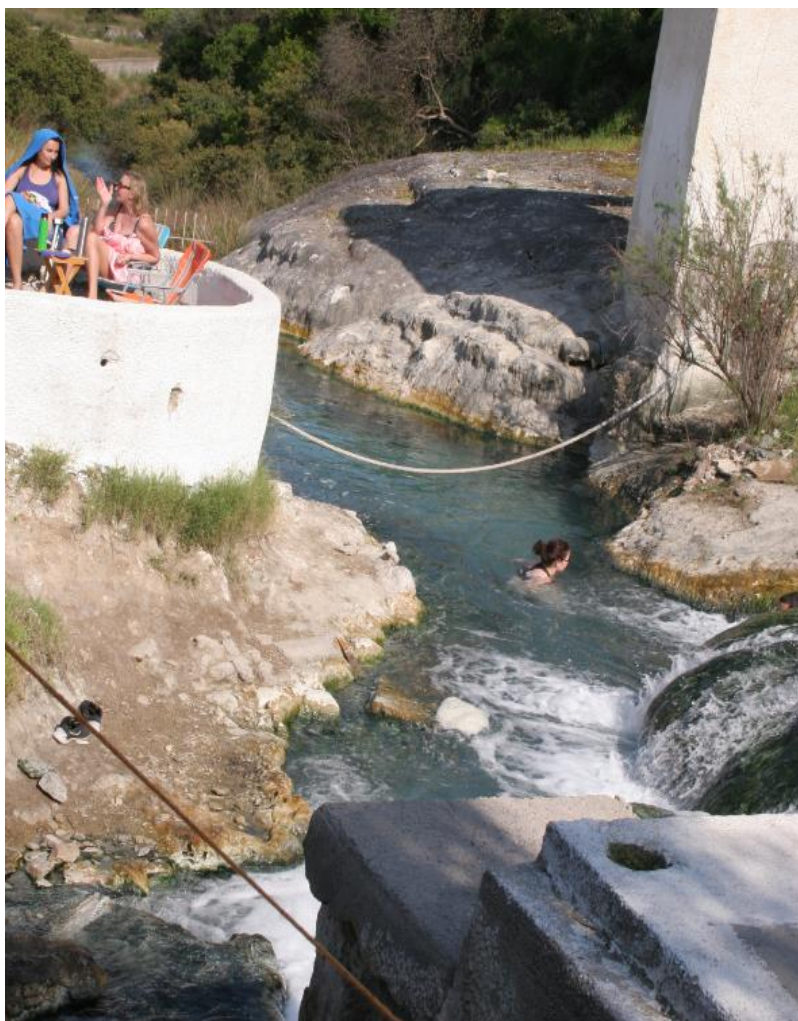
Η θερμοκρασία του νερού της πηγής είναι 40 C

Χαρακτηρισμός: Υπέρθερμο Cl- Na- K- HS-Br-CO₂ υποτονικό, ασθενώς ραδιενεργό ιαματικό νερό

Θεραπευτικές ενδείξεις: Ρευματικές, γυναικολογικές και παθήσεις περιφερειακών νεύρων (Σ.ΔΙ.Π.Ε).

Οι Θερμοπύλες οργανώθηκαν ως υδροθεραπευτικό κέντρο το 1935. Οι σημερινές εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν υδροθεραπευτήριο, ξενοδοχείο κι εστιατόριο (Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη κ.ά. 2001). Το υδροθεραπευτήριο βρίσκεται μόλις 27 χιλιόμετρα μακριά από το θερμαλιστικό πάρκο των Καμένων Βούρλων με κατεύθυνση προς Λαμία. Δηλαδή, 200 χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα και μόλις 15 από την Λαμία, δίπλα στον ομώνυμο οικισμό.

Στις Θερμοπύλες διακρίνονται δύο συγκροτήματα πηγών, το Δυτικό με την ονομασία «Πηγές Τριακοσίων» και το ανατολικό με την ονομασία «Πηγή Λεωνίδα». Οι «Πηγές των Τριακοσίων» βρίσκονται ακριβώς στους πρόποδες του όρους Καλλιδρόμου, δίπλα στο υφιστάμενο υδροθεραπευτήριο. Μέσω σωλήνων κι άλλων ανθρώπινων παρεμβάσεων το νερό της πηγής έχει σηκωθεί από τη φυσική ροή του σε ικανό ύψος ώστε να δημιουργείται ένας καταρράκτης. Στο κατάντες μέρος αυτού, έχουν δημιουργηθεί λεκάνες που συγκρατούν μεγάλες ποσότητες νερού. Στις λεκάνες αυτές και σε ένα μαγευτικό τοπίο οι ενδιαφερόμενοι απολαμβάνουν τις λούσεις τους. Λίγα λεπτά ανάβαση στο Καλλίδρομο, λίγες μόνο δεκάδες μέτρα μακριά από τις «Πηγές των Τριακοσίων» βρίσκεται η πηγή, μια δεξαμενή περίπου 100 τ.μ. από τον πυθμένα της οποίας αναβλύζει νερό. Το υδροθεραπευτήριο δίπλα στην φυσική ροή των νερών της πηγής παρέχει πισίνα και λουτήρες παρωχημένων υπηρεσιών, ενώ η εγκατάλειψη είναι εμφανής (Τσατσάνη, Αποστόλου 2010-2011: 30-59).

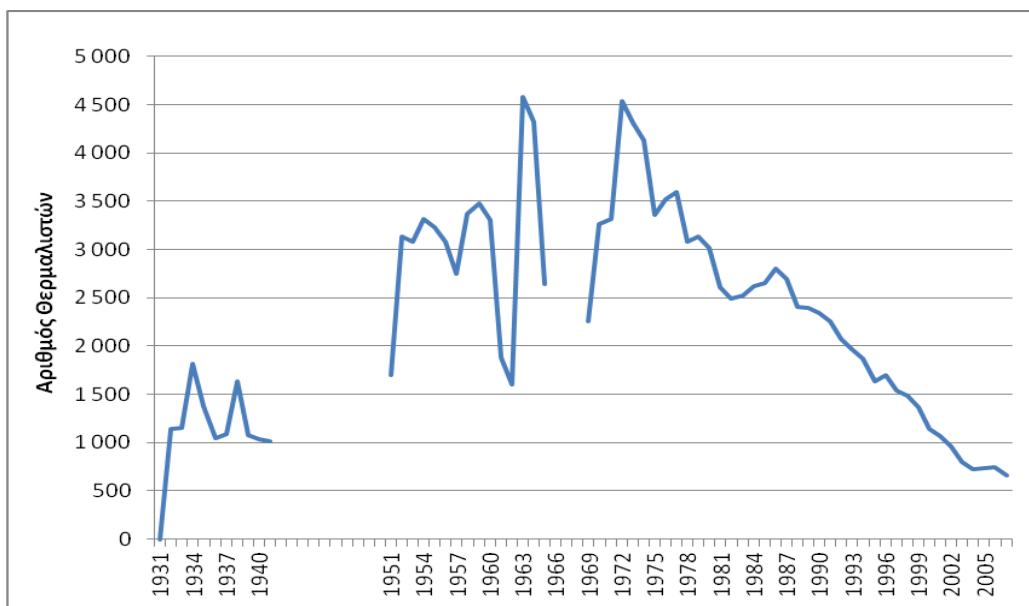

Εικόνα 6. Οι λεκάνες στο κατάντες τμήμα της πηγής των «Τριακοσίων» στις Θερμοπύλες (πηγή: Προσωπικό αρχείο 2017)

Η «Πηγή του Λεωνίδα» εντοπίζεται ανατολικά του Μνημείου που βρίσκεται παραπλεύρως της παλαιάς χάραξης της Νέας Εθνικής οδού κι ανάμεσα στην παλαιά και νέα χάραξη της αυτής. Πρόκειται για μια μικρή λίμνη περίπου 80τ.μ. Το νερό αναβλύζει από τον πυθμένα της λίμνης και ρέει προς τον Μαλιακό κόλπο. (Τσατσάνη, Αποστόλου 2010-2011: 60-66).

Εικόνα 7. «Πηγή Λεωνίδα» (πηγή: Προσωπικό Αρχείο 2017)

Διάγραμμα 7. Θερμαλιστική Κίνηση Λουτρών Θερμοπυλών 1931-2006. (πηγή δεδομένων: Παπαγεωργίου 2009 παράρτημα Κεφ 5)

Η περιοχή είναι γνωστή από την μάχη των Θερμοπυλών μεταξύ Ελλήνων και Περσών το 480 π.Χ. Δίπλα στην παλαιά χάραξη της νέας εθνικής οδου και προς την πλευρά της θάλασσας βρίσκεται το μνημείο της Μάχης των Θερμοπυλών, ενώ στους πρόποδες του όρους Καλλιδρόμου, στην απέναντι πλευρά του μνημείου βρίσκονται οι πηγές. Αυτή είναι και η περιοχή όπου διεξήχθη η μάχη των Θερμοπυλών, μια περιοχή που άλλαξε από την εποχή εκείνη εξαιτίας των προσχώσεων του Σπερχειού ποταμού.

Ως προς την ιστορικότητα του τόπου να αναφερθεί ότι ο Λεωνίδας, επικεφαλής των τριακοσίων Σπαρτιατών και λοιπών Πελοποννησίων, της πανστρατιάς των Λοκρών Οπουντίων, των επτακοσίων Θεσπιέων και λοιπών Στερεοελλαδιτών ετάχθη προκειμένου να αποκρούσει τον εισβολέα Ξέρξη με το στρατό των 300 χιλιάδων ανδρών και με τις 1207 τριήρεις (Καστριώτης 1900: 76-97). Μετά από σκληρή μάχη ημερών και κατόπιν της προδοσίας του Εφιάλτη που «δια της Ανοπαίας Ατραπού» από το όρος Καλλίδρομο οδήγησε Περσικά στρατεύματα υπό τον Υδάρνη στα νώτα των Ελλήνων, οι εναπομείνασες δυνάμεις των Λακεδαιμονίων, ξέχωρα των Θηβαίων, συγκεντρώθηκαν στο λόφο του Κολωνού όπου και έδωσαν την ύστατη μάχη (Παπαναγιώτου 1971:198-203).

Άλλα πολεμικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στις Θερμοπύλες ήταν η απόκρουση του Φιλίππου - Βασιλέα των Μακεδόνων- από τους Αθηναίους το 352π.Χ., η κατάληψη των στενών από τον Αθηναίο Λεωσθένη και η εμπόδιση της διέλευσης του Αντίπατρου (Μακεδόνας στρατηγός). Επίσης, οι περισσότερες συγκρούσεις μεταξύ των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου έγιναν εντός των Θερμοπυλών (Κάσσανδρος εναντίον Πολυπέροντος 316π.Χ., Δημήτριος ο Πολιορκητής εναντίον Κάσσανδρου 302π.Χ, Δημήτριος ο Πολιορκητής εναντίον Πύρρου 290 π.Χ.). Διακόσια χρόνια μετά τη μάχη των Θερμοπυλών με το Βασιλιά Λεωνίδα, ο Αθηναίος στρατηγός Κάλλιππος με τριάντα χιλιάδες στρατού κατέλαβε τα στενά για να εμποδίσει την κάθοδο των Γαλατών. Και στην περίπτωση αυτή υπήρξε προδοσία, επίσης δια της Ανοπαίας Ατραπού, με αποτέλεσμα οι αμυνόμενοι να εγκαταλείψουν τις θέσεις αμύνης. Οι μάχες που έλαβαν χώρα στις Θερμοπύλες κατά την αρχαιότητα ήταν πολλές και σημαντικές. Όμως και στην σύγχρονη ιστορία οι Θερμοπύλες θεωρήθηκαν θέση υψηλής στρατηγικής σημασίας. Κατά τη διάρκεια του Ελληνο-τουρκικού πολέμου του 1897 οι Θερμοπύλες είχαν οχυρωθεί προκειμένου να διασφαλιστούν τα νοτιότερα ελληνικά εδάφη, ενώ μετά την εισβολή των γερμανικών μεραρχιών την άνοιξη του 41 οι Νεοζηλανδοί που κατείχαν τα στενά κατέβαλαν σθεναρή

αντίσταση κρατώντας για τρεις ημέρες τις γερμανικές μεραρχίες (Παπαναγιώτου 1971: 194-207).

8.2.2.1 Σημεία ενδιαφέροντος περιοχής Θερμοπυλών

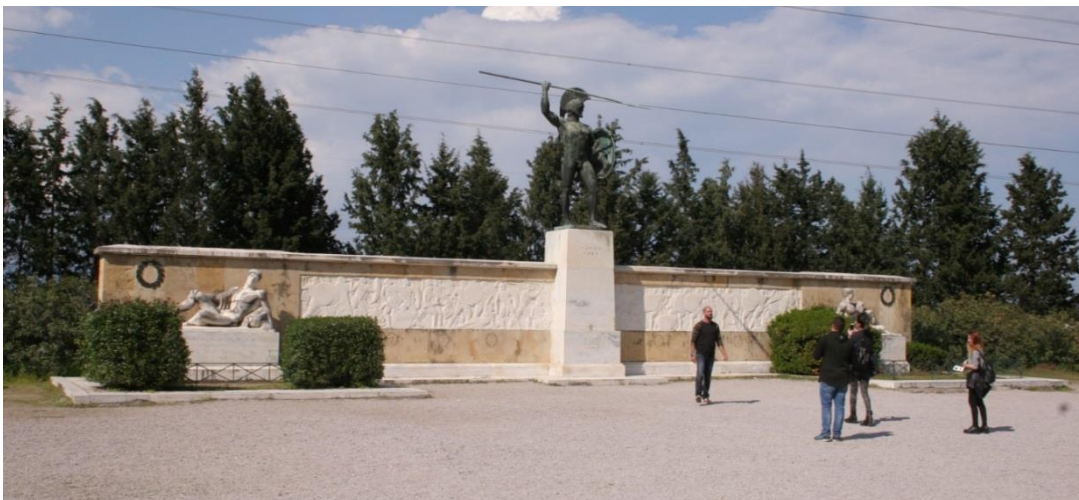
Αναμφίβολα η ιστορικότητα του τόπου των Θερμοπυλών αποτελεί ίσως το πλέον σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών. Αυτή η ιστορικότητα του τόπου ενισχύεται τόσο από το επιβλητικό «Μνημείο του Λεωνίδα», όσο κι από το πρόσφατο ανεγερθέν Κέντρο Ιστορικής Ενημέρωσης Θερμοπυλών που βρίσκεται δίπλα στο προαναφερόμενο μνημείο. Το Κέντρο Ιστορικής Ενημέρωσης Θερμοπυλών (Κ.Ι.Ε.Θ.) περιλαμβάνει τρεις αίθουσες, τις ψηφιακές εφαρμογές των οποίων έχει επιμεληθεί το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (Πολιτιστικό & Τουριστικό Απόθεμα Δ. Λαμιέων). Η συλλογή του εκπαιδευτικού υλικού είναι βασισμένη στην ιστορία του Ηροδότου και σε αρχαιολογικές έρευνες. Μέσα από σύγχρονες, καινοτόμες, διαδραστικές ψηφιακές μεθόδους ο επισκέπτης «επικοινωνεί» με την ιστορία και κάνει την ιστορική μάχη κτήμα του.

Εικόνα 8. Κέντρο Ιστορικής Ενημέρωσης Θερμοπυλών (Κ.Ι.Ε.Θ.) (πηγή: προσωπικό αρχείο 2017)

Εικόνα 9. Μνημείο για τους Επτακόσιους Θεσπιείς που έπεσαν μένοντας μέχρι την τελευταία μάχη πιστοί στην ηθικοί τους (πηγή: Προσωπικό αρχείο 2017)

Εικόνα 10. «Μνημείο Λεωνίδα» (πηγή: προσωπικό αρχείο 2017)

Απέναντι από το Ηρώο των Θερμοπυλών βρίσκεται ο Λόφος του Κολωνού, όπου όπως αναφέρθηκε, διαδραματίστηκε η τελική μάχη των Θερμοπυλών. Η μορφή του λόφου, έχει αλλάξει ριζικά από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας λόγω των συνεχών αμυντικών έργων που κατασκευάζονταν διαχρονικά στο στρατηγικό αυτό σημείο. Μικρή ανασκαφική έρευνα του 1939 έφερε στην επιφάνεια πλήθος σιδερένιων και χάλκινων βελών του 5^{ου} αιώνα π.Χ πολλές από τις οποίες είναι ανατολικού τύπου. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο εκεί τάφηκαν οι πεσόντες της μάχης και προς τιμήν τους στήθηκε λίθινος λέων

και τρία ενεπίγραφα μνημεία. Σήμερα στην κορυφή του λόφου υφίσταται αναπαράσταση του επιγράμματος του Σιμωνίδη του Κείου (Δήμος Λαμιέων).

Εικόνα 11. Μνημείο στο λόφο του Κολωνού Θερμοπυλών (πηγή: <http://www.panoramio.com/photo/4149903#>)

Μόλις 4.5 χιλιόμετρα από το Ηρώ των Θερμοπυλών απέχουν οι Πηγές του Καλλιδρόμου (Κουτσέκι, Ψωρονέρια). Αυτές βρίσκονται στους πρόποδες του ομώνυμου όρους, αλλά στο βορειοδυτικό άκρο του στενού των Θερμοπυλών. Βρίσκεται ουσιαστικά στην συμβολή της Εθνικής οδού με τον επαρχιακό δρόμο του οικισμού της Δαμάστας. Υφίσταται λίμνη διαστάσεων περίπου 15 επί 60 μέτρων η οποία, μετά τον «εξωραϊσμό» της, κυρίως από τους ίδιους τους λουόμενους και δευτερευόντως από την κοινότητα, σφύζει από επισκέπτες από άνοιξη μέχρι φθινόπωρο (Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη 2001: 194, Τσατσάνη, Αποστόλου 2010-2011: 71-76). Η πηγή είναι μικρή τοπικής σημασίας, ωστόσο η επισκεψιμότητά της από λουόμενους των όμορων κοινοτήτων είναι συγκριτικά με το μέγεθός της σημαντική.

Λίγα μόνο χιλιόμετρα βορειότερα των Θερμοπυλών και μερικές δεκάδες μέτρα από την πηγή του Καλλιδρόμου βρίσκεται ένα ακόμη ιστορικό σημείο της περιοχής που δεν είναι άλλο από την Αλαμάνα. Στο σημείο αυτό διεξήχθη η επική μάχη των ανδρών του Αθανασίου Διάκου με δυνάμεις του Ομέρ Βρυώνη και του Κιοσέ Μεχμέτ. Ο Διάκος είχε καταλάβει τη θέση «Ποριά» λίγο νοτιότερα της Αλαμάνας, εκεί ακριβώς που αρχίζουν τα υψώματα του Καλλιδρόμου. Όταν όλες οι δυνάμεις του Ομερ εφόρμησαν κατά τις δυνάμεις του Διάκου, κι έχοντας εξουδετερώσει τις δυνάμεις του Πανουργιά, η αντίσταση

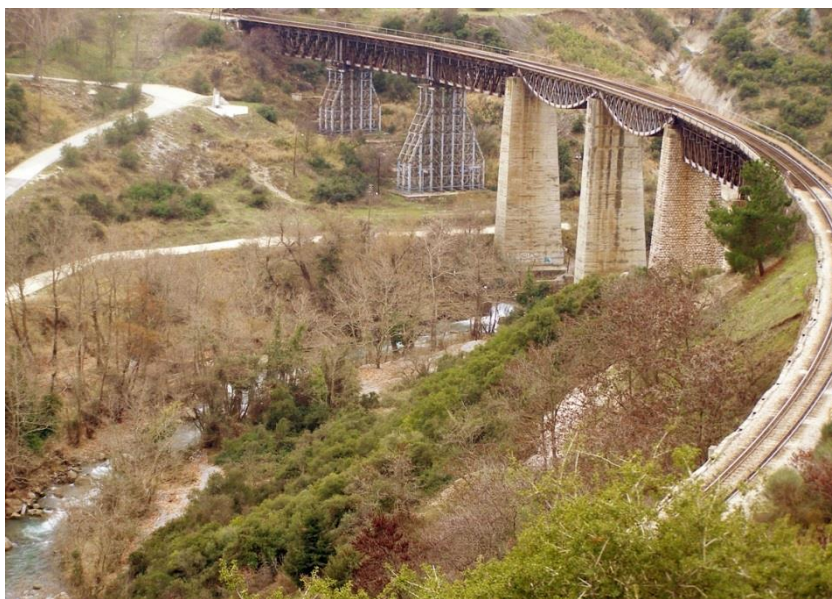
κάμφθηκε και τελικά ο οπλαρχηγός Διάκος αιχμαλωτίστηκε. Ακολούθησε η μεταφορά του Διάκου στο Μεχμέτ πασά όπου τον κάλεσε να αλλάξει την πίστη του και να τον υπηρετήσει λαμβάνοντας τη γνωστή απάντηση από τον Αθανάσιο Διάκο «εγώ γραικός γεννήθηκα γραικός και θα πεθάνω». Στις 23 Απριλίου 1821 εξεδόθη η απόφαση της εκτέλεσής του (Παπαναγιώτου 1971: 205-211).

Εικόνα 12. . Αθανάσιος Διάκος, πίνακας του Διονύσιου Τσόκου (πηγή: wikipedia)

Δώδεκα χιλιόμετρα ανατολικά της πηγής του Καλλιδρόμου βρίσκεται η γέφυρα του Γοργοποτάμου. Η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου στις 26 Νοεμβρίου του 1942 αποτέλεσε τη μοναδική κοινή αποτελεσματική επιχείρηση των αντίπαλων αντάρτικων οργανώσεων ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ (WoodHouse 2009: 207). Οι μονάδες αυτές των «ατάκτων», με τη βοήθεια των Άγγλων σαμποτέρ επέφεραν πλήγμα στον ανεφοδιασμό της Γερμανικής μηχανής για τις περίπου έξι βδομάδες που διήρκεσαν οι εργασίες αποκατάστασης της γέφυρας. Ωστόσο, παρά το ότι η ανατίναξη αποτέλεσε μια από τις μεγαλύτερες πράξεις δολιοφθοράς κατά τη διάρκεια του Β Παγκοσμίου πολέμου, τα ουσιαστικά της αποτελέσματα ήταν κυρίως ηθικά απέναντι στον δοκιμαζόμενο ελληνικό λαό. Οι επιπτώσεις της στο βορειο-αφρικανικό μέτωπο ήταν περιορισμένες λόγω της καθυστερημένης πραγματοποίησης της επιχείρησης που έλαβε χώρα μετά την Μάχη του Ελ. Αλαμίν και την μετατόπιση των δυνάμεων του Ρόμελ δυτικότερα. Οπότε, ο

ανεφοδιασμός του γερμανικού στρατού από την Ελλάδα διαδραμάτιζε ισχνό ρόλο (Β' Παγκόσμιος Πόλεμος).

Εικόνα 13. Η γέφυρα του γοργοποτάμου http://gorgopotamosvillage.gr/apopseis/images/down_8_sp_bakas/P2190227.JPG

Από τον Γοργοπόταμο και τον ομώνυμο οικισμό μόλις εννέα σχεδόν χιλιόμετρα βορειοανατολικά είναι ο οικισμός των Κομποτάδων. Στην πλατεία των Κομποτάδων στις 18 Απριλίου 1821 στη σκιά των αιωνόβιων πλατανιών συναντήθηκαν οι οπλαρχηγοί Διάκος, Πανουργιάς και Δυοβουνιώτης προκειμένου να συναποφασίσουν το επιχειρησιακό πλάνο τους προς αντιμετώπιση του Μεχμέτ Πασά και Ομέρ Βρυώνη (Παπαναγιώτου 1971: 207) ακολούθησε η αιχμαλωσία του Διάκου στην Αλαμάνα που αναφέρθηκε. Οι πέντε αιωνόβιοι πλάτανοι της πλατείας έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα μνημεία της φύσης σύμφωνα με την υπ' αριθ. 72906/4096/27-8-1976 Απόφαση Υπουργού Γεωργίας (ΦΕΚ1113Β). Ενάμιση χιλιόμετρο βόρεια του οικισμού και ακριβώς στη νότια όχθη του ποταμού Σπερχειού βρίσκεται ο χαμηλός λόφος του Πρ. Ηλία. Στον εν λόγω λόφο, το καλοκαίρι του 2009 διερευνήθηκαν ανασκαφικά δέκα θαλαμωτοί τάφοι οι οποίοι είχαν λαξευτεί στη βόρεια και ανατολική πλευρά του λόφου. Αρκετοί τάφοι δέχθηκαν ταφές για πρώτη φορά κατά την μυκηναϊκή περίοδο, ενώ κάποια άλλοι χρησιμοποιήθηκαν εκ νέου στις ύστερες εποχές. Τα μυκηναϊκά αγγεία που ανευρέθηκαν χρονολογούνται από το 13ο και 12ο αι. π.Χ. (Καραντζαλή, McGeorge 2013).

Εικόνα 14. Κομποτάδες, νέο νεκροταφείο στην κοιλάδα του Σπερχειού. (πηγή: προσωπικό αρχείο 2017).

Εικόνα 15. Οι πλάτανοι των Κομποτάδων και το μνημείο της συνάντησης των οπλαρχηγών του 1821 (πηγή: προσωπικό αρχείο 2017).

8.2.3 Ιαματική πηγή Υπάτης

Η θερμοκρασία του νερού της πηγής είναι 32ο C

Χαρακτηριστικά: Υπόθερμο Cl-Na- Ca- HCO₃- K-HS-CO₂ υποτονικό, ασθενώς ραδιενεργό ιαματικό νερό

Θεραπευτικές ενδείξεις: Παθήσεις και σύνδρομα των αγγείων, αρτηριακή υπέρταση, παθήσεις της καρδιάς και του δέρματος, χρόνιες παθήσεις του νευρικού συστήματος (ΣΔΙ.Π.Ε).

Η πηγή της Υπάτης απέχει 11 χλμ απο τον σταθμό Λιανοκλαδίου και 19 χλμ απο την Λαμία. Βρίσκεται σε μια κατάφυτη περιοχή της πεδιάδας της Φθιώτιδας δίπλα στους πρόποδες της Οίτης. Στο μέσο της πεδιάδας ρέει ο Σπερχειός ποταμός. Το έδαφος της περιοχής της Υπάτης στερείται υγρασίας κατά τους θερινούς μήνες και λόγω αυτού καθώς και της μικρής υψομετρικής της θέσεως, το κλίμα που επικρατεί είναι ήπιο και ξηρό. Η πηγή της Υπάτης αναβλύζει στο μέσο της περιοχής του πάρκου της Λουτρόπολης από φυσικό ρήγμα το οποίο παρουσιάζει την όψη φρέατος ή κρατήρα ηφαιστείου βάθους 16 μέτρων. Το υδροθεραπευτήριο κατασκευής του 1959 παρέχει ατομικούς λουτήρες και ανοικτή πισίνα (Δήμος Υπάτης).

Εικόνα 16. Τμήμα του Κατάφυτου πάρκου των Λουτρών Υπάτης με την ανάβλυση του ιαματικού νερού. (πηγή: <http://www.loutraypatis.gr>).

Εικόνα 17. Η πισίνα του υδροθεραπευτηρίου της Υπάτης(πηγή: <http://www.loutraypatis.gr>)

Αν και δεν υπάρχουν πολλές αναφορές της χρήσης της ιαματικής πηγής κατά την αρχαιότητα, θεωρείται ότι ήταν γνωστή και διαδεδομένη λόγω και της επιγραφής του 4ου π.Χ. αιώνα με το όνομα «Αφροδίτη». Κατά τον Μεσαίωνα δεν γίνονται αναφορές, οπότε θεωρείται ότι είχε διακοπεί η λειτουργία τους. Επί τουρκοκρατίας η ιαματική πηγή βρισκόταν σε χρήση έχοντας την ονομασία «Λουτρά του Πατρατζικ» (Πατρατζίκ: το Τούρκικο όνομα της Υπάτης). Με την απελευθέρωση οι πηγές περιήλθαν στη δικαιοδοσία του κράτους, ενώ δεν υπήρχε καμία εγκατάσταση πέραν μιας πολυγωνικής δεξαμενή στο κέντρο της οποίας υφίστατο η ανάβλυση. Με δεδομένη την ποιότητα των νερών το 1842 ξεκινούν τα πρώτα σχέδια αξιοποίησης της περιοχής και των πηγών της με την παραχώρηση 150 στρεμμάτων για ανοικοδόμηση και εκμετάλλευση λουτρικού καταστήματος. Ωστόσο, η έκταση αυτή μαζί με την πηγή δεν παραχωρήθηκαν λόγω και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος της περιοχής, αφού την διεκδικούσαν Μονές, κοινότητες και ιδιώτες. Την περίοδο του 1856 την πηγή εκμεταλλεύεται ο Χατζη-Αβδουραχμάνης ο οποίος προσέφερε δωρεάν λούσεις στους μη έχοντες, μετά το θάνατο το οποίου, την εκμετάλλευση της πηγής ανέλαβαν τα παιδιά του Ιμπραήμ και Σκεντέρ. Αυτοί εγκατέστησαν κι άλλες χρήσεις για την ικανοποίηση των επισκεπτών (Ζαχαρόπουλος, Λουλακάκη κ.ά. 2001: 197). Σταδιακά οι εγκαταστάσεις βελτιώθηκαν, ενώ ο κύριος ιδιοκτήτης της περιοχής Δημ. Χατζίσκος ανήγειρε τους πρώτους οικίσκους φιλοξενίας επισκεπτών.

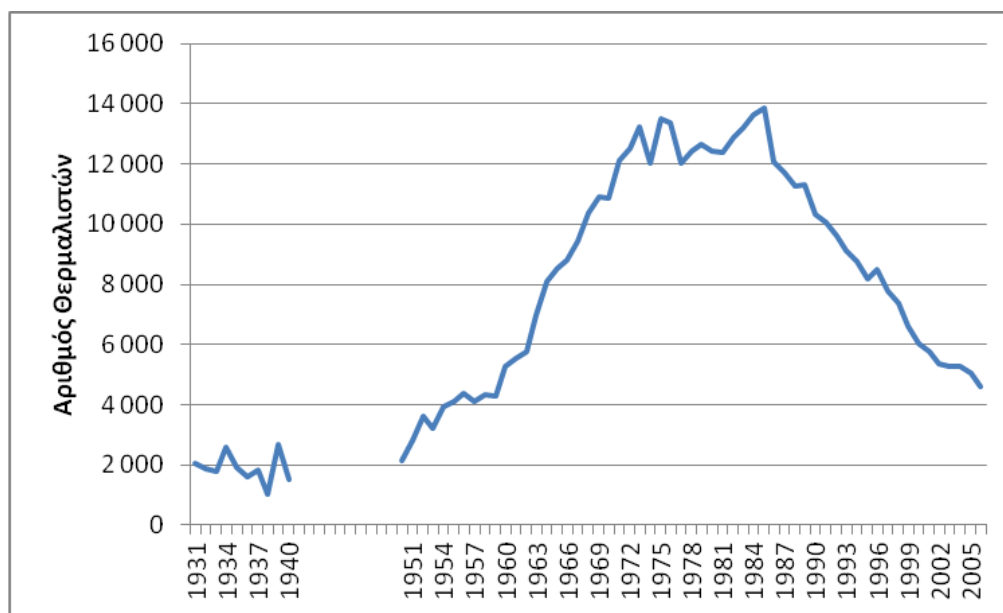
Με την διευθέτηση του ιδιοκτησιακού το 1889 ξεκίνησαν και τα πρώτα αναπτυξιακά έργα. Στις 28/6/1891 άρχισε η ανέγερση του υδροθεραπευτηρίου και κατόπιν

ανεγέρθησαν σταδιακά τα πρώτα ξενοδοχεία, Οίτη, Όθρυς και Σπερχειός. Στα τέλη του 19ου αιώνα και λίγο πριν την χρεοκοπία η Κυβέρνηση Τρικούπη αποφάσισε την παραχώρηση των ιαματικών πηγών σε ιδιώτες. Στο πλαίσιο αυτό η πηγή παραχωρείται στην «Εταιρία Αγαθοκλέους». Ο Αγαθοκλής εκμεταλλευόμενος τις επιχορηγήσεις του κράτους προχώρησε σε σπουδαίες επενδύσεις στην περιοχή, ανάμεσα στις οποίες υπήρξε η ανέγερση του πολυτελούς ξενοδοχείου «Φθιώτις» που διέθετε 60 δωμάτια με 100 κλίνες, δύο μεγάλες αίθουσες ψυχαγωγίας, αίθουσα χορού με πιάνο στον προθάλαμό της και εστιατόριο πολυτελείας. Ανάμεσα στους επισκέπτες του ξενοδοχείου υπήρξε , ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Κονδύλης, ο Τσαλδάρης, ο δικτάτορας Μεταξάς, αλλά και πλήθος άλλων υψηλόβαθμων πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων της εποχής εκείνης. Επιπλέον, ο Αγαθοκλής έχτισε στην πλατεία το «Παλιό Θέατρο» που αργότερα άλλαξε χρήση σε εστιατόριο, ενώ την ίδια περίοδο λειτούργησε για πρώτη φορά ταχυδρομείο. Με μικρές περιόδους κάμψης της ανάπτυξης της η λουτρόπολη συνέχισε την αναπτυξιακή πορεία της και όταν η εκμετάλλευση της πηγής πέρασε στην εταιρία «Ισίδωρος Καλλέργης και Σια». Ανακαινίστηκε κι επεκτάθηκε το «Φθιώτης» με τα περίπτερα Υπάτη και Λαμία, όμως η ιστορία τους θα κρατήσει μέχρι τον σεισμό του Ιουλίου του 1980 όταν υπέστησαν σημαντικές ζημιές.

Αναμφισβήτητα, η δεκαετία του 1930 ήταν περίοδος ακμής για τα Λουτρά Υπάτης. Οι επενδύσεις μισθωτών και ντόπιων μεταμόρφωσαν τα Λουτρά της Υπάτης σε ένα σύγχρονο θέρετρο θερμαλιστικού τουρισμού. Την χρονική εκείνη περίοδο ο επισκέπτης στα Λουτρά Υπάτης έβρισκε πλέον ποικιλία εστιατορίων, καφεενία, παντοπωλείο, αρτοποιείο, κρεοπωλείο, ραφείο, κουρείο, τηλέφωνο και ταχυδρομείο. Ακολούθησε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος οπότε αναστάλη η λειτουργία των λουτρών. Το υδροθεραπευτήριο λειτούργησε ξανά το 1946 μετά από πλήθος ανοικοδομήσεων και επισκευών των κατεστραμμένων κτηρίων. Ωστόσο, την δεκαετία του 60 φαίνεται ότι η λουτρόπολη να απέχει από τα θερμαλιστικά και τουριστικά πρότυπα της περιόδου, οπότε κάποια από τα υφιστάμενα κτήρια κατεδαφίστηκαν και νέα ανεγέρθηκαν. Κατασκευάστηκε νέο υδροθεραπευτήριο από τις Υπηρεσίες του ΕΟΤ που θα πληρούσε τα νέα πρότυπα και θα κάλυπτε τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες της μεταπολεμικής περιόδου.

Τη δεκαετία του 70 η λουτρόπολη της Υπάτης διήνυσε μια ανελικτική πορεία για να φτάσει στην κορύφωση της επισκεψιμότητάς της την δεκαετία του 1980. Έκτοτε, η τουριστική κίνηση μειώνεται, όπως άλλωστε και στις υπόλοιπες λουτροπόλεις της

Ελλάδας εξαιρουμένης της Αιδηψού (Παπαγεωργίου 2009: 377-390, Τσατσάνη, Αποστόλου 2010-2011: 115-119).

Διάγραμμα 8. Θερμαλιστική Κίνηση Λουτρών Υπάτης 1931-2006. (πηγή δεδομένων: Παπαγεωργίου 2010-2011 παράρτημα Κεφ 5)

8.2.3.1 Σημεία Ενδιαφέροντος περιοχής Λουτρών Υπάτης.

Μόλις 5 χιλιόμετρα απόσταση από τα Λουτρά της Υπάτης βρίσκεται ο οικισμός της Υπάτης στις πλαγιές του όρους της Οίτης. Ο σύγχρονος οικισμός βρίσκεται πάνω στα ερείπια της αρχαίας ομώνυμης πόλης. Η θέση είναι φυσικά οχυρή με διαχρονικά στρατηγική σημασία για τον έλεγχο της κοιλάδας του Σπερχειού και των διόδων που συνδέουν τη Θεσσαλία με τη νότια και Δυτική Ελλάδα (ΥΠΠΟ 2015).

Η αρχαία Υπάτη υπήρξε η έδρα του κοινού των Αινιάνων και του νομισματοκοπείου τους, το οποίο λειτούργησε πρώτη φορά στα τέλη του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Οι Αινιάνες αρχικά κατοικούσαν κοντά στους Περραιβούς, στη γύρω περιοχή της Δωδώνης, ωστόσο, και μετά την κάθοδο των Δωριέων αναγκάστηκαν να μετακινηθούν και τελικά εγκαταστάθηκαν στις βόρειες υπώρειες της Οίτης. Κατά τον 3^ο π.Χ. αιώνα η Υπάτη περιέρχεται στη σφαίρα επιρροής των Αιτωλών, υφίσταται τις συνέπειες της επιδρομής των Γαλατών και το 192 π.Χ. καταλαμβάνεται από τους Ρωμαίους. Το 27 π.Χ. περιήλθε με απόφαση του Αυγούστου στο Κοινό των Θεσσαλών και σταδιακά εξελίχθηκε σε σημαντικότατο κέντρο του. Κατά τον 6^ο μ.Χ. αιώνα επισκευάζονται τα τείχη της πόλης από τον Ιουστινιανό. Τον 9^ο μ.Χ. αιώνα η πόλη μετονομάζεται σε Νέες Πάτρεις, ενώ το 1204 περιέρχεται στη δικαιοδοσία του φραγκικού Βασιλείου της Θεσσαλονίκης και το

1218 του Δεσποτάτου της Ηπείρου, σε αντίθεση με την περιοχή της Μενδενίτσας που αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Η σημαντικότερη φάση της ιστορίας των Νέων Πατρών υπήρξε η περίοδος 1268-1318 κατά τη διάρκεια της οποίας αποτέλεσε πρωτεύουσα του κρατιδίου της Μεγάλης Βλαχίας που ιδρύθηκε από τον Ιωάννη Δούκα Κομνηνό το Νόθο, γιο του Δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β'. Το 1275 η Υπάτη δέχθηκε επίθεση από τον Ιωάννη Κομνηνό Παλαιολόγο στην προσπάθεια ανασύνταξης της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, ωστόσο όμως αποκρούστηκε. Το 1319 τμήμα του κρατιδίου των Νέων Πατρών καταλαμβάνεται από τους Καταλανούς οι οποίοι το προσαρτούν στο Δουκάτο των Αθηνών υπό τον τίτλο του Δουκάτου των Νέων Πατρών. Το 1394 η Υπάτη καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς και μετονομάζεται σε Πατρατζίκ παραμένοντας σημαντική έδρα της περιοχής. Το 1832, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους επαναφέρεται το αρχικό αρχαίο όνομά της (ΥΠΠΟ 2015).

Κατά την επανάσταση του 1821 έγιναν σημαντικές μάχες για τον έλεγχο της πόλης (18-4-1821, 5/1821, 2/4/1822), ενώ κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο η Υπάτη πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος. Μετά την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου, οι κατοχικές δυνάμεις συνέλαβαν και εκτέλεσαν 16 κατοίκους της Υπάτης, ως τιμωρία για την συνεισφορά της πόλης στον απελευθερωτικό αγώνα που διεξαγόταν ήδη στα γύρω βουνά. Στις 17 Ιουνίου του 1944 έρχεται το θλιβερό ολοκαύτωμα της πόλης. Από τα 400 σπίτια απέμειναν 25, ενώ μεγάλος υπήρξε ο αριθμός των θυμάτων. Η Υπάτη καταστράφηκε 3 φορές από τους Γερμανούς, στις 17/6/1944, στις 10/8/1944 και στις 12/10/1944 και γι αυτό το κράτος σήμερα έχει χαρακτηριστεί μαρτυρική πόλη³.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ακρόπολη της Υπάτης που βρίσκεται στην κορυφή ενός βράχου νότια του οικισμού. Καταλαμβάνει εδαφικό τμήμα 2.5 περίπου στρεμμάτων, ενώ σύμφωνα με την μεσαιωνική οχυρωματική τακτική, αποτελούσε τμήμα μεγαλύτερου οχυρωματικού έργου. Το κάστρο ανασκάφτηκε και αναδείχθηκε πρόσφατα. Σήμερα είναι επισκέψιμο κι αποτελεί ένα από τα πιο επιβλητικά κι αξιόλογα μνημεία της περιοχής.

Στον Οικισμό της Υπάτης βρίσκεται το Βυζαντινό Μουσείο Φθιώτιδας. Το μουσείο πρώτο-λειτουργήσε το 2007, στεγάζεται στο παλαιό κτήριο στρατώνων που κατασκευάστηκε το 1836 και αναπτύσσεται σε δύο ορόφους. Στο μουσείο έχουν

³ Προεδρικό Διάταγμα 399/7.12.1998, που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ Α277/16.12.1998

συγκεντρωθεί ευρήματα από όλη τη έκταση του σημερινού νομού Φθιώτιδας και καλύπτουν χρονικά την περίοδο από τους παλαιοχριστιανικούς μέχρι τους υστεροβυζαντινούς χρόνους. Αξιόλογη είναι η έκθεση των ψηφιδωτών που εκτίθεται. Στο κεντρικό τμήμα του ορόφου αναπτύσσονται η έκθεση της νομισματικής κυκλοφορίας στη Φθιώτιδα και η νομισματική συλλογή του Κωνσταντίνου Κοτσίλη. Στη νομισματική κυκλοφορία εκτίθενται νομίσματα και νομισματικοί θησαυροί από ποικίλες τοποθεσίες του Νομού, χρονολογούμενα από τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους ως και την οθωμανική περίοδο, ενώ ειδική αναφορά γίνεται στο νομισματοκοπείο των Νέων Πατρών (αρχές 14ου αι.) (ΥΠΠΟ).

Εικόνα 18. Βυζαντινό μουσείο Φθιώτιδας (πηγή: www.oiti.gr)

Στην πόλη της Υπάτης λειτουργεί το Κακογιάννειο Αστεροσχολείο που στεγάζεται στο παλιό κτήριο του Δημοτικού Σχολείου Υπάτης. Το κτήριο παραχωρήθηκε από τον πρώην Δήμο Υπάτης (νυν Δήμο Λαμιέων), ενώ ο εξοπλισμός του χρηματοδοτήθηκε από ζεύγος Υπαταίων, Σταύρου & Ειρήνης Κακογιάννη, το 2008, προς τον Σύλλογο Ερασιτεχνών Αστρονόμων Φθιώτιδας «Ο Ηρακλής». Το αστεροσχολείο αποτελεί κέντρο εκπαίδευσης, έρευνας και διάδοσης της επιστήμης της Αστρονομίας για τους μαθητές και κάθε ενδιαφερόμενο για την επιστήμη της Αστρονομίας. Είναι μια καινοτόμος εκπαιδευτική, ερευνητική και πολιτιστική δραστηριότητα, με μεγάλη απήχηση κυρίως στο μαθητικό κοινό, ενώ το ίδιο ανταποδίδει προς την τοπική κοινωνία τη στήριξη που αυτή της προσφέρει (Δήμος Λαμιέων, Αστεροσχολείο Υπάτης).

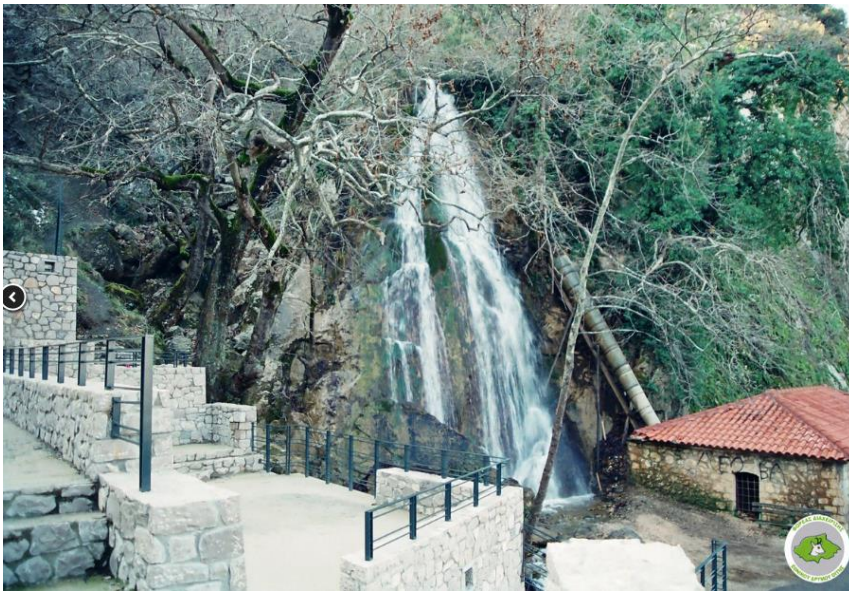
Τέλος, ως προς τα αξιοθέατα της Υπάτης αξίζει να αναφερθούν οι θρησκευτικοί ναοί της, όπως αυτός του Αγίου Νικολάου που αποτελεί παλαιοχριστιανικό μνημείο του 5ου ή 6ου

αιώνα. Άξια προσοχής είναι τα ενσωματωμένα στην τοιχοποιία του ναού σπαράγματα από παλαιότερες κατασκευές. Βυζαντινά κιονόκρανα κοσμούν τις κολόνες του, ενώ σπαράγματα και κολώνες αρχαίων και μεσαιωνικών κτισμάτων βρίσκονται διάσπαρτα στον χώρο. Άλλοι ιεροί Ναοί στην πόλη της Υπάτης είναι η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, η εκκλησία του Αγίου Ηρωδίου, το βυζαντινό εκκλησάκι της Αγίας Σοφίας και η εκκλησία της Αγίας Κυριακής.

Εικόνα 19. Άγιος Νικόλαος καταστραμμένος 1944 (πηγή: <https://ypati.wordpress.com>).

Η φυσική ομορφιά της περιοχής και η θέα προς τον κάμπο του Σπερχειού που προσφέρεται από τη θέση της Υπάτης είναι μαγευτική. Ο γνωστός καταρράκτης των Κρεμαστών (55 μέτρων), ο τελευταίος από σύνολο 33 καταρρακτών που υφίστανται στο φαράγγι Ροδοκάλο δυτικά της Υπάτης, αποτελεί τον πιο γνωστό κι εύκολα προσβάσιμο καταρράκτη που προσφέρεται για αναρρίχηση. Ανατολικά στην είσοδο της Υπάτης από Λαμία υπάρχει εξωραϊσμένη θέση με καταρράκτη, παλιό νερόμυλο και πέτρινες βρύσες.

Εικόνα 20. Καταρράκτης στην είσοδο της Υπάτης (πηγή: www.oiti.gr)

Η Μονή Αγάθωνος, 13 χιλιόμετρα δυτικά της Λουτρόπολης της Υπάτης, σε υψόμετρο 553 μέτρων στην βόρεια κλιτύ της Οίτης, κτισμένη τον 14^ο -15^ο αιώνα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα βυζαντινής εκκλησιαστικής τεχνικής. Η Μονή ιδρύθηκε από τον Όσιο Αγάθωνα κι ονομάστηκε Μονή Αγάθωνα μετά το θάνατό του. Η Ιερά Μονή Αγάθωνα υπέστη πολλές καταστροφές, με κυριότερη την πυρπόληση του καθολικού της από τον Δράμαλη το 1822. Ξεχωρίζει το μεγαλόπρεπο καθολικό αθωνικού τύπου (σταυροειδής τρούλος, σύνθετος τετρακίονιος με ενσωματωμένα τέσσερα παρεκκλήσια), ιστορημένο από τα μέσα του 16ου ή το τέλος του 17ου αιώνα. Σήμερα διασώζονται ελάχιστες τοιχογραφίες λόγω της φθοράς του χρόνου και της καταστροφικής μανίας του Δράμαλη.

Η προσφορά της Μονής στους χρόνους της επανάστασης του 1821 είναι πολύ μεγάλη. Για την επιτυχία του αγώνα διέθεσε και τους ίδιους τους μοναχούς της, οι οποίοι συστρατεύτηκαν με τους αγωνιστές του Πατρατζικιώτη οπλαρχηγού, Μήτσου Κοντογιάννη. Στη Μονή γίνονταν τακτικές συγκεντρώσεις αγωνιστών της Επανάστασης. Στην ίδια μονή διετέλεσε ηγούμενος ο Αρχιμμανδρίτης Γερμανός Δημάκος, ο θρυλικός αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης, ο "παπα-Ανυπόμονος", ο στενός συνεργάτης του Άρη Βελουχιώτη. Το 2000 η Εκκλησία της Ελλάδος τον βράβευσε, με πρόταση του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου, για την αντιστασιακή δράση του. Πλήρης ημερών κοιμήθηκε την Τετάρτη 9 Ιουνίου 2004. Η μονή διαθέτει εκτροφείο 1200 περίπου

στρεμμάτων στο οποίο βρίσκονται ελάφια φασιανοί πέρδικες κ.ά. Σε χώρο δίπλα στη Μονή ο επισκέπτης μπορεί να βρει το μουσείο φυσικής Ιστορίας (Δήμος Λαμιέων).

Εικόνα 21. Ιερά Μονή Αγάθωνος (Πηγή: <http://www.imfth.gr>)

8.2.4 Ιαματική πηγή Πλατυστόμου

Η θερμοκρασία του νερού της πηγής είναι 32 C. (Ιαματική Πηγή Ιασώ)

Χαρακτηριστικά: Θερμό Na- Cl- B - υδροθειούχο, υποτονικό, ασθενώς ραδιενεργό ιαματικό νερό

Θεραπευτικές ενδείξεις: Υδροθεραπεία για ρευματοπάθειες, αρθροπάθειες, δερματοπάθειες, γυναικολογικές παθήσεις

Ποσιθεραπεία για παθήσεις ήπατος, χοληφόρων οδών, πεπτικού συστήματος και ουροφόρων οδών (Σ.ΔΙ.Π.Ε).

Τα Λουτρά Πλατυστόμου βρίσκονται σε απόσταση 35 χλμ. από τη Λαμία και 5 χλμ. από την πόλη της Μακρακώμης, δίπλα στον ομώνυμο οικισμό Πλατύστομο, στους πρόποδες του βουνού Όρθρυος και σε υψόμετρο 420 μ. Ως προς την πλησιέστερη ανατολικά λουτρόπολη της Υπάτης την χωρίζει 23 χιλιόμετρα οδικού δικτύου. Πιστεύεται πως οι πηγές ήταν γνωστές στους αρχαίους Αινιάνες, σίγουρα όμως τις χρησιμοποίησαν οι

Ρωμαίοι. Όταν το 1929 ξεκίνησαν εργασίες για την αξιοποίηση των πηγών και το χτίσιμο της λουτρόπολης, βρέθηκαν ερείπια αρχαίων λουτρικών εγκαταστάσεων, λουτρικά αγγεία και νομίσματα (Δήμος Μακρακώμης). Την ίδια περίοδο δεντροφυτεύτηκε η περιοχή και ανεγέρθηκε Υδροθεραπευτήριο και Ποσιθεραπευτήριο (Σ.ΔΙ.Π.Ε).

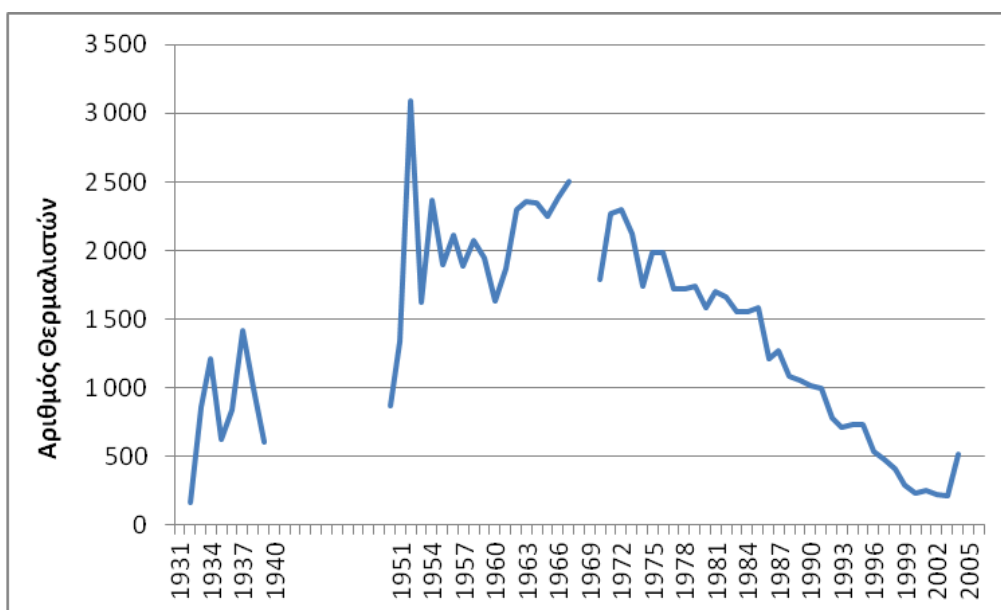
Στο πλατύστομο υπάρχουν δύο θερμομεταλλικές πηγές με διαφορετική σύσταση και χρήση. Η σήμερα αξιοποιημένη πηγή «Ιασώ» που είναι θερμή με θερμοκρασία 32°C και προσφέρεται για λουτρά και πόση νερού και η πηγή «Υγεία» με θερμοκρασία 25.5 °C για πόση νερού.

Σε έκταση περίπου 775 στρεμμάτων χτίστηκαν στο παρελθόν δύο ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Το ένα ξενοδοχείο ήταν πολυτελείας και απευθυνόταν στις εύπορες τάξεις, το δεύτερο ξενοδοχείο ήταν Β' κατηγορίας και απευθυνόταν στους αστούς, ενώ τα ενοικιαζόμενα δωμάτια με κοινόχρηστη κουζίνα και μπάνιο που απευθυνόταν σε λαϊκά κοινωνικά στρώματα, Επίσης, λόγω του ιδιαίτερα αυξημένου αριθμού λουομένων κατά την περίοδο ακμής της λουτρόπολης, είχαν εγκαθιδρυθεί σταθμός χωροφυλακής, Ιερός Ναός, ιατρικό κέντρο, αλλά και καταστήματα διατροφής. Σημαντική για την περιοχή και τη δραστηριότητα ήταν η εμφιάλωση της «Σόδας Πλατυστόμου» που λόγω της υψηλής τιμής της αποτελούσε παροχή μόνο προς τους εύπορους της περιόδου (Πλατύστομο Μακρακώμης).

Σήμερα, προσεγγίζοντας την περιοχή των Λουτρών γίνονται εύκολα αντιληπτές οι πρόσφατες παρεμβάσεις. Στην πλευρά του ποταμού, εκεί που άλλοτε ήταν η πηγή «Ιασώ» δεσπόζει το καινούριο σύγχρονο κτήριο λουτροθεραπείας «Ασκληπιός». Μπορεί κάποιος να διακρίνει τα κατάλοιπα του παλαιού συγκροτήματος προς την πλευρά του ποταμού μόνο. Η πηγή είναι κλεισμένη και εκμεταλλεύσιμη αποκλειστικά από το νέο σύγχρονο συγκρότημα (Τσατσάνη, Αποστόλου 2010-2011: 129) που προσφέρει πληθώρα σύγχρονων θερμαλιστικών και μη υπηρεσιών στους επισκέπτες του (Πλατύστομο Μακρακώμης). Από την ψυχρή πηγή «Υγεία» εξακολουθεί να υφίσταται ανάβλυση ελεύθερη για πόση στο κοινό δίπλα στη ροή του παράπλευρου ποταμού.

Συνεχίζοντας στο ανάντες τμήμα του ποταμού βρίσκεται το εγκαταλελειμμένο παλαιό ξενοδοχείο «Ασκληπιός» όπου στον περίβολό του υπήρχε εστιατόριο, το περίπτερο ποσιθεραπείας κι εργοστάσιο εμφιάλωσης. Σήμερα ολόκληρο αυτό το συγκρότημα είναι εγκαταλελειμμένο. Η θερμαλιστική κίνηση στα Λουτρά Πλατυστόμου μέχρι το 2006

παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα. Εύκολα διαπιστώνεται η πρόωρη κάμψη της επισκεψιμότητας στα εν λόγω Λουτρά σε σχέση με τις υπόλοιπες τουριστικές σημασίες Λουτροπόλεις της Φθιώτιδας.

Διάγραμμα 9. Θερμαλιστική Κίνηση Λουτρών Πλατυστόμου 1931-2006. (πηγή δεδομένων: Παπαγεωργίου 2009 παράρτημα Κεφ 5)

8.2.4.1 Σημεία ενδιαφέροντος περιοχής Λουτρών Πλατυστόμου

Κατευθυνόμενοι ανατολικά του Πλατυστόμου με κατεύθυνση προς Καρπενήσι, συναντάμε την πόλη της Μακρακώμης. Απέχει 31 χιλιόμετρα από τη Λαμία κι έχει 2245 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011 (Wikipedia).

Η αρχαία Μακρά Κώμη φερεται να κτίστηκε από τους Αινιάνες στους λόφους του Προφήτη Ηλία στην περιοχή ανάμεσα Μακρακώμης και Πλατυστόμου. Σήμερα σώζονται σημαντικά υπολείμματα του τοίχους που υπολογίζεται ότι είχε μήκος 1550 μέτρα και ήταν ενισχυμένο με πύργου. (Παπαναγιώτου 1971: 223). Το εσωτερικό τού κάστρου κάλυπτε έκταση 1000 στρ. Προς τα ανατολικά ίσως υπήρχε τριπλή οχύρωση, για λόγους αυξημένης ασφάλειας.

Το κέντρο της Αινιακής Μακράς Κώμης ήταν εύρωστο και εξασφάλιζε την προστασία της πρωτεύουσας Υπάτης. Μέσα στην ακρόπολη και στις πλαγιές των λόφων, βρέθηκαν, κατά καιρούς, από τους αγρότες, επιτύμβιες επιγραφές, καθώς πήλινοι και ορειχάλκινοι αμφορείς. Πάνω στην ακρόπολη, βρέθηκε ορειχάλκινος αμφορέας του 4ου αιώνα π.Χ., που σήμερα κοσμεί τη συλλογή του Μουσείου Δελφών και φέρει την επιγραφή «ΜΑΚΡΑ

ΚΩΜΗ». Η Μακρά Κώμη θεωρείται η δεύτερη μετά την Υπάτη, σπουδαία πόλη των Αινιάνων. Καταστράφηκε από επιδρομή των Αιτωλών το 198 π.Χ. (Δήμος Μακρακώμης). Σημαντική πόλη στην περιοχή είναι η Σπερχειάδα, ενώ λίγο δυτικότερα αυτής και βορειότερα της Άνω Φτέρης, στη νότια όχθη του Σπερχειού βρίσκονται υπολείμματα φρουριακού κλασικού περιβόλου πιθανόν της αρχαίας πόλης «Σπερχειές» η οποία καταστράφηκε κι αυτή το 198 π.Χ. από τους Αιτωλούς. Η περιοχή ονομάζεται Καστρόρραχη και αποτελεί ένα φυσικό οχυρό στο δυτικό άκρο της κοιλάδας του Σπερχειού. Ο τρόπος κατασκευής του τοίχους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι χτίστηκε την ίδια εποχή με' αυτό της Μακράς Κώμης, γύρω στα 300 π.Χ. (Παπαναγιώτου 1971: 235-237).

Κοντά στη θέση της Καστρόρραχης και πολύ κοντά στον οικισμό Παλαιοβράχας βρίσκονται τα λουτρά Παλαιοβράχας, μια πηγή τοπικής σημασίας. Οι εγκαταστάσεις των λουτρών αριθμούν 3 εξωτερικές πισίνες θερμοκρασίας 26 C. Η περίοδος λειτουργίας των λουτρών είναι από Ιούνιο μέχρι Οκτώβριο και δεν διατίθενται εγκαταστάσεις διαμονής και εστίασης (Σ.ΔΙ.Π.Ε).

8.3 Σημεία ενδιαφέροντος περιοχής υπερτοπικής σημασίας.

Αναμφίβολα, πέρα από τα σημεία ενδιαφέροντος που βρίσκονται πλησίον των Ιαματικών πηγών, υπάρχουν και άλλα που είτε έχουν ευρύτερη- υπερτοπική σημασία, είτε βρίσκονται σε κάποια απόσταση από αυτές κι όχι εντός του κοινού δικτύου που τις ενώνει.

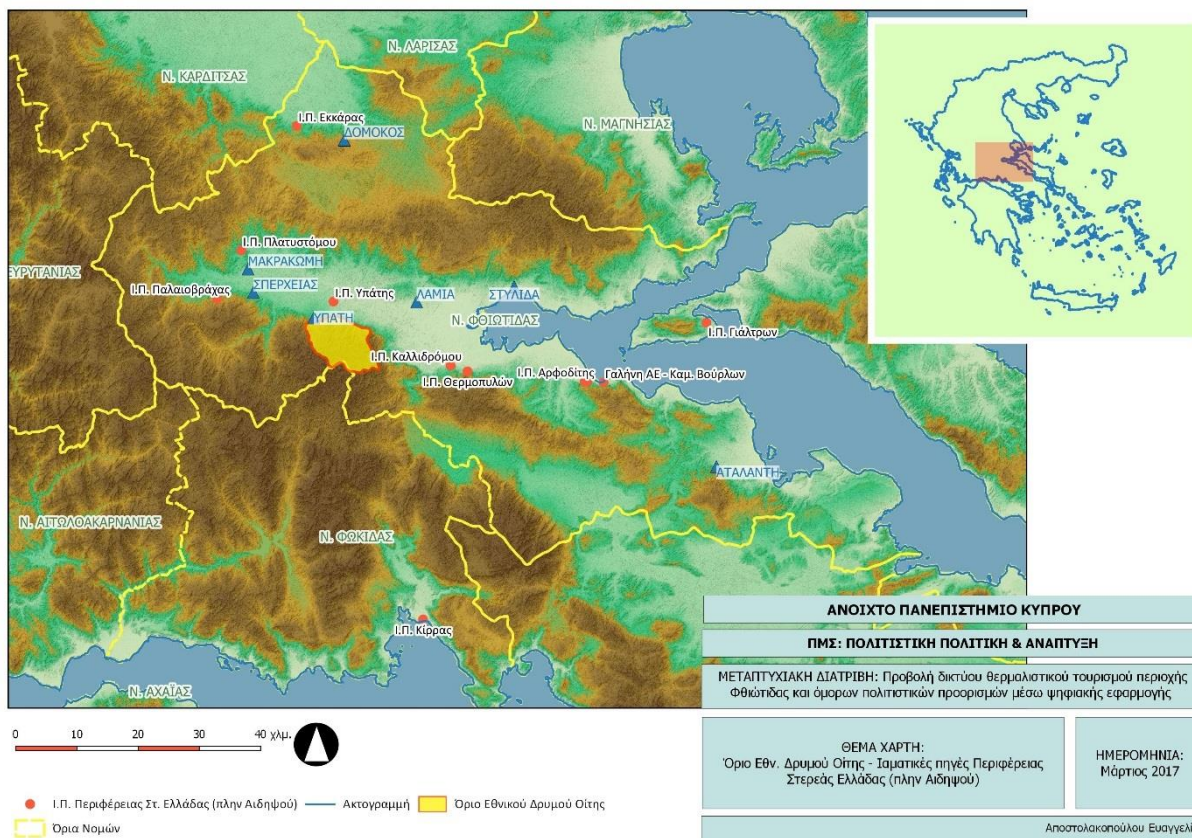
8.3.1 Σημεία ενδιαφέροντος στην πρωτεύουσα της Φθιώτιδας Λαμία.

Χάρην συντομίας αξίζει να αναφερθεί ότι πρόκειται για μια σύγχρονη πόλη στην οποία ο επισκέπτης μπορεί να επισκεφτεί μνημεία (Άγαλμα Αθανασίου Διάκου, κενοτάφιο Αθ. Διάκου, Άγαλμα Στρατιώτη κ.ά.), μουσεία (Αρχαιολογικό Μουσείο Φθιώτιδας, λαογραφικό Μουσείο κ.ά.), πινακοθήκη, βιβλιοθήκη, θέατρα, κινηματογράφους το κάστρο με την μεσαιωνική τοιχοποιία κ.ά.

8.3.2 Εθνικός Δρυμός Οίτης και προστατευόμενη περιοχή Natura N. Φθιώτιδας.

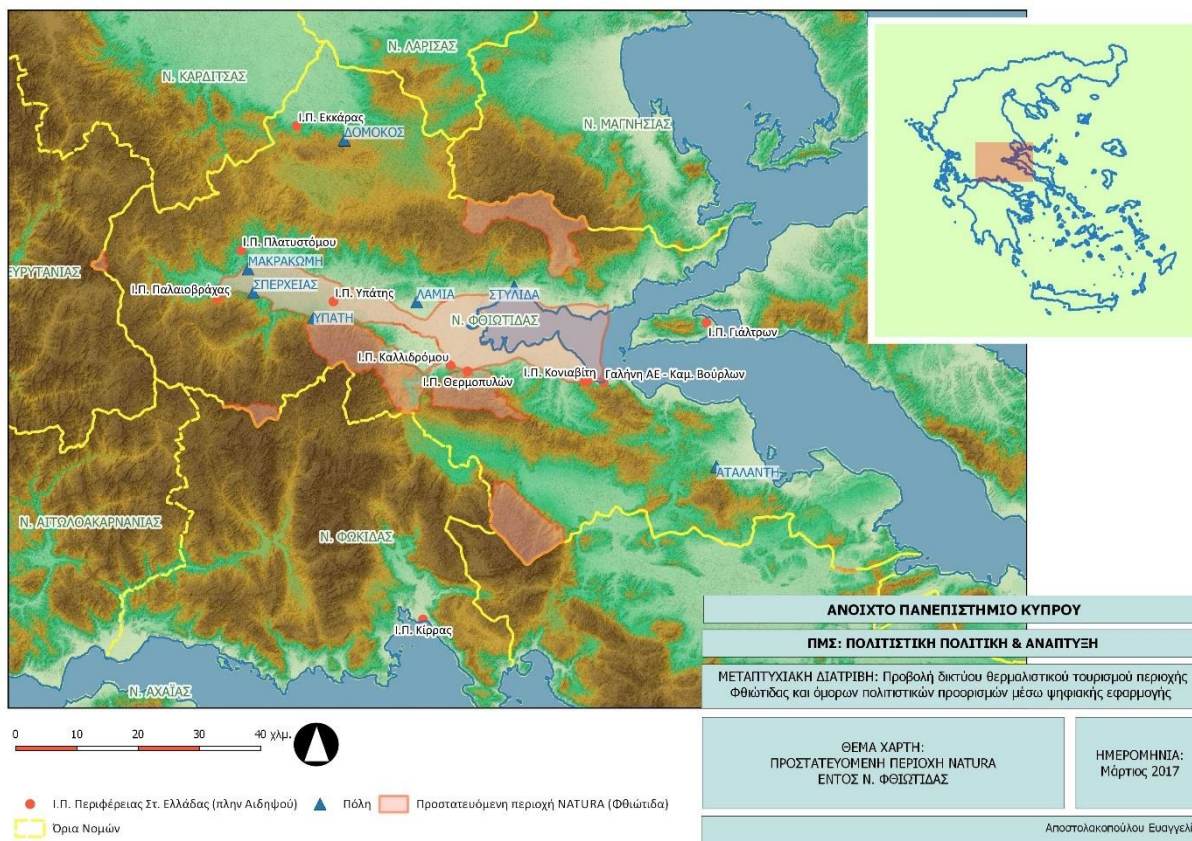
Η Οίτη, γνωστή ως το βουνό των λουλουδιών και του μυθικού ήρωα Ηρακλή, είναι ένα βουνό μοναδικής φυσικής ομορφιάς, με εκτεταμένα δάση από έλατο, σπάνια αλλά και εντυπωσιακά είδη φυτών, πλούσια πανίδα και πολλά νερά, που κατεβαίνουν τις περισσότερες φορές απότομα, μέσα από απόκρημνα και πανέμορφα φαράγγια. Ο μεγαλύτερος καταρράκτης της Στερεάς Ελλάδας, πάνω από τις Κομποτάδες στο Στενοβούνι ξεπερνάει τα 100 μέτρα. Σε αυτή, επίσης, την πλευρά τα μεγαλειώδη φαράγγια έχουν κεντρίσει το ενδιαφέρον και την περιέργεια πολλών αναρριχητών και έχουν γίνει παγκοσμίως γνωστά. Εντυπωσιακά φαράγγια, όπως του Γοργοποτάμου, του Κάκαβου, του Καμαριώτη, του Ροδοκάλου και του Γερακάρη είναι σηματοδοτημένα και κατάλληλα για αναρρίχηση. Αποτελεί το πέμπτο ψηλότερο βουνό της Στερεάς Ελλάδας και βρίσκεται στα όρια των Νομών Φθιώτιδας και Φωκίδας με ψηλότερη κορυφή τον «Πύργο» (Εθνικός Δρυμός Οίτης). Το μισό περίπου της έκτασης του βουνού χαρακτηρίστηκε το 1966 (Β.Δ. 218/1966 ΦΕΚ 56Α) Εθνικός Δρυμός προκειμένου να διατηρηθεί η βιοποικιλότητά του και για την διαφύλαξη των ιδιαίτερων γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών (Δήμος Λαμιέων).

Το βουνό της Οίτης είναι πλούσιο κι ως προς τα ορειβατικά μονοπάτια του. Αυτά ξεκινούν από τα χωριά, που βρίσκονται στους πρόποδες της Οίτης και ανηφορίζουν προς τις κορυφές. Από τη Βόρεια πλευρά ο επισκέπτης μπορεί να ανέβει στην Οίτη από Υπάτη, Λουτρά Υπάτης, Κομποτάδες, Μεξιάτες, ενώ από την Ανατολική πλευρά ανεβαίνει κανείς από το Γοργοπόταμο. Απλουστεύοντας το δίκτυο των ιαματικών πηγών και των λοιπών τουριστικών πόρων που βρίσκονται στην κοιλάδα του Σπερχειού, ενώνεται με το δίκτυο των ορειβατικών μονοπατιών της Οίτης προσφέροντας επιπρόσθετες επιλογές περιήγησης στους επισκέπτες.

Χάρτης 4. Οι Ιαματικές πηγές σε σχέση με τον Εθνικό Δρυμού Οίτης. (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

Στο χάρτη που ακολουθεί παρουσιάζονται οι προστατευόμενες περιοχές Natura του Νομού Φθιώτιδας. Εύκολα διαπιστώνεται η άμεση γειτνίαση των περισσότερων ιαματικών πηγών του νομού με τις προστατευόμενες περιοχές.

Χάρτης 5. Οι Ιαματικές πηγές σε σχέση με τις περιοχές δικτύου NATURA. . (Πηγή: ίδια επεξεργασία)

9 Κεφάλαιο

Διαδικτυακή Εφαρμογή

Στα προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας έγινε σαφές ότι υφίσταται εκείνο το τουριστικό κοινό που ενδιαφέρεται για τις θερμαλιστικές υπηρεσίες, είτε βλέποντας την υδροθεραπεία ως ιατρική μέθοδο στο πλαίσιο μιας θεραπευτικής ή προληπτικής διάστασης της ιατρικής, είτε ως μια διαδικασία για την αναζωογόνηση και συντήρηση της σωματικής και ψυχικής κατάστασης του ατόμου (Σπαθή 2000: 23).

Επιπρόσθετα, αποδείχθηκε επαρκώς η σύνδεση του συγκεκριμένου κοινού με δραστηριότητες άλλων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αλλά και με τον πολιτιστικό τουρισμό. Άλλωστε, η πολιτιστική κληρονομιά που περικλείει τόσο το φυσικό, όσο και το πολιτιστικό περιβάλλον, περιέχει ως ζωντανό τμήμα της τις ιαματικές πηγές (Δημητσάντου-Κρεμέζη 2001).

Ως προς την περιοχή μελέτης αποδείχθηκε ότι η τριτογενοποίηση της παραγωγής της, η ύπαρξη σημαντικού αποθέματος θερμαλιστικών εγκαταστάσεων και ο πλούτος των ιαματικών πηγών θέτουν την ισχυρή βάση για την θερμαλιστική ανάκαμψη της περιοχής. Μιας περιοχής που τουριστικά δεν έχει να επιδείξει σημαντική επισκεψιμότητα.

Τέλος, η παρατηρούμενη αύξηση της συχνότητας των ολιγοήμερων διακοπών υποδηλώνει την προσπάθεια της συμπίεσης στο διάστημα αυτό όλο και περισσότερων δραστηριοτήτων. Ως προς το είδος των τουριστών παρατηρείται επίσης, αύξηση των ανεξάρτητων τουριστών (Lord 1999:1-5). Κατόπιν των παραπάνω, αρχικά θεωρείται πως η ενίσχυση και προώθηση του θερμαλιστικού τουρισμού στην περιοχή της Φθιώτιδας είναι επιβεβλημένη, τόσο για την τοπική ανάπτυξη μέσω την επαναδραστηριοποίησης ενός ολόκληρου κλάδου που σήμερα βρίσκεται σε μαρασμό, όσο και για την εθνική ανάπτυξη, αφού πρόκειται για έναν κλάδο τουρισμού ο οποίος δεν υπόκειται στους χρονικούς περιορισμούς και την εποχικότητα.

Η διαδικτυακή εφαρμογή υπό τη μορφή «χαρτογραφικής αφήγησης» που προτείνεται ως μέσω προώθησης του θερμαλιστικού τουρισμού στη συνέχεια της εργασίας εστιάζει

στην προβολή ενός δικτύου ιαματικών πηγών και θερμοαισθητικών εγκαταστάσεων σε συνδυασμό με το πλούσιο πολιτιστικό και φυσικό απόθεμα της περιοχής.

9.1 Πολιτισμός και Διαδίκτυο

Ένα μουσείο ή πολιτιστικός οργανισμός ή ένας φορέας υπεύθυνος για την διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου μπορεί να εκμεταλλευτεί την επικοινωνιακή λειτουργία του Διαδικτύου για να προσεγγίσει επισκέπτες και να διευρύνει το κοινό του. (Jackson, Bazley et al. 1998.). Η υψηλή δημοτικότητα του Διαδικτύου σε συνδυασμό με τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των χρηστών του και το χαμηλό κόστος δημιουργίας ενός δικτυακού τόπου συγκριτικά με τα πολλαπλά προσδοκώμενα οφέλη αποτελούν τους λόγους εκείνους για τους οποίους οι πολιτιστικοί οργανισμοί ή οι φορείς για την διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς ενός τόπου επιθυμούν να συνδεθούν στο Διαδίκτυο (Καβακλή, Μπακογιάννη 2002).

Ένας δικτυακός τόπος, είτε πρόκειται για μια ιστοσελίδα ενός οργανισμού, είτε για μια ψηφιακή εφαρμογή, όπως στην προκείμενη περίπτωση, επιδιώκει την ενθάρρυνση και υποστήριξη της φυσικής επίσκεψης στον πολιτιστικό προορισμό (ιαματικές πηγές εν προκειμένω με τους όμορους φυσικούς και πολιτιστικούς προορισμούς), ενώ ο ίδιος ο διαδικτυακός αυτός τόπος μπορεί να ικανοποιήσει τους επισκέπτες και να τους προσφέρει μια γνήσια εκπαιδευτική δικτυακή εμπειρία (Καβακλή, Μπακογιάννη 2002, Γιαννακίδης 2015:133-155). Σε κάθε περίπτωση, αποτελέσματα ερευνών αποδεικνύουν ότι το κοινό εκτιμά την ύπαρξη πολιτιστικής πληροφορίας στο Διαδίκτυο και πως το Διαδίκτυο μπορεί να αποτελέσει τον δίαυλο επικοινωνίας ανάμεσα σε πολιτιστικό οργανισμό/φορέα και το κοινό τους (Schweibenz, 1998: 185-200).

Τα ψηφιακά πολιτιστικά προϊόντα είναι δυνατόν να ενισχύσουν την ενασχόληση – διάδραση του κοινού, αφού ενσωματώνοντας το στοιχείο της αφήγησης προσδίδουν μια παιγνιώδη μορφή στη μάθηση. Επιπρόσθετα η αναζήτηση και η αξιολόγηση της πληροφορίας απαιτούν την ενεργό συμμετοχή του κοινού που πλέον προσπερνά το ρόλο του απλού καταναλωτή. Πρέπει όμως να γίνει απολύτως σαφές ότι τα ψηφιακά πολιτιστικά προϊόντα δεν αποτελούν πανάκεια, ούτε εγγύηση επιτυχίας των επικοινωνιακών στόχων ενός Πολιτιστικού Οργανισμού (Γιαννακίδης 2015:133-135).

Η ιστοσελίδα αποτελεί τη «βιτρίνα» του οργανισμού στο πλέον ανταγωνιστικό περιβάλλον του Διαδικτύου. Αλλά ακόμη κι αν δεν πρόκειται για την ιστοσελίδα ενός οργανισμού, αλλά μια εφαρμογή πολιτιστικού περιεχομένου, οφείλει να είναι πειστική και ολοκληρωμένη, αφού οι αυξημένες ταχύτητες πρόσβασης στο Διαδίκτυο, αλλά κι ο τεράστιος αριθμός των χρηστών θα την καταστήσουν ή όχι αποδεκτή στη συνείδηση του κοινού. Με τον τρόπο αυτό ένας πολιτιστικός οργανισμός μπορεί να προσεγγίσει τους επισκέπτες του και να διευρύνει το κοινό του (Καβακλή, Μπακογιάννη 2002)

9.2 Γενικές αρχές δημιουργίας της δικτυακής εφαρμογής.

Οι γενικές αρχές δημιουργίας μιας ιστοσελίδας συμπεκνώνονται παρακάτω:

Μια ιστοσελίδα:

- Πρέπει να είναι φιλική προς το χρήστη (ευκολία στη χρήση κ)
- Πρέπει να έχει σύγχρονη ξεχωριστή σχεδίαση
- Πρέπει να είναι γρήγορη (χρόνος απόκρισης, χρόνος προβολής εικόνων να είναι μικρός κ)
- Πρέπει να είναι λειτουργική (συμβατή με όλους τους browsers, σε περισσότερες από μία γλώσσες)
- Πρέπει να είναι εύκολα πλοηγούμενη (να μην περιέχει συνδέσμους που δεν λειτουργούν κ.ά.) (World Best).

Οι προδιαγραφές που οφείλει να πληροί ένας ιστότοπος πολιτιστικού ενδιαφέροντος συνοψίζονται ως εξής: διαφανής, αποδοτικός, συντηρήσιμος, προσβάσιμος, ανθρωποκεντρικός, αλληλεπιδραστικός, πολύγλωσσος, διαλειτουργικός, διαχειρίσιμος και διατηρήσιμος (Οδηγός Αρχών Ποιότητας). Αν και στην προκείμενη περίπτωση δεν πρόκειται για έναν διαδικτυακό τόπο ενός πολιτιστικού οργανισμού, αλλά για μια ψηφιακή διαδικτυακή εφαρμογή η οποία θα μπορούσε να βρίσκεται μέσα σε ένα τέτοιο ιστότοπο, καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε να ακολουθηθούν οι παραπάνω αρχές. Η εφαρμογή που φέρει τον τίτλο «Περιήγηση στις ιαματικές πηγές της Φθιώτιδας» και αποτελεί μια «αφήγηση» σε συνδυασμό με χάρτες εδράστηκε πάνω στην έτοιμη πλατφόρμα της ESRI. Η ESRI μέσω του ιστοτόπου (<http://storymaps.arcgis.com>) παρέχει τη δυνατότητα φιλοξενίας ιστοχώρου στον οποίο να παρουσιάζεται μια τέτοιου είδους «αφήγηση» συνδυάζοντας χάρτες, κείμενα, φωτογραφίες κ.ά. χωρίς την χρήση κώδικα.

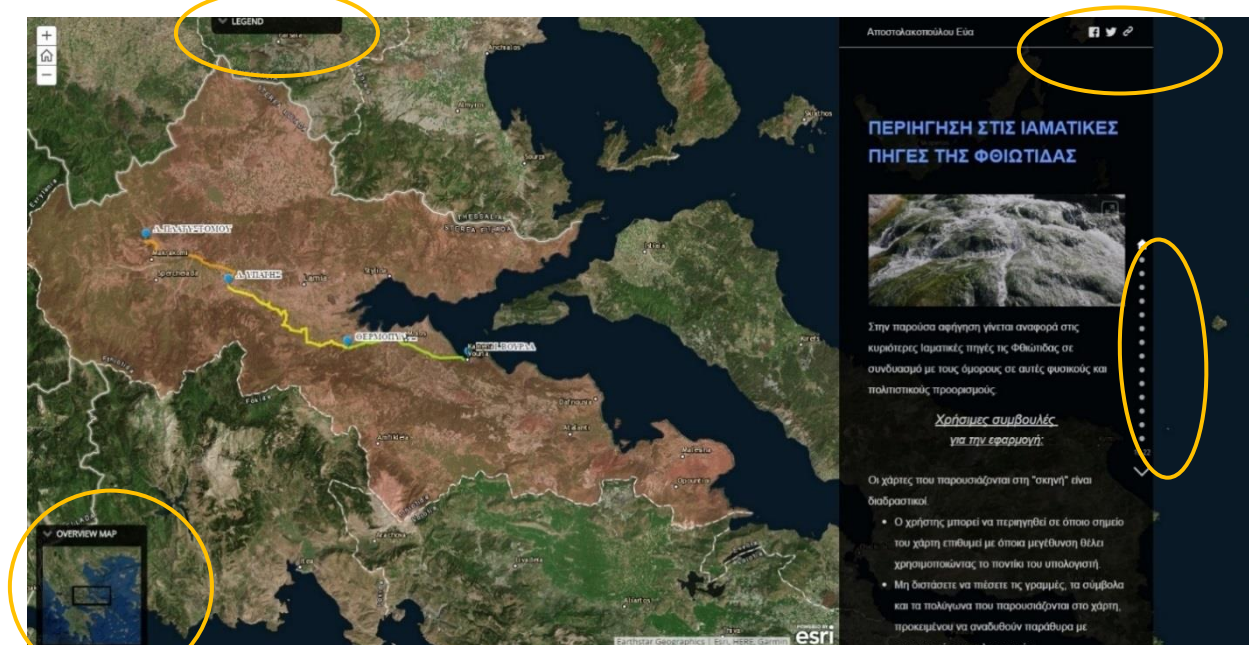
Η πλατφόρμα της ESRI που χρησιμοποιήθηκε για την δημιουργία της εφαρμογής, περιέχει έτοιμα, σύγχρονα, φιλικά, layouts για τις παρουσιάσεις-αφηγήσεις, για τα οποία ωστόσο, δεν παρέχεται μεγάλη δυνατότητα περαιτέρω παραμετροποίησής τους. Το πώς ή το πού παρουσιάζονται τα εργαλεία της εφαρμογής προς τον χρήστη-επισκέπτη, είναι προκαθορισμένα από την πλατφόρμα κι ο δημιουργός της «αφήγησης» έχει περιορισμένες επιλογές. Στην εφαρμογή μπορούν να μεταφορτωθούν κείμενα, εικόνες, βίντεο σε συνδυασμό με τα ελεύθερα κι ανοικτά χαρτογραφικά υπόβαθρα που προτείνει (πχ Google maps, open street maps κ.ά.). Λόγω της οπτικής απεικόνισης οικείων και χρησιμοποιούμενων σε πολλές εφαρμογές χαρτογραφικών υποβάθρων, η εφαρμογή καθίσταται εύκολα φιλική στον χρήστη, αφού ήδη γνωρίζει πώς να κινηθεί σε έναν τέτοιο χάρτη (μετακίνηση, μεγέθυνση).

Στους χάρτες αυτούς έχουν προστεθεί τα σημεία ενδιαφέροντος είτε μέσω εργαλείων που παρέχονται προς το δημιουργό της «αφήγησης» κατά τη διαδικασία «χτισίματος» της εφαρμογής, είτε μέσω μεταφόρτωσης στη σελίδα από υφιστάμενες χαρτογραφικές βάσεις δεδομένων διανυσματικού τύπου. Για παράδειγμα το πολύγωνο του Νομού Φθιώτιδας λήφθηκε από το Geodata.gov.gr (Το geodata.gov.gr προσφέρει ανοικτά γεωχωρικά δεδομένα και υπηρεσίες για την Ελλάδα, αποτελώντας έναν εθνικό κατάλογο ανοικτών δεδομένων, μία INSPIRE-συμβατή Υποδομή Γεωχωρικών Πληροφοριών). Σε όλα τα διανυσματικά δεδομένα του χάρτη -ιαματικές πηγές και σημεία ενδιαφέροντος που παρουσιάζονται στον χάρτη- υπάρχει διασύνδεση με φωτογραφικό υλικό του σημείου και κάποιες πληροφορίες που έχουν εισαχθεί από τον δημιουργό της «αφήγησης».

Η όλη διαδικασία δημιουργίας της «αφήγησης» με την χρήση της έτοιμης πλατφόρμας της ESRI κρίνεται βατή και δεν απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις προγραμματισμού. Το μόνο που χρειάζεται είναι η επιμονή για την εύρεση και χρήση των κατάλληλων εργαλείων που διατίθενται από την πλατφόρμα. Οι όποιες δυσκολίες ή απορίες δημιουργήθηκαν στη διάρκεια της δημιουργίας της παρούσας αφήγησης ξεπεράστηκαν με τη χρήση του Forum των χρηστών της πλατφόρμας.

9.3 Η ψηφιακή εφαρμογή

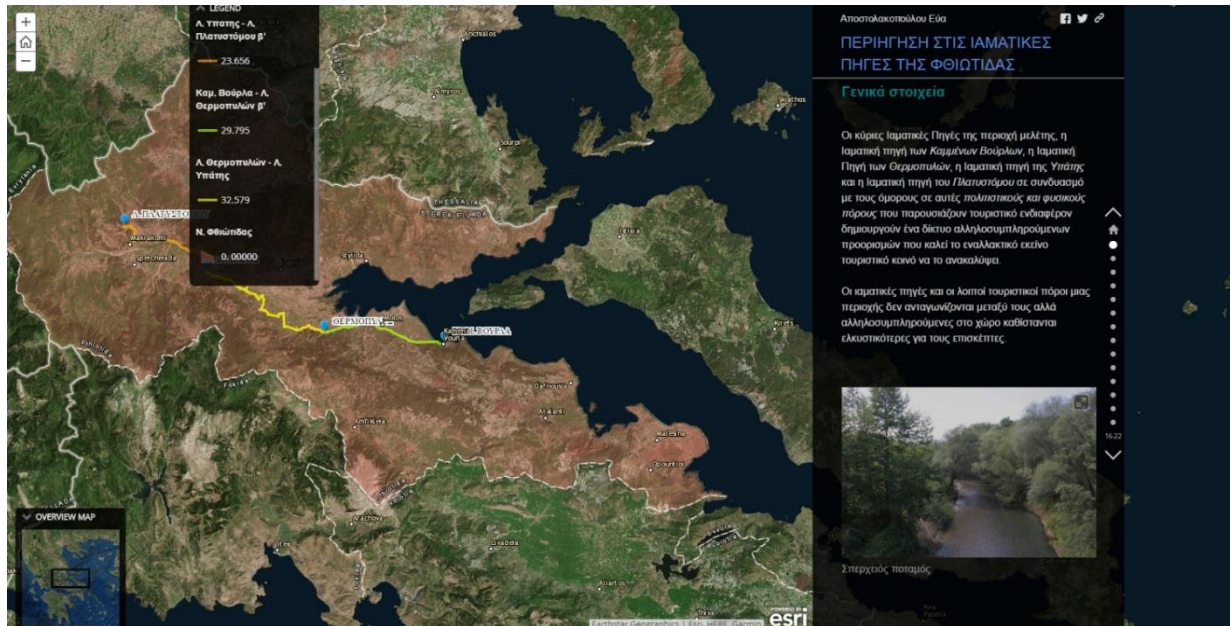
Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρηθεί η παρουσίαση κάποιων ενοτήτων της ψηφιακής εφαρμογής, προκειμένου να γίνουν κατά το δυνατόν πιο σαφείς οι δυνατότητές της, να γίνει αντιληπτή η απλότητα και η λειτουργικότητά της και να εκτιμηθούν τα οφέλη της.

Εικόνα 22. Πρώτη ενότητα ψηφιακής εφαρμογής.

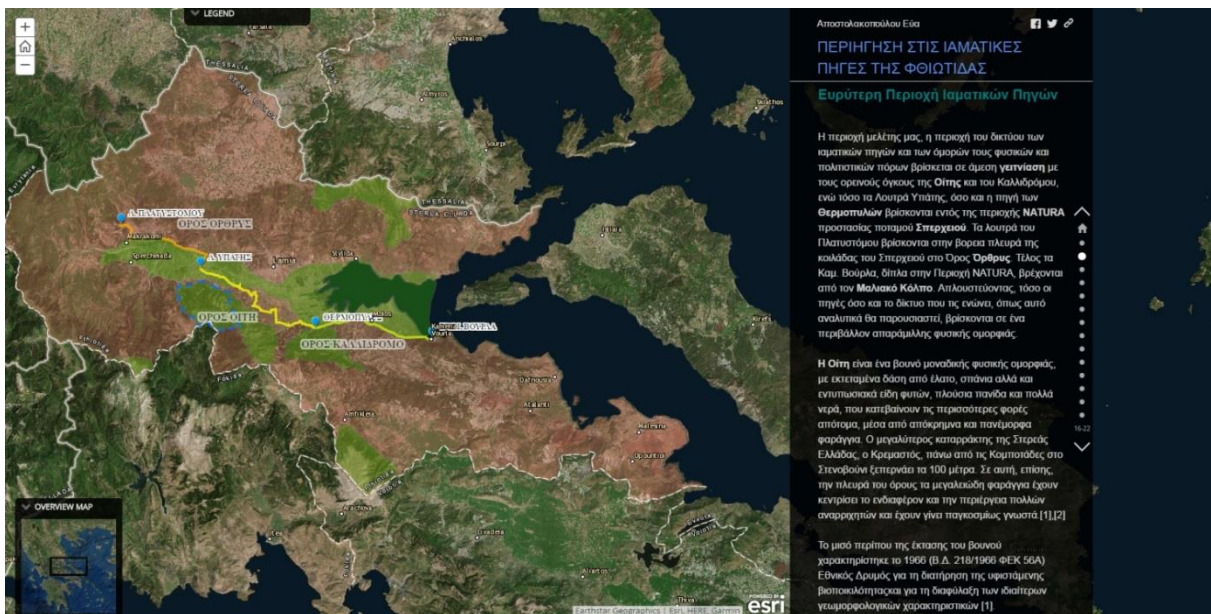
Στην παραπάνω εικόνα [Εικόνα 22] παρουσιάζεται η πρώτη ενότητα της ψηφιακής εφαρμογής. Αριστερά βρίσκεται η περιοχή του χάρτη, ενώ στο δεξί μέρος φιλοξενείται η περιοχή του κειμένου και των φωτογραφιών. Στο πάνω μέρος της περιοχής του χάρτη υπάρχει το υπόμνημα του χάρτη, ενώ στο κάτω αριστερό τμήμα παρουσιάζεται η περιοχή του χάρτη σε ένα ευρύτερο μικρότερης κλίμακας χάρτη. Δεξιά βρίσκεται η περιοχή του κειμένου στην οποία έχει αναρτηθεί και φωτογραφία. Στην περιοχή αυτή εμφανίζονται οι τελείες που αντιστοιχούν στις ενότητες της παρουσίασης – αφήγησης. Ο χρήστης επιλέγει τις τελείες για να προχωρήσει η περιήγηση ή μπορεί να κυλήσει την ροδέλα του ποντικιού όταν ο κέρσορας βρίσκεται πάνω από το πεδίο του κειμένου. Προκειμένου, ο χρήστης να εξοικειωθεί με την εφαρμογή οι παραπάνω οδηγίες χρήσεις αναφέρονται στην πρώτη σελίδα της περιήγησης. Σημαντική είναι επίσης, η δυνατότητα διαμοιρασμού της σελίδας στο facebook, στο tweeter ή σε οποιοδήποτε άλλο ιστότοπο, μέσω των εικονιδίων που βρίσκονται πάνω δεξιά. Η εύκολη διαδικασία διαμοιρασμού της αφήγησης/παρουσίασης μπορεί να αυξήσει εκθετικά την επισκεψιμότητά της και να αντληθούν τα ανάλογα οφέλη.

Στη δεύτερη ενότητα της ψηφιακής εφαρμογής [Εικόνα 23] τα περιεχόμενα του χάρτη δεν αλλάζουν, παρά στο πεδίο κειμένου εκτίθεται μια σύντομη περιγραφή του τί θα ακολουθήσει. Στην εικόνα που ακολουθεί παρουσιάζεται η δεύτερη ενότητα με την περιγραφή του περιεχομένου της παρουσίασης να αναγράφεται στο πεδίο κειμένου και με το υπόμνημα ανοικτό στην περιοχή του χάρτη. Στο υπόμνημα μπορεί κάποιος να διακρίνει τα μήκη των διαδρομών μεταξύ των ιαματικών πηγών.

Εικόνα 23. Δεύτερη ενότητα ψηφιακής εφαρμογής.

Στην τρίτη ενότητα [Εικόνα 24] επί του χαρτογραφικού υποβάθρου της Google τίθενται οι κύριες ιαματικές πηγές της Φθιώτιδας, οι διαδρομές μεταξύ των ιαματικών πηγών, οι προστατευόμενες περιοχές NATURA, καθώς και ο Δρυμός της Οίτης, ούτως ώστε ο διαδικτυακός επισκέπτης της να αποκτήσει μια σαφή εικόνα της γειτνίασης των ιαματικών πηγών με τους ευρύτερους φυσικούς πόρους υπερτοπικής σημασίας της περιοχής. Στην περιοχή του κειμένου, υφίστανται πληροφορίες για το δρυμό Οίτης, για τους ορεινούς όγκους της περιοχής, αλλά και τις δραστηριότητες που μπορεί ο επισκέπτης να κάνει.

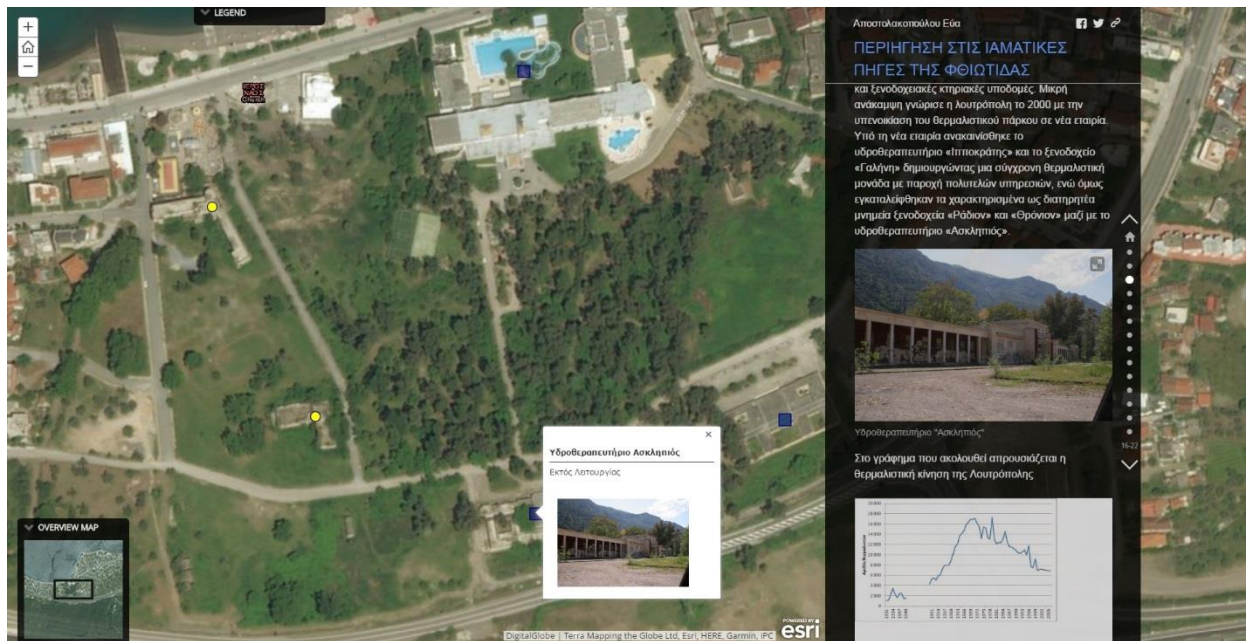

Εικόνα 24. Τρίτη ενότητα ψηφιακής εφαρμογής. Ευρύτερη περιοχή Ιαματικών πηγών και Φυσικοί πόροι υπερτοπικής σημασίας.

Στη συνέχεια και ξεκινώντας από την Ιαματική πηγή των Καμένων Βούρλων αρχίζει η περιήγηση στις ιαματικές πηγές της Φθιώτιδας [Εικόνα 25]. Στην περιοχή του χάρτη παρουσιάζεται το θερμαλιστικό πάρκο των Καμένων Βούρλων με επισημάνσεις στα θερμαλιστικά κέντρα αυτού (τετράγωνα) και στα παλαιά εγκαταλελειμμένα ξενοδοχεία που έχουν χαρακτηριστεί ως μνημεία (κύκλοι). Στη μεγέθυνση του χάρτη [Εικόνα 26] μπορεί εύκολα ο επισκέπτης να διακρίνει τα κτήρια και τις διαδρομές του θερμαλιστικού πάρκου, ενώ πατώντας σε κάποιο από τα σημεία που έχουν επισημανθεί να αναζητήσει επεξηγήσεις και φωτογραφίες στα αναδυόμενα παράθυρα.

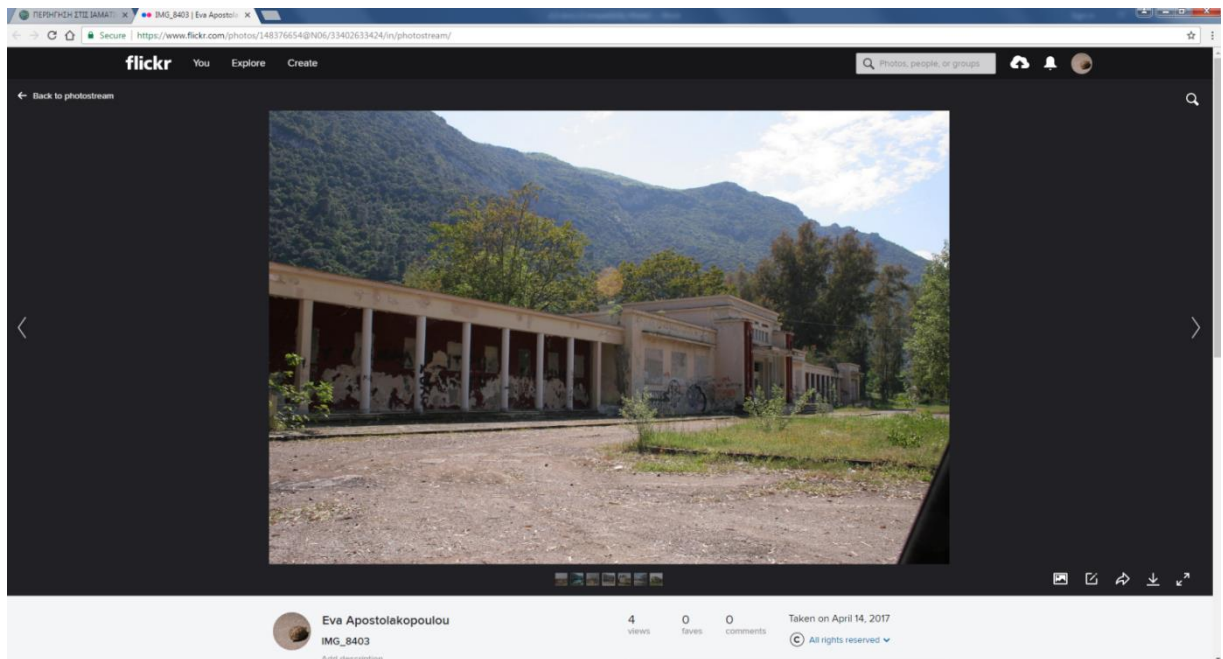

Εικόνα 25. Ενότητα Ιαματικής πηγής Καμένων Βούρλων

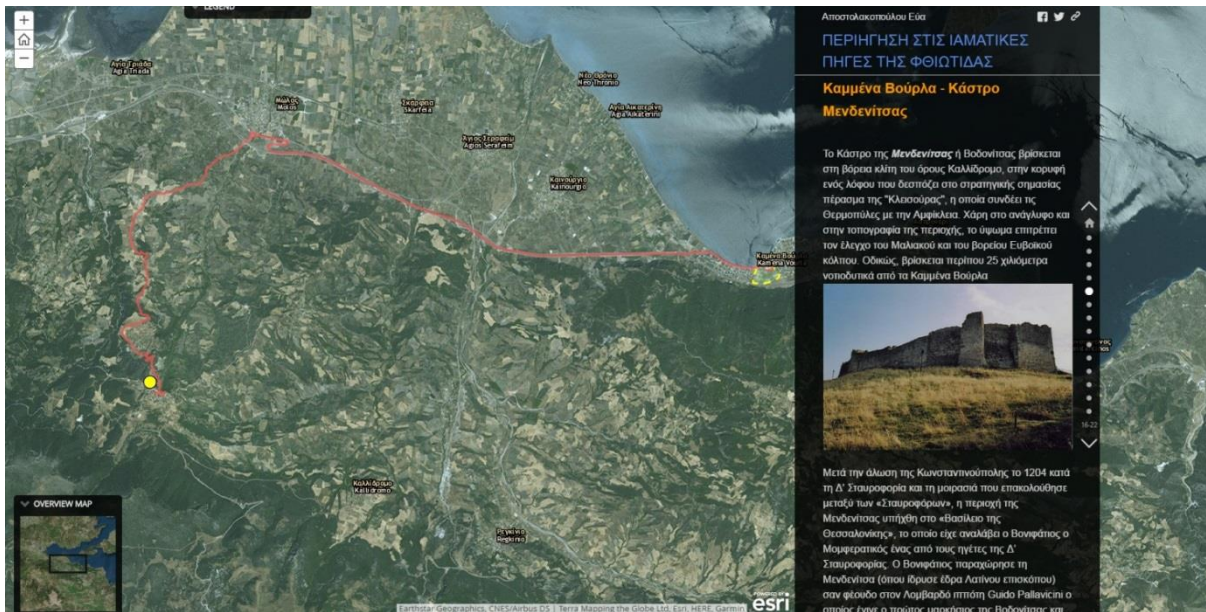
Εικόνα 26. Μεγέθυνση χάρτη ενότητας Ιαματικής πηγής Καμ. Βούρλων με αναδυόμενο παράθυρο του υδροθεραπευτηρίου Ασκληπιός.

Επιλέγοντας την φωτογραφία στο παράθυρο που έχει αναδυθεί, ο internet browser που χρησιμοποιεί ο επισκέπτης ανοίγει ένα νέο παράθυρο και τον μεταφέρει σε έναν άλλο δικτυακό τόπο που έχει δημιουργηθεί και περιέχει σχετικές φωτογραφίες μεγαλύτερης ανάλυσης. Ο ιστότοπος αυτός είναι ο δημοφιλής www.flickr.com στον οποίο έχει δημιουργηθεί λογαριασμός κι έχουν μεταφορτωθεί φωτογραφίες που να βρίσκονται σε διασύνδεση με την ψηφιακή εφαρμογή περιήγησης [Εικόνα 27].

Εικόνα 27. Ανάδυση νέου παραθύρου στον ιστότοπο www.flickr.com στον οποίο έχουν μεταφορτωθεί σχετικές φωτογραφίες σε διασύνδεση με την ψηφιακή εφαρμογή αφήγησης.

Προχωρώντας σε επόμενη ενότητα παρουσιάζεται η διαδρομή προς το Κάστρο Μενδενίτσας ως πολιτιστικός προορισμός όμορος της Ιαματικής Πηγής των Καμένων Βούρλων. Η διαδρομή φαίνεται στο πεδίο του χάρτη με κόκκινη γραμμή και εισήχθη μέσα στην εφαρμογή αφού πρώτα υπολογίστηκε αυτόματα στο Google Earth. Ως γνωστόν, το Google Earth μπορεί και υπολογίζει διαδρομές και χιλιομετρικές αποστάσεις θέτοντάς του την αφετηρία και τον προορισμό. Η διαδρομή που προσδιορίζει μπορεί να εξαχθεί και να εισαχθεί μετά στην εφαρμογή μας. Στο πεδίο κειμένου αναγράφονται πληροφορίες ιστορικές για το εν λόγω κάστρο, ενώ έχει μεταφορτωθεί και φωτογραφικό υλικό.

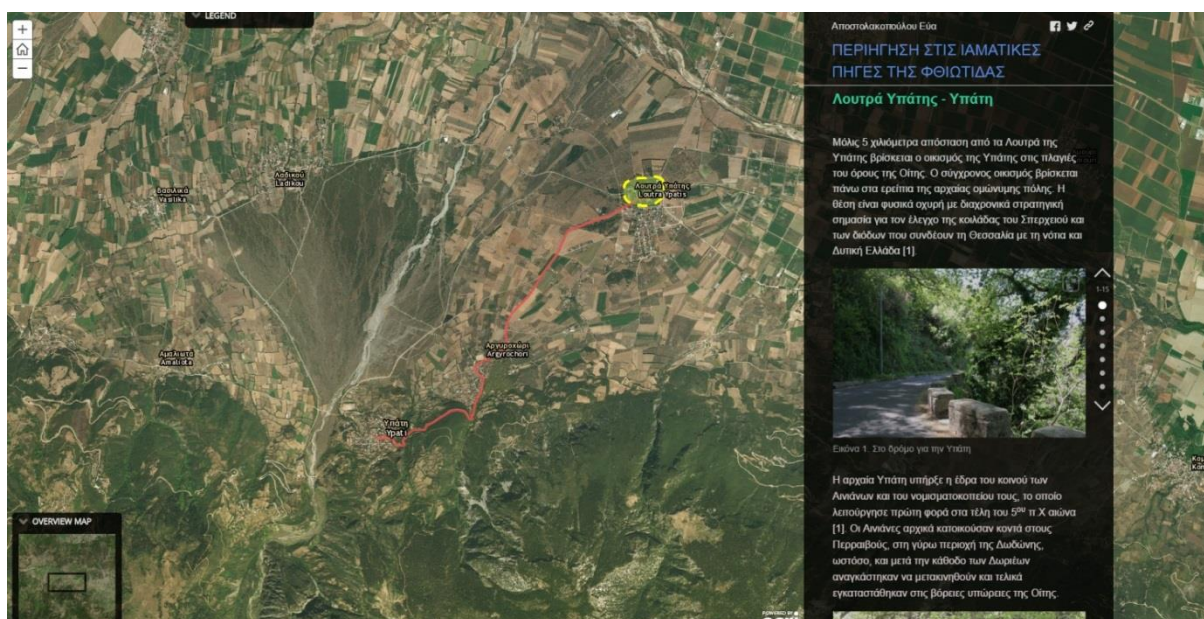
Εικόνα 28. Η διαδρομή προς το Κάστρο Μενδενίτσας από την Ιαματική Πηγή των Καμένων Βούρλων

Με όμοιο τρόπο έχουν γίνει και οι υπόλοιπες ενότητες για τις υπόλοιπες ιαματικές πηγές. Για τα Λουτρά Υπάτης υφίσταται ενότητα στην οποία παρουσιάζεται η περιοχή του πάρκου της πηγής με την πηγή και το υδροθεραπευτήριο. Τα σημεία ενδιαφέροντος που είναι στον χάρτη συνοδεύονται από φωτογραφικό υλικό στα παράθυρα που αναδύονται μόλις επιλέξουμε το σημείο. Στο πεδίο κειμένου βρίσκονται φωτογραφίες και κείμενα για την πηγή και τα σημεία ενδιαφέροντος εντός της λουτρόπολης [Εικόνα 29].

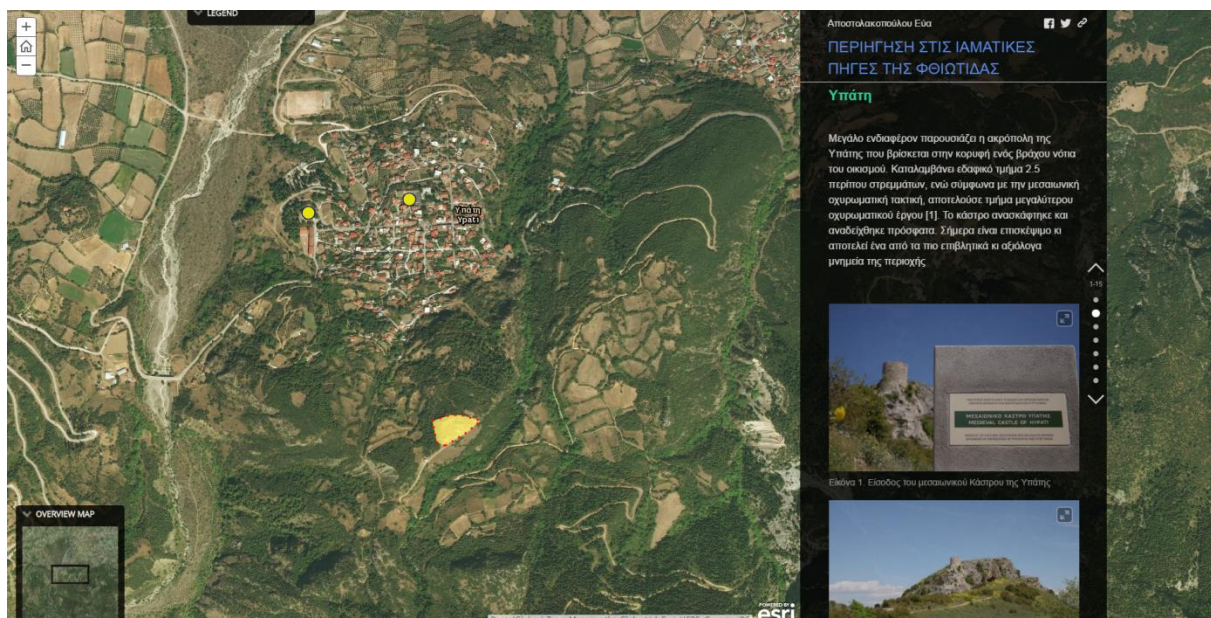
Εικόνα 29. Ενότητα Ιαματικής Πηγής Λουτρών Υπάτης.

Ακολουθεί η διαδρομή από τα Λουτρά Υπάτης προς τον οικισμό της Υπάτης. Στο πεδίο κειμένου υπάρχουν φωτογραφίες της διαδρομής και ιστορικά στοιχεία για την πόλη της Υπάτης [Εικόνα 30].

Εικόνα 30. Ενότητα διαδρομής Από τα Λουτρά Υπάτης προς τον οικισμό της Υπάτης

Στη συνέχεια ακολουθεί η ενότητα των σημείων ενδιαφέροντος που μπορεί κάποιος να επισκεφτεί στην Υπάτη.

Εικόνα 31. Ενότητα σημείων ενδιαφέροντος της Υπάτης

Η εκκίνηση της εφαρμογής γίνεται με την πληκτρολόγηση του συνδέσμου <http://arcgis/2ptqAqk> στην περιοχή διευθύνσεων του internet browser που

χρησιμοποιεί ο χρήστης. Ένας πολιτιστικός οργανισμός ή φορέας διαχείρισης των ιαματικών πηγών και θερμαλιστικών πόρων θα μπορούσε να αναρτήσει στην ιστοσελίδα του ή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που χρησιμοποιεί για την άμεση επικοινωνία με το κοινό του τον εν λόγω σύνδεσμο προκειμένου ο επισκέπτης να μπορέσει να την ανακαλύψει και να την χρησιμοποιήσει. Ο περαιτέρω διαμοιρασμός της εφαρμογής μπορεί να επιτευχθεί με την εκ νέου ανάρτησή της στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης των επισκεπτών, εφόσον το επιθυμήσουν, μέσω των εργαλείων που αναπτύχθηκαν ανωτέρω.

10 Κεφάλαιο

Επίλογος

Ανακεφαλαιώνοντας, καταλήγουμε στο ότι αναδείχθηκε η ύπαρξη εκείνου του τμήματος του τουρισμού που ενδιαφέρεται για τον θερμαλιστικό τουρισμό, είτε αντιλαμβάνοντάς τον ως ιατρική μέθοδο στο πλαίσιο μιας θεραπευτικής ή προληπτικής διάστασης της ιατρικής, είτε ως μια διαδικασία για την αναζωογόνηση και συντήρηση της σωματικής και ψυχικής κατάστασης του ατόμου. Απλουστεύοντας, αποδείχθηκε η ζήτηση τέτοιου είδους υπηρεσιών. Στη συνέχεια συνδέθηκε το κοινό αυτό με το κοινό του πολιτιστικού τουρισμού. Άλλωστε, από την ιστορική αναδρομή του θερμαλισμού που αναπτύχθηκε αρκετά διεξοδικά, εύκολα προκύπτει η αδιάρρηκτη σχέση που υφίσταται μεταξύ ιαματικών πηγών και πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας ενός τόπου.

Ταυτόχρονα, η τριτογενοποίηση της παραγωγής της περιοχής μελέτης, η ύπαρξη τόσο πλούσιων ιαματικών πόρων, αλλά και το υφιστάμενο απόθεμα σε θερμαλιστικές και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις της περιοχής, θέτουν τις ισχυρές εκείνες βάσεις για τον τουριστικό επαναπροσδιορισμό της Φθιώτιδας προς την κατεύθυνση του θερμαλιστικού τουρισμού.

Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται μέσω της εργασίας η ψηφιακή εφαρμογή περιήγησης στις ιαματικές πηγές σε συνδυασμό με τους όμορους φυσικούς και πολιτιστικούς προορισμούς ως ένα ψηφιακό πολιτιστικό προϊόν για την προώθηση του θερμαλιστικού τουρισμού στην περιοχή της Φθιώτιδας. Προφανώς, μια τέτοια εφαρμογή δεν αποτελεί, όπως αναφέρθηκε, πανάκεια, αλλά θα μπορούσε να έχει θετικά αποτελέσματα στο όλο και ευρύτερο ψηφιακό πολιτιστικό και τουριστικό σύγχρονο περιβάλλον.

Η συγκεκριμένη προτεινόμενη εφαρμογή εδράζεται σε μια έτοιμη εμπορική πλατφόρμα που διατίθεται ελεύθερα κι ως εκ τούτου υπόκειται στους περιορισμούς που έχουν τεθεί κατά την κατασκευή της πλατφόρμας. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η εφαρμογή δεν είναι αυτόνομη και όποτε θελήσει ο διαχειριστής της πλατφόρμας της ESRI μπορεί να διακόψει την μεταφόρτωσή της. Μικρή παραμετροποίηση του Layout, περιορισμοί ως

προς τον τύπο των αναρτούμενων πληροφοριών, αλλά και η μη ύπαρξη αυτόνομου, ξεχωριστού κι εύκολα προσβάσιμου ιστότοπου που να παρουσιάζει την εφαρμογή αποτελούν ενδεικτικά κάποιους βασικούς περιορισμούς και οριοθετήσεις της εφαρμογής.

Κρίνεται ότι η διεπιστημονική συνεργασία για την δημιουργία αντίστοιχων εφαρμογών που να εστιάζουν αποκλειστικά στις ανάγκες του θερμοαλιστικού προϊόντος, χωρίς να στηρίζονται σε κάποια έτοιμη πλατφόρμα και στους περιορισμούς της, θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας πιο ολοκληρωμένης και δυναμικής εφαρμογής. Εικονικές περιηγήσεις, απευθείας εικόνες και βίντεο μέσω κάμερας για κάθε προορισμό, παροχή εξειδικευμένων πληροφοριών για επιπλέον δραστηριότητες (πχ για ποδηλασία, για ορειβασία, αναρρίχηση) θα μπορούσαν να είναι λίγες μόνο από τις επιπλέον δυνατότητες μιας εφαρμογής δομημένης εξ αρχής κι εξ ολοκλήρου από έμπειρους επαγγελματίες. Τέλος, η εφαρμογή που στο πλαίσιο της εργασίας εκπονήθηκε, περισσότερο προσπαθεί να παρουσιάσει τις δυνατότητες ενός ψηφιακού προϊόντος, έστω κι ελεύθερου, και δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη. Οι πολιτιστικοί και φυσικοί προορισμοί στην περιοχή μελέτης δεν εξαντλούνται σε αυτούς που παρουσιάζονται στην ψηφιακή «αφήγηση», αλλά ωστόσο θεωρείται πως δίδεται μια καλή αίσθηση των σύγχρονων ψηφιακών δυνατοτήτων χαρτογραφικών παρουσιάσεων.

Η διαδρομή που προτείνεται ή ορθότερα το δίκτυο ιαματικών πηγών σε συνδυασμό με τους όμορους πολιτιστικούς και φυσικούς προορισμούς θα μπορούσε να έχει ενδιαφέρον για πολλά είδη τουρισμού. Αναμφίβολα, ένας φυσιολάτρης θα μπορούσε ευχάριστα να περιηγηθεί στη διαδρομή αυτή, ενώ μια ποδηλατική ομάδα θα μπορούσε να συνδυάσει την ποδηλασία στην εν λόγω ή αλλή διαδρομή με τις ιαματικές πηγές. Το προτεινόμενο δίκτυο, επίσης, θα μπορούσε να αποτελέσει προορισμό των «τουριστών πόλεων» νοώντας μια ομάδα (village cluster) τους οικισμούς από τους οποίους διέρχεται ή με τους οποίους γειτνιάζει (LAgrou & Interarts 2005). Απλουστεύοντας, θεωρείται ότι η συγκεκριμένη εφαρμογή και γενικότερα αυτού του τύπου οι σύγχρονες εφαρμογές, ξεπερνούν τα στενά όρια των στόχων τους και μπορούν να αποτελέσουν ψηφιακά πολιτιστικά προϊόντα χρήσιμα σε ένα ευρύτερο κοινό. Πιστεύεται, τέλος, ότι η εφαρμογή κινείται στο σύγχρονο πλαίσιο διαδραστικών διαδικτυακών σελίδων κάνοντας τον χρήστη ζωντανό μέρος της «αφήγησης» κι επομένως ενεργό δέκτη των μηνυμάτων της. Από τα παραπάνω αβίαστα προκύπτει το συμπέρασμα ότι τέτοιου

είδους πολιτιστικά προϊόντα βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση προκειμένου να συστήσουν εκ νέου την πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου στο νέο σύγχρονο πολιτιστικό κοινό.

Bookman, M. Z., Bookman, K., R., (2007) *Medical Tourism in Developing Countries*. New York: Palgrave Macmillan

Butler, R. W., (2008) The Concept of A Touristic Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. In: *Canadian Geographer*, University of Strathclyde

Connell, J., (2010) *Medical Tourism*. Cabi: UK

Erfurt-Cooper, P., Cooper, M., (2009) *Health and Wellness Tourism: Spas and Hot Springs*. UK: Channel View

Flash Eurobarometer 432 (2016) Preferences of Europeans towards tourism. European Commission

Goeldner, C. R., Ritchie, J. R. B., (2009) *Tourism Principles, Practices, Philosophies* (11th edition) New Jersey : Wiley

Jackson, R., Bazley, M. et al., (1998) Using the Web to Change the Relation Between a Museum and its Users. in *Proceedings of Museums and the Web 1998*, Archives & Museum Information: Toronto

LAGroup & Interarts (2005) *City Tourism & Culture: The European Experience*. Nº 2005/1, WTO: Madrid, Spain

Leandro, M. E., Nogueira, F. and Carvalho, A. B. S., (2015) Diversity and Interconnection: Spas, Health and Wellness Tourism. In: *Health and Wellness Tourism Emergence of a New Market Segment*. Switzerland: Springer International. Ch.10

Lord G. D., (1999) *The Power of Cultural Tourism*. Keynote Presentation in Wisconsin Heritage Tourism Conference, September 17, Lac du Flambeau: Wisconsin

Romanova, G., Vetitnev, A. & Dimanche, F., (2015) Health and Wellness Tourism [https://www.researchgate.net/publication/302140629 Health and Wellness Tourism](https://www.researchgate.net/publication/302140629_Health_and_Wellness_Tourism) [Πρόσβαση:14 Μαΐου 2017]

Schweibenz, W. (1998) *The "Virtual Museum": New Perspectives for Museums to Present Objects and Information*. Proceeding of the 6 th International Symposium on Information Science, Prague, Konstanz: UKV. http://www.informationswissenschaft.org/wp-content/uploads/isi/isi1998/14_isi-98-dv-schweibenz-saarbruecken.pdf pp.185-200

USAID (2008) *Comprehensive Development Plan: Jermuk as a destination spa & winter tourism center*. Volume 1 — Core Strategy. Retrieved from <http://www.caps.am/UserFiles/File/Jermuk%20LDF%20Vol1%20Core%20Strategy%20-%20Final.pdf> p. 18

WoodHouse, C. M., (2009) *ΤΟ Μήλο της Έριδος: Η Ελληνική Αντίσταση και η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων*. Το Βήμα βιβλιοθήκη: Αθήνα

Αγγελίδης, Ζ., (2008) *Ιαματικοί Φυσικοί πόροι και θερμαλισμός*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων-Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ελευθερίου Κορδελιού: Θεσσαλονίκη

Αγγελίδης, Ζ., Θεοδωρόπουλος, Κ., κ.ά., (2011) *Ιαματικές Πηγές και Λουτρότοποι: Έκθεση Βασικών Ευρημάτων της έρευνας*. Ερευνητικό Πρόγραμμα, ΣΔΚΙΠΕ & ΚΕΠΕ: Αθήνα

Βαρβαρέσος, Σ., (2000) *Τουρισμός: Έννοιες, Μεγέθη, Δομές*. Η Ελληνική Πραγματικότητα. Β' Έκδοση, Προπομπός: Αθήνα

Βασιλείου, Μ., (2014) *Τουριστική Ανάπτυξη και Ειδικές Μορφές Τουρισμού- Ο Τουρισμός Ευεξίας στην Ελλάδα*. (Διδακτορική Διατριβή) Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Χίος

Γιαννακίδης Α., (2015) *Οι Ψηφιακές Τεχνολογίες ως Εργαλεία στη Διάθεση της Τοπικής Κοινωνίας στο Πολιτισμική Διαχείριση Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Κάλλιπος: Αθήνα

Δημητσάντου-Κρεμέζη Αικ., (2001) *Η Αναθεωρημένη Χάρτα του πολιτισμού και τα άρθρα που διασφαλίζουν την αρχιτεκτονική κληρονομιά*, Εισήγηση σε Διεθνές Συνέδριο με θέμα: «Πολιτιστικό Περιβάλλον και Τουρισμός: ο Ρόλος του Αρχιτέκτονα», Καβάλα.

http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_dimitsantou.pdf

[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας 2015-2019 Α' Φάση: Στρατηγικός σχεδιασμός (2015)

Ζαχαρόπουλος, Κ., Λουλακάκη, Π. κ.ά. (2001) *Τα Λουτρά της Ελλάδας* Περιηγητικός Οδηγός, Β' Έκδοση, Καστανιώτη: Αθήνα

Καβακλή, Ε., Μπακογιάννη, Σ., (2002) Αξιολόγηση Ευχρηστίας Δικτυακών Τόπων Μουσείων: Αποτελέσματα Έρευνας στους Φοιτητές του Τ.Π.Τ.Ε

Καράντζαλη Ε, McGeorge, T., (2013) Η διαχρονική χρήση του νεκροταφείου στον Προφήτη Ηλία στις Κομποτάδες Φθιώτιδας. στα Πρακτικά του «5ου Συνεδρίου Φθιωτικής Ιστορίας», Λαμία http://www.yppo.gr/0/anaskafes/pdfs/ID_EPKA.pdf [Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Καστριώτης, Π., (1901) Ανασκαφικά Έρευναι εν Θερμοπύλαις, ΠΑΕ (1899): Αθήνα, σελ: 76-97.

Μάργαρης, Β. Α., (2000) Φθιώτιδα-Λαμία. Πολυοδηγός. Αφοί Καβαλάρη Ο.Ε.: Λαμία

Μαρκέτος, Σ., (1997) Ασκληπιός και Υγεία. Η ασκληπική Ιατρική και το θεραπευτικό έργο που επιτελείτο στα Ασκληπιεία. *Ένθετο Επτά Ημέρες της Καθημερινής*, σελ: 2-4

Μαρούλης, Δ., Ίκκος, Α., (2016) *Ελληνικός Τουρισμός: Εξελιξείς Προοπτικές*. Τεύχος 1, INSETE: Αθήνα

Οδηγός Αρχών Ποιότητας:
http://www.minervaeurope.org/publications/qualitycommentary/qualitycommentary_el0504.pdf [Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Παπαγεωργίου, Μ., (2009) *Χωρική Οργάνωση Ανάπτυξη και Σχεδιασμός του Θερμαλιστικού Τουρισμού στην Ελλάδα*. (Διδακτορική Διατριβή) Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Παπαγεωργίου, Μ., (2011) Γεωγραφία και Χωροταξία του Θερμαλιστικού Τουρισμού στην Ελλάδα. *Γεωγραφία*, Νο 18, σελ:58-80

Παπαναγιώτου, Τ., (1971) *Ιστορία και Μνημεία της Φθιώτιδος*. Καμπανάς: Αθήνα

Φερρές, Κ. Ε., Χριστίδου, Α. κ.ά., (2013) *Εξελίξεις στον Τουρισμό και στα Βασικά Μεγέθη της Ελληνικής Ξενοδοχίας το 2012*. ΙΤΕΠ: Αθήνα

Σκάρπια- Χόιπελ, Ξ., (1996) *Λουτροθεραπεία και Αναψυχή: Ιστορική Εξέλιξη των Λουτρών*. University Studio Press: Θεσσαλονίκη

Σκούρας (1957) από Παπαγεωργίου, Μ., (2009) *Χωρική Οργάνωση Ανάπτυξη και Σχεδιασμός του Θερμαλιστικού Τουρισμού στην Ελλάδα*. (Διδακτορική Διατριβή) Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, σελ:335

Σπαθή, Σ. Κ., (2000) *Εκθέσεις 29: Ο Ιαματικός τουρισμός και η Ανάπτυξη του Τουρισμού Υγείας στην Ελλάδα*. ΚΕΠΕ: Αθήνα

Τσάρτας, Π., Σταυρινούδης, Θ., κ.ά., (2010) *Τουρισμός και Περιβάλλον*. Οδηγός για το Περιβάλλον. WWF Ελλάς: Αθήνα

Τσατσάνη, Ε., Αποστόλου, Ε., (2010-2011) *Τα Άγια Νερά του Νομού Φθιώτιδας-Θέσεις και Ανιχνεύσεις*. Ερευνητική Εργασία, Τμήμα, Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

ΥΠΠΟ, (2015) *Καθ'οδόν - Αρχαιότητες και Δημόσια Έργα στη Φθιώτιδα 2004-2014*. Λαμία

ΥΠΠΟ, (2015) *Κάστρο Υπάτης*. Το έργο της Αποκατάστασης και ανάδειξης, ΥΠΠΟΑ & ΕΦ.Α.Φ.Κ.Ε., Λαμία

Χατζηδάκης, Α., (2015) *Τάσεις Τουριστικής Κίνησης 2008-2015*. Εθνικό Τυπογραφείο: Αθήνα **ΕΟΤ**

Διαδικτυακές πηγές

European Statistics (Eurostat): <http://ec.europa.eu/eurostat/statistical-atlas/gis/viewer/?year=&chapter=06&mids=2,76&o=1,1¢er=37.86533,26.83833,5&ch=51,63,75&#>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Panoramio: <http://www.panoramio.com/photo/4149903#>)[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Story maps: <http://storymaps.arcgis.com>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Wikipedia:<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B1%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF%82>

World Best: <http://www.worldbest.com/criteria.htm>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

World Tourism Organization(UNWTO): <http://www2.unwto.org/en>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Αστεροσχολείο Υπάτης: <https://www.asterosxoleio.gr/>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Β' Παγκόσμιος Πόλεμος *Επιχείρηση «Γοργοπόταμος»*, Σαν Σήμερα:
<https://www.sansimera.gr/articles/35>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Δήμος Καμένων Βούρλων: <http://www.kammenavourla.gr/monastery.html>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Δήμος Λαμίας: <http://www.lamia.gr> [Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Δήμος Μακρακώμης: <http://www.dimosmakrakomis.gov.gr/episkeptes/arxaiologiki-xoroi>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Δήμος Υπάτης: <http://www.loutraypatis.gr>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Εθνικός Δρυμός Οίτης: www.oiti.gr[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ):
http://www.ekke.gr/estia/gr_pages/Piges/TELIKA%20KEIMENA/Xartographisi_tel.htm [Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Ελεύθερα γεωχωρικά δεδομένα και υπηρεσίες για την Ελλάδα: www.geodata.gov.gr

Ελληνικά Κάστρα: <http://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=mendenitsa>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Ελληνική Οικονομία (2015) Καθημερινή:

<http://www.kathimerini.gr/802438/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/sta-17-dis-eyrw-h-amesh-symvolh-toy-toyrismoy-sto-aep-gia-to-2014>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

ΕΛΣΤΑΤ: www.statistics.gr[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Ιερά Μητρόπολη Φθιώτιδος:<http://www.imfth.gr/content/metamorfoseos-toy-soteros-kamenon-voyrion> [Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

<http://www.imfth.gr/content/koimiseos-tes-theotokoy-agathonos>

Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ): www.itep.gr/gr/[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Όρκος Ιπποκράτη:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%8C%CF%81%CE%BA%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%99%CF%80%CF%80%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B7[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Πλατύστομο Μακρακώμης: <http://platystomo.gr/spa-treatments>,

<http://iatrikathemata.gr/platystomo.htm> [Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Πολιτιστικά (2015) *Αμφιάρειο Ωρωπού*: Οδοιπορικό στο ιερό, μαντείο και θεραπευτήριο, Ναυτεμπορική: <http://www.naftemporiki.gr/story/1013578/amfiareio-oropou-odoiporiko-sto-iero-manteio-kai-therapeutirio>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Πολιτιστικό & Τουριστικό Απόθεμα Δ. Λαμιέων:

<http://culture.lamia.gr/el/blog/kainotomiko-moyseio-thermopylon>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Σύνδεσμος Δήμων Ιαματικών Πηγών Ελλάδας (Σ.ΔΙ.Π.Ε):.

<http://www.thermalsprings.gr>[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]

Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠΠΟ):

http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3318[Πρόσβαση: 14 Μαΐου 2017]